

Johan Bojer

Fascinația minciunii
roman

JOHAN BOJER

Fascinația minciunii

(„Troens Makt”, 1903)

Traducere din limba norvegiană de Alexandru Sever și Maria-
Alice Botez

Postfață și tabel cronologic de Alexandru Sever

Kindle eBook: Cosimo, noiembrie 2012
- versiune definitivă -
Editura pentru literatură, 1969
Traducerea s-a făcut după ediția
JOHAN BOJER *Troens Makt*, roman,
© Gyldendal, Norsk Forlag, Oslo, 1954
Ilustrația copertei:
Jean Cheller, „Peisaj de iarnă”
(detaliu)

Cuprins:

[Fascinația minciunii](#)

[TABEL CRONOLOGIC](#)

[Partea întâi](#)

[I](#)

[II](#)

[III](#)

[IV](#)

[V](#)

[VI](#)

[VII](#)

[VIII](#)

[IX](#)

[Partea a doua](#)

[I](#)

[II](#)

[III](#)

[IV](#)

[V](#)

[VI](#)

[VII](#)

[Partea a treia](#)

[I](#)

[II](#)

[III](#)

[IV](#)

[V](#)

[VI](#)

[VII](#)

[VIII](#)

[IX](#)

[X](#)

[XI](#)

[POSTEAȚĂ](#)

TABEL CRONOLOGIC^[1]

1872 6 martie. Se naște la Orkedalsøren, Johann, fiul Johannei Iversdatter Elgaaen, servitoare la Trondheim. Ferma Elgaaen în care s-a născut mama se află la marginea lacului de munte Faemundjoën, la 30 de kilometri de Røros, oraș minier de pe lângă frontiera suedeză. Mai târziu, mama va încropi o lăptărie la Trondheim. Tatăl plătește întreținerea copilului, dar în 18 ani, cât timp copilul rămâne în sat și duce viața unui țăran, nu vine să-l vadă decât o singură dată.

1873 Johann crește în mijlocul familiei lui Elias Faetten, un *husmand*, adică un țăran sărac, Faetten trăiește deopotrivă din pescuit și munca câmpului în satul Rissa. El poartă numele pământului pe care muncește. Nevasta lui, mama adoptivă a lui Johann, e mama Randi.

1875 *Un faliment* de Bjørnson.

1876–1877 *Anna Karenina* de Tolstoi. *Frații Karamazov* de Dostoievski.

1879 *Casa cu păpuși* de Ibsen.

1879–80 *Camera roșie* de Strindberg.

1884 Johann învață la școala departamentală, la Selbur, la 30 de kilometri de Trondheim. Întreținerea o plătește tot tatăl. În școală, gustul pentru literatură i-l trezește profesorul Dybdahl. Aici citește *Poveștile țărănești* ale lui Bjørnson și *Casa cu păpuși*.

1885 *Bel-Ami* de Maupassant.

1887 *Tatăl* de Strindberg.

La Horla de Maupassant.

1887 În vară, Johann termină școala. Intră argat la ferma Fallin unde va rămâne trei ani. Vara e cioban, restul anului argățește în fermă. Fallin, împătimat de politică, va fi prototipul unora dintre politicienii romanelor de început ale lui Bojer. Gunhild, soția lui Fallin, îndrăgește băiatul care va avea, în fermă, statutul unui copil adoptat. Unii îi spun chiar Johann Fallin, argatul purtând numele stăpânului. În această epocă lecturile sunt *Jurnalul oficial* și *Biblia*.

1888 *Domnișoara Iulia* de Strindberg.

1890 *Foamea* de Knut Hamsun.

Hedda Gabler de Ibsen.

1890 Școala de subofițeri de doi ani unde are locuință, hrană, îmbrăcăminte, soldă 20 ore pe zi. Instrucția militară, noțiuni de matematică, istorie și literatură. Citește Kieland, Zola (*Bestia umană*), Hugo (*Mizerabilii*). Frecventează biblioteca din Trondheim. La teatru nu prea merge: un bilet costă solda pe o săptămână. Frecventează Academia populară; ascultă conferințe de Herman Bang și Hamsun. Ia lecții de engleză.

1892 *Solness* de Ibsen.

1892 Părăsește școala de subofițeri. Vânzător la o băcănie. Tatăl îi lasă o moștenire de 2000 de coroane. Urmează cursurile gratuite ale unei școli comerciale. Frecventează teatrul. Întemeiază un cerc de amatori de teatru; în toamnă își cumpără din beneficiile reprezentațiilor un palton. Grupul funcționează doi ani.

1893 *Hanul la regina Pedauque* de Anatole France.

1893 Comis-voiajor pentru mașini de cusut; trei luni parcurge ținutul din jurul Trondheimului. Funcționar la un negustor de pește; pleacă în Lofoten să cumpere morun pentru patron; trăiește viața pescarilor.

În Trondheim își descoperă un frate vitreg, mai tânăr, care trăise, ca și el, prin familii străine. Își ia fratele în mansardă și-l dă la învățătură, învață gramatica franceză. Vrea să se pregătească pentru corespondență sau contabilitate. Scrie versuri.

Citește Zola, Bourget, Maupassant (*Bel-Ami*). Începe să scrie articole la un ziar local.

1894 *Micul Eyolf* de Ibsen.

1894 Prima lucrare a lui Bojer, o piesă într-un act, *O mamă*. Va fi jucată de o trupă suedeză. *Ostrovul mormintelor*, piesă în patru acte.

Pan de Knut Hamsun.

1895 În martie, *O mamă* e jucată la Trondheim și îi aduce 200 de coroane.

Helga, nuvelă. Apare și o piesă, în patru acte, cu același titlu.

În primăvară pleacă la Paris. Locuiește la *Hotel American*, în strada l'Abbe de l'Epée, frecventat de literați danezi și norvegieni. Aici îi cunoaște pe Hamsun, Juhani Arno, Strindberg. Vizitează tot ce se poate vizita gratuit. Mare impresie îi fac Luvrul și Biblioteca Sainte-Geneviève. În cele din urmă, întovărașit de un compatriot, inginerul Sjgjbørn Obstfelder, sosit din Statele Unite, pleacă pe jos spre Bruxelles, Anvers, Amsterdam; bineînțeles, niciunul n-are un ban. Ajung în țară pe un vas cu pânze. Peste vară locuiește la fiica lui Fallin. Cu bani împrumutați se înapoiază la Oslo, unde locuiește într-un hotel de clasa a patra.

Predă unui editor *Un om popular*.

1896 Apare romanul *Un om popular*.

1897 Citește mult. Audiază cursuri la Universitate ca student neînscris. Se interesează de istoria veche a Norvegiei. Dă peste istoria Sfântului Olaf care a creștinat țara și scrie *Sfântul Olaf*, piesă în 5 acte și 9 tablouri.

Pe drumul bisericii, culegere de povești.

1898 *Victoria* de Knut Hamsun.

1898 *Fluierele*, povești și fabule.

Se internează în sanatoriu, ca să-și îngrijească plămânii. Aici o cunoaște pe nepoata directoarei, viitoarea sa soție. Ellen, fiica colonelului Lange, e o fată de 23 de ani, înaltă, zveltă, distinsă. Fratele ei, C. L. Lange, profesor de liceu, va fi secretar al Institutului „Nobel” și laureat al premiului Nobel pentru pace pe anul 1921.

Nouă călătorie la Paris. Apoi la Nisa, să continue tratamentul început în Norvegia. Corsica. Florența. Viață liniștită. Scrie. Trimite corespondență în țară. Se însănătoșește, în mai revine la Oslo. E prezentat familiei Lange. În toamnă se căsătorește cu Ellen; soții pleacă la Roma.

1899 *Înviearea* de Tolstoi.

1899 *Eternul război*, roman.

1900 *Dansul morții* de Strindberg.

Fecunditate, primul volum din *Evangeliiile* lui Zola.

1900 *Mama Lea*. Romanul e început la Roma și sfârșit în Elveția. Critică defavorabilă.

1901 Scie *Vechi istorii*, povești populare.

1902 *Ianuarie*: se naște primul copil. Revine în Norvegia. Se instalează la Stakjaer. Voiaj cu soția în satul copilăriei, la Rissa. Apar *Vechi istorii. Theodora*, piesă în patru acte. Succes, dar în străinătate.

Pelerinajul (mai cunoscut sub titlul cu care a circulat în traduceri: *Maternitate*), roman. Editura Gyldendal din Copenhaga îi oferă 300 de coroane pe lună pentru angajamentul de a-i publica scrierile în exclusivitate.

Către sfârșitul anului e la Paris unde va sta până în 1907 (cu unele întreruperi în 1905 pentru efectuarea stagiului militar). Locuiește în strada Boulard nr. 47, etajul 5.

1903 *Fascinația minciunii*. Succes deosebit. Un premiu al Academiei franceze.

1904 În primăvară, *Brutus*, tragedie în 5 acte, inspirată inițial de un tablou de Lethière, văzut la Luvru: *Iunius Brutus exterminându-și fiii*. În iunie, se naște la Paris, în strada Boulard, cea de a doua fiică a scriitorului și ea se va numi întru cinstirea mamei Randi, Randi Faetten. *Păsările albe*, povești.

1905 În mai se naște fiul scriitorului, Halvard. În iunie familia se înapoiază în Norvegia. Johann își lasă soția și copiii la cumnatul său și pleacă la Venneschavn să lucreze în liniște.

Primește dintr-un fond privat 2000 de coroane. E chemat sub drapel. Se îmbolnăvește de enterită. Neurastenie.

În noiembrie e la Paris: ajunge aici chiar în ziua intrării regelui Haakon în Oslo. Va pleca la Quintal, nu departe de Annency, să-și îngrijească plămânii; rămâne aici până la sfârșitul anului. Apoi va pleca la Meudon pentru patru-cinci luni.

1907 Revine în Norvegia cu familia și se instalează la Gjøvik pe lacul Mjøren. Medici, sanatorii, cură de odihnă.

1908 Moare bătrâna Randi. Publică cu un succes deosebit *Regatul nostru*.

Benoni de Knut Hamsun.

1909 *Ochii dragostei*, un basm dramatic după o poveste cu același nume din *Păsări albe*. Piesa va fi jucată în Danemarca unde o montează Herman Bang, în Suedia, Finlanda, Germania.

Fascinația minciunii, o piesă după romanul cu același nume. E prima sa piesă acceptată la Teatrul Național. Bojer devine președinte al „Societății autorilor dramatici”.

1910 Se instalează la Harpefoss. Existență solitară. Vânătoare. Schi.

1911 *Nopți senine* (roman).

1912 Moare Strindberg.

1912 În aprilie-mai, călătorie în Anglia. Peste an va publica *Cântecul prizonierului*, iar spre sfârșitul anului va pleca în Germania. Locuiește la Wilmersdorf, cartier din Berlin, unde rămâne până la sfârșitul lui aprilie 1913. Prin editorul Fischer cunoaște tineri scriitori germani. Dar Germania nu-l atrage; în septembrie îl aflăm la mănăstirea din Portigny.

1914 La 1 noiembrie preia cronică dramatică la *Aftenposten*.

1915 În septembrie-noiembrie vizitează frontul francez, spitale, uzine de muniții. Scrie articole pentru *Aftenposten*.

Din noiembrie 1915 până în martie 1916 va face un turneu de conferințe în Norvegia, susținând cauza aliaților.

1916 La începutul anului, *Sigurd Braa*, dramă.

Din cele 80 de conferințe ținute, va publica o culegere: *Drapele franceze*. În noiembrie, *Foamea cea mare*. Succes imediat. „*Filozofia lui Vigny, Renan și a doamnei de Noailles cântă sub pana domnului Johan Bojer ca finalul simfoniei a noua*” (Paul Souday. Citat după amintita lucrare a lui La Chesnais).

1917 *Fața lumii*, roman.

Rodul pământului de Knut Hamsun.

Douăzeci și cinci de conferințe în Danemarca, pe tema războiului. Devine unul dintre fondatorii asociației franco-norvegiene.

1918 O nouă serie de conferințe în Norvegia.

1920 În primăvară, călătorie în Statele Unite. New York, Chicago, statele din nordul mijlociu cu pionieri din Norvegia. *Dyrendal*, roman.

Timpuri liniștite, povești.

1920–1922 *Kristin Lavrandsdatter* de Sigrid Undset.

1921 *Ultimul Viking*. În februarie petrece o lună printre pescarii din Lofoten.

1922 *Cântecul prizonierului* (refăcut).

La împlinirea a 50 de ani e sărbătorit de întreaga presă.

1923 *Propria noastră rasă* (mai cunoscut în străinătate sub titlul: *Emigranții*). În toamnă o nouă călătorie în Statele Unite. Conferințe (Minnesota, Dakota și câteva state vecine).

1925 Centenarul emigrației norvegiene în Statele Unite.

1926 *Noul templu*.

1927 *Văgabonzii* de Knut Hamsun.

1928 Paris, apoi Cap d'Antibes, Roma, Grecia, Germania. În cursul acestor călătorii cunoaște pe Galsworthy, Upton Sinclair, Blasco Ibanez.

1929 *Oameni de pe coastă*.

1933 *Casa și marea*.

1938 *Oamenii regelui*.

1942 *Ucenicul*.

1946 *Svenn*.

1950 *Vina lui Kristen Fjelken*.

1952 *Cântec și viață*.

Bătrânul și marea de Hemingway

1959 3 iulie. Johan Bojer decedează la Asker.

ALEXANDRU SEVER

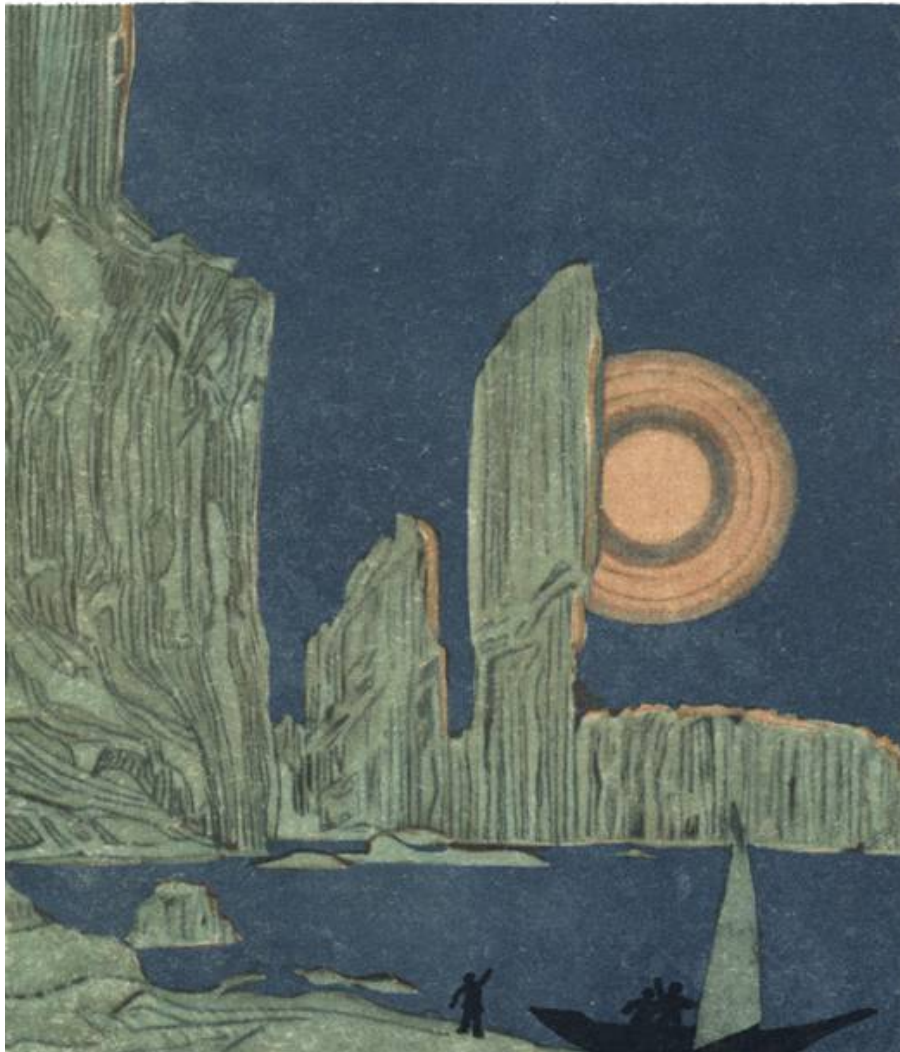
http://ro.wikipedia.org/wiki/Johan_Bojer

<http://www.haarsager.org/stadsbygd/Bojer.html>

johan bojer

**fascinația minciunii.
foamea cea mare**

PARTEA ÎNTÂI

I

Amurgea atunci când Knut Norby, așezat în sania lui de un loc, mâna spre casă venind de la o adunare în conducerea școlii. În ultima vreme, pe Mjøsa^[2] gheața nu fusese sigură și el făgăduise soției ca la întoarcere s-o ia pe șosea. Dar necazurile felurite pe care le avusese în cursul zilei îl scosese ră de bătrân din fire, și jos, pe promontoriu, strunise deodată hățurile și-o apucase prin golf. „I-a ținut ea gheața și pe alții înaintea mea, gândi el, o să mă țină și pe mine!” Calul ciuli urechile și o luă cu pași sperioși peste crusta de gheață de pe țărm. Dar Knut îl șfichiui și sania merse hurducându-se până ce atinse suprafața netedă și lucitoare.

Când un necaz vine așa deodată, unul după altul, e ca și cum te-ar lovi careva tocmai acolo unde mai ai o rană. Mai întâi, bătrânul fusese înfrânt în discuția cu conducerea școlii – și ceea ce era mai rău, pierduse tocmai față de nenorocitul ăla de director al școlii comunale superioare. Mai apoi, când, colac peste pupăză, își zări ginerele, venit tocmai într-un asemenea moment să-i ceară un nou avans asupra moștenirii, bătrânul avu simțământul că e stors de bani. În sfârșit, un ceas mai târziu, aflând că Wangen, comerciantul, dăduse faliment, pierderea celor două mii de coroane pentru care girase i se păru o adevărată nenorocire.

„De-o merge așa, o să trebuiască curând să hrănesc jumătate din comună, gândi el. Se vede că și-au pus oamenii în cap să mă despoaie până la ultimul bănuț.”

Calul era un armăsar mare, negru, cu o coamă unduitoare, de culoarea ruginii și cu mișcări ușoare, jucăușe. Bătrânul, el însuși, stătea înfundat într-o blană groasă, de urs, cu gulerul ridicat. Iar aici, pe gheață, se lăsase întunericul și de jur împrejurul golfului, în peisajul zăpezii pălite, se aprinseră luminile fermelor.

„Și când o mai afla și nevastă-mea asta”, își spuse el, în timp ce zurgălăii răsunau și gheața se învârtejea sub copitele calului. Semnase garanția pentru Wangen fără știrea ei. Puteau fi de atunci trei, patru ani și garanția fusese menită să-l ajute pe Wangen să capete un credit mai mare la un angrosist din capitală. Dar încă de pe atunci îi făgăduise nevestei să nu mai gireze pentru nimeni. Pierduseră destul. Și acum? „Cum naiba a putut să mă ducă de nas atunci?” se întreba bătrânul. Dar și cei mai vrednici își au clipele lor de slăbiciune și atunci sunt buni și amabili. Se aflau amândoi la oraș și Wangen dăduse o

masă bună la hotelul Carl-Johan. Abia după aceea s-a întâmplat povestea. Și iată că masa asta... îl costase scump, și fiindcă lui Norby îi era groază acum să vină rușinat în fața nevestei și să-i mărturisească că-și călcase cuvântul, simțea ridicându-se în el și cotropindu-l un val de indignare împotriva lui Wangen, care numai el era de vină pentru tot. „Nici vorbă, își avusese el vulpoiul gândul lui când cu masa!” Și fără să vrea, bătrânul începu a-și aminti despre omul ăsta tot felul de istorii proaste; furia ce o simțea pentru celălalt îi ținea loc de apărare.

Umbrele colinelor acoperite cu brădet se înnegriseră. Stelele se aprinseseră, iar către apus, prin beznă, o dungă de foc gălbuie arunca flăcări peste gheață. Nichelajul hamului și al saniei lucea, iar omul și calul aruncau umbre mari care tot timpul alergau alături, încolo, pe suprafața pustie a lacului, abia de-ți era dat să vezi o vietate. Un pescar singuratic stătea lângă copca lui, departe, acolo unde oglinda roșie întâlnea umbrele dantelate ale munților stâncoși, iar mai departe, lângă promontoriu, se putea zări un punctuleț, un om ce alerga în larg cu o săniuță după el.

„Și Herlufsen din Rud? Ce o să mai rădă el de mine!” Fiindcă Norby, el însuși un cârciogar care nu cruța pe nimeni, își închipuia că o mulțime de oameni stăteau întruna la pândă să-l dea gata. Când îi reușea vreo afacere cu păduri, mai înainte de orice se gândea cu un fel de satisfacție: „Grozav or să mă mai pizmuiască!” Iar când ieșea rău îi trimitea la dracu. Ceea ce îl necăjea acum era că venise rândul celorlalți să-și bată joc de el.

Acum se afla pe mijlocul gheții și trecea din oglinda de foc în umbra întunecoasă. Calul auzi zvon de clopoței dinspre țărm, înălță capul fără a încetini goana și necheză.

„Și dacă ar fi să nu țină gheața?” gândi bătrânul și simți cum se înfioară de spaimă.

Tatăl lui, bătrânul țăran plin de taleri de argint, dusesese odată, peste Mjøsa, o încărcătură grea de blocuri de granit, cioplite. Iar atunci când gheața începuse să plesnească și să cedeze sub greutatea saniei, bătrânului i se păruse că prea ar fi o mare nebunie să rostogolească câteva dintre blocurile scumpe pentru ca să ușureze încărcătura. Se lăsase în genunchi și se rugase: „De mă lași, Doamne, să ajung cu bine și teafăr la țărm, spusesese el atunci, legământ îți fac să dăruie preotului zece banițe din cel mai bun orz al meu.” Ajunsese la țărm teafăr. Dar când se află pe prundiș, privi peste gheață și rânji: „Iaca, l-am tras pe sfoară!” Și preotul nu căpătă niciun bob.

Zurgălăii sună cu clinchete limpezi și voioase, dar bătrânul tot șade și i se pare că gheața cedează.

„Poate că de aceea te-ai brodit acu pe gheață, gândi el, pentru că nu vrei să mergi duminica la împărțășanie.”

Înainte de-a pleca de acasă făgăduise pe jumătate nevastă-sii că va trece pe la paraclicer să-l înscrie pentru împărțășanie. Dar în ultima clipă se trezise în el o fărâmbă din vechea sa independență și când ajunsese lângă casa paraclicerului mânase înainte. „La urma urmei, e împotriva conștiinței tale”, își spusese el. „Nici nu crezi în împărțășanie, abia de crezi în mântuirea întru Cristos.”

În puternicul Knut Norby sălășluiau doi oameni. Unul era acela căruia școala de pe lângă parohie, călătoriile făcute și multele și feluritele cărți citite îi dăduseră un ideal. Apoi, de când taică-su murise și trebuisese să preia ferma, devenise încetul cu încetul cam ceea ce fusese taică-su. De parcă argații de la curte, registrele băncii, pădurile imense, afacerile aflate încă în curs de desfășurare, dar mai ales rangul deținut de neamul Norbylor în comună, ar fi fost tot atâtea prilejuri de a face să re trăiască tradiția tatălui său. Și era de la sine înțeles că era rândul lui s-o continue. Adesea, când se afla pe cale să încheie o nouă afacere cu păduri, i se părea deodată că e bătrânul însuși și fără să vrea privea lucrurile ca el, folosea aceleași șiretlicuri, avea aceeași conștiință. Iar celălalt Knut Norby, atunci când primul nu mai avea ceva de care să se ocupe, citea cărți și năzuia la libertate politică și religioasă.

„N-ar fi stricat totuși să fixez o zi de împărțășanie, își spuse el când văzu că încă mai era cale lungă până la țarm. Or fi ele bune și frumoase idealurile astea, dar nu cred să-mi folosească la ceva atunci când m-oi afla în fața Domnului.” Nu-i vorbă, era încă timp să trimită de știre paraclicerului – numai să scape el cu bine și s-ajungă teafăr la mal.

În sfârșit, ajunsese pe drumul de țară lipsit de primejdii, întărit de ger. Răsuflă ușurat și lăsă calul, fumegând de sudoare, să meargă la pas. Dar Negruțu voia acuși la grajd și curând porni să tropotească iar.

Înaintau în pădure, zurgălăii răsunau limpede și tare. Brazii își întindeau ramurile lor grele de zăpadă deasupra capului său și ici și colo, printre ele, întrezărea cerul presărat cu stele.

Acum trecea pe lângă ferme cu ferestre luminate. Iar cea mai mare dintre ferme, cea de colo, de sus de pe deal, era Rud, despre care dușmanii erau de părere că este mai mare decât aceea a Norbylor. Acolo locuia cel mai de seamă dintre potrivnicii săi, puternicul Mads Herlufsen din Rud.

Din odaia lui, Norby putea privi într-acolo sus, și cu timpul ajunsese să nu se mai poată gândi la Herlufsen fără să nu vadă în același timp și întreaga lui fermă, casele, pădurea dimprejur,

muntele din spate – întregul asemănându-se cu un troll cu capul până la cer, și acesta fiind Mads Herlufsen care îi pândea ferma și n-o slăbea din ochi.

„Ei și când o auzi el povestea! Ei, atunci să vezi bucurie pe capul lui!”

Necazul ăsta de care uitase atâta vreme cât crezuse, acolo pe gheață, că viața îi era în primejdie, îi veni acum în minte iar și-și aminti că-l văzuse la oraș pe Wangen, de mai multe ori, beat. „Și tocmai pe omul ăsta ți-ai găsit să-l ajuți!”

În sfârșit coti pe-o alee. La capătul ei, în fața colinelor împădurite, se puteau zări, ca o masă întunecată, clădirile fermei Norby. În clădirea cea mare, de locuit, nu erau luminate decât vreo două ferestre. Un câine mare, negru, se repezi vârtej spre el cu lătrături de bucurie, ridicându-se pe picioarele dindărăt în fața calului care dădea să-l muște. Băiatul de la grajd veni cu un felinar și apucă calul de căpăstru în timp ce Norby, înțepenit de atâta ședere, se ridica din sanie anevoie.

Prin curtea mare a fermei, împrejmuată pe trei laturi de staule și de grajduri, felinare pâlpâitoare, purtate încolo și încioace prin clădiri și pe afară, așterneau pe întinderea zăpezii fâșii de lumină. În stânga hambarului se afla o căsuță singuratică. Era locuința argaților bătrâni care nu mai puteau sluji și pe care Norby nu voia să-i lase pe seama comunei.

— Să pui pătura pe cal și să nu-i dai apă numaidecât! zise bătrânul către grăjdar și cu biciul în mână, urmat de câinele lui, porni să urce scara tropăind.

II

Marit Norby era mândră. Față de nevestele țăranilor, pentru că le privea de sus. Față de nevestele funcționarilor, fiindcă se temea să nu fie ea cea privită de sus.

„Noiăștia care locuim la țară, obișnuia ea să spună, noi, desigur, habar n-avem de nimic.” Și surâdea, în felul ei.

— Vii târziu, spuse ea în clipa când Knut intră în odaie. Ședea și împletea în odăița cea mică dintre bucătărie și odăile cele mari. Peste părul ei argintiu avea o bonetă, ca aceea purtată de soția pastorului. Fața îi era frumoasă și fină, dar gura îi era aspră și bărbia ieșită în afară.

— Au tot lungit vorba în Consiliul școlii, spuse Knut și rămase în picioare frecându-și mâinile în fața sobei.

— Și cum a mers? întrebă ea, interesându-se de chestiunea pe care Knut trebuia s-o treacă azi prin consiliu.

— Cum să meargă? Ca dracu! spuse Knut, rezemându-se de sobă. Dar când i se păru că soția îl privește din coada ochiului, ironică, îl cuprinse mânia. Nu-i era destul să-l chinuiască azi oameni străini, aveau acum să înceapă și ai casei!... Poftim, șade colo și-i plânge de milă. Darămite de-o afla de Wangen?

— Mi se pare mie, Knut, că-ți cam lipsește dârzenia, spuse ea vârându-și o undrea în păr.

— Dârzenia? Nu prea cred!

Ea cunoștea vocea asta și, îndemânatică, schimbă vorba.

— Ba da, spuse ea scoțând din păr undrea spre a împleti iară, întotdeauna ești tu prea bun. Aștia care n-au nicio para și nu plătesc niciun ban impozite ne conduc și ne poruncesc, iar nouăăștora nu ne este dat decât să mulțumim și să plătim.

Erau vorbele astea un adevărat balsam, fiindcă ea întrebuințase tocmai cuvinte din acelea pe care obișnuia Norby să le rostească.

— Ai auzit, nu-i așa, ce s-a întâmplat cu Wangen? zise ea surâzând, atentă la lucrul ei de mână.

„Ei drace, vasăzică știe!” gândi bătrânul. Stătea în picioare, în fața sobei, cu mâinile la spate, cu barbă neagră, chel, cu jacheta albastră de șeviot întinsă peste pieptul larg și peste burta rotunjită. Capul mare îi atârna obosit pe piept. Îi aruncă o privire furișă, fiindcă simțea că în seara asta nu mai era în stare să facă față unei explicații cât de cât importante. Stătuse afară, în frig, ceasuri de-a rândul, iar aici, înăuntru, îi era așa de cald că se simțea din ce în ce mai moleșit și mai somnoros.

— Da, mi s-a spus, răspunse el căscând. Cine ar fi crezut c-o să se întâmple așa ceva!

— Ba mi se pare, spuse ea cu un surâs batjocoritor, că tu ai prezis-o deseori în ultima vreme. Dar poți să fii mulțumit că n-ai avut nimic de-a face cu netrebnicul ăsta.

„Nu știe”, gândi bătrânul ușurat.

— Mda, mormăi el pe un ton care putea să însemne orice, iar ochii începură să i se închidă iară. Astă-seară nu avea puterea să înfrunte nici povestea cu împărțășania, nici pe cea cu Wangen.

În aceeași clipă auzi râsete bine cunoscute în odaia de alături și găsi ocazia nimerită să iasă.

Când intră dincolo, nora lui, în mijlocul odăii, pe jos, în fața unei putini din care ieșeau aburi, era pe cale să-și dezbrace băiețelul, un copil în vârstă de doi ani, pentru a-l îmbăia. Bătrânul se opri lângă ușă, iar fața lui obosită, însuflețită deodată, căpătă o expresie misterioasă.

— Cine-i? întrebă mama, care era tânără și blondă. Băiețelul privi cu ochii lui mari și rotunzi la bunică-su și surâse sfios. Și nici nu-i trase bine cămășuța peste cap, că se și răsuci pe podea să alerge către Norby. Dar ajuns liber și pe picioarele lui, descoperi că este gol-golul și asta era mult mai interesant decât bunicul. Micuț și delicat, se apucă să alerge pe podea de colo-colo, plesnindu-se peste burtică și râzând. Apoi băgă de seamă sfârcurile mărunte ale pieptului său și căută să le atingă cu degetul, voi din nou să fugă de mâinile mamei sale care încerca să-l prindă și râse în hohote, mândru de izbândă, când reuși să scape. Bătrânul râse atâta că trebui să se așeze.

— Ei, bine, vād că bunicu o să-mi dea mie bunătățile pe care ni le-a adus, spuse mama. Și atunci băiețelul se schimbă pe dată. Într-o clipită fu sus, pe genunchii bunicului și începu să-l caute prin toate buzunarele până ce scoase la iveală un pachet de bomboane.

Bineînțeles, băiatul se numea Knut. Taică-su, fiul cel mai mare al lui Norby, pierise încă înainte de nașterea copilului, într-un accident de trăsură pe când se întorcea beat de la târgul din Lillehammer —, și de atunci îi era bătrânului groază de rachiu.

O grijă ascunsă crește repede, până ce devine o adevărată nenorocire. Tocmai fiindcă bătrânul era obosit și-și dorea să aibă pace în casă, gândul la viitoarea discuție cu soția lui îi era de două ori mai neplăcut. Aici, înăuntru, la copil, obișnuia să redevină el însuși copil, dar în astă seară, orice ar fi făcut, tot pe Wangen îl avea înainte-i și asta îl scotea din sărite. În timp ce stătea și-i surâdea băiețelului, arunca câte o privire în lături, de parcă ar fi vrut să spună: „Măcar aici ai putea să mă lași în

pace!” De parcă Wangen s-ar fi introdus în sanctuarul cel mai sfânt și bătrânul ar fi vrut să-l arunce pe ușă afară. Simțea că-l dușmănește din ce în ce mai mult pe omul ăsta care-i aducea în casă discordia și din cauza căruia, el, Norby, săvârșise față de soția lui o mică înșelătorie, care avea acum să fie dezvăluită.

— Ei, acum ne băgăm în puțină, spuse nora apucând băiețelul care se împotriva din răputeri.

Și în timp ce copilul urla și se zbătea în apă, în mâinile mamei sale, bătrânul, ca de obicei, râdea de-i curgeau lacrimile. Dar în același timp zărea parcă cărămidăria lui Wangen. Își reaminti că în toamna trecută omul ăsta introdusese ziua de opt ore. Iată la ce-l ducea capul pe nebunul ăsta! Lesnicioasă ar mai fi și meseria de agricultor, dacă născociri de-alde astea, complet aiurite, s-ar răspândi și-ar mai înrăutăți relațiile cu muncitorii.

He, he! Și să te mai miri că asemenea oameni dau faliment! Bineînțeles, de așa ceva nu suflă niciun cuvânt când e vorba să ademeni oameni să gireze pentru tine. Și deodată bătrânul se porni mânios să meargă de colo-colo prin odaie.

— Oare bunicul nu vrea să ne zică noapte bună în seara asta? întrebă nora în clipa când bătrânul apăsă clanța ușii, să intre în odaia vecină.

Bătrânul se dezmetici. Băiețelul, gata îmbrăcat în cămașa de noapte, îi și întindea brațele.

Masa de seară familia o lua în odaia cea mică de lângă bucătărie. De când fusese construită aripa cea nouă, stăpânii nu-și mai aflau rostul. În odăile mari, mobilate cu mare cheltuială, nu se simțeau de obicei la larg, iar dincoace, în încăperea prea mică, era prea strâmt.

Împodobită cu țurțuri de sticlă, lampa care atârna din tavan lumina serviciul de ceai și fața albă de masă. Mai încolo, pe vechiul bufet, strălucea marele samovar de aramă. La masă erau cinci. Cele două fiice, Ingeborg și Laura, care ședeau fiecare de-o parte și de alta a tatei. În față, Marit, cu lanțul său de argint la gât, cu fața încremenită, iar alături de ea nora. Norby mai avea un fiu în viață, dar el studia filologia în capitală.

— Să-mi scoți astă-seară hainele cu care merg în pădure, îi spuse tata lui Ingeborg. Măine trebuie să mă duc să văd de tăietorii de lemne.

Ingeborg era duhul bun al casei. De când tânărul medic cu care se logodise fusese găsit mort în pat, cu trei zile înainte de nuntă, nu mai era chip să-și revină. Cu toate că nu avea încă douăzeci și cinci de ani, părul îi încărunțise, obrajii i se scofălciseră și privirile îi erau rătăcite și speriate. Tot timpul nu făcea decât să se gândească, îngrozită, la ce avea să ajungă

după moartea părinților. Și pentru ca niciodată să nu-și poată reproșa ceva, se străduia să le fie mereu de folos, dimineța sculându-se cea dintâi, veșnic trebăluind în bucătărie și în cămară, plângând lacrimi de disperare când uita câte ceva și simțindu-se în casă, cu toate astea, fără niciun rost.

— Tot așa de urât mănânci și la pension? o întrebă mama pe tânăra Laura, măsurând-o cu o privire piezișă.

Nițel stânjenită, fata făcu o mișcare să-și alunge zuluful buclucaș de pe fața cam prea roșcovană. Dar își recăpătă siguranța numaidecât. Era internată într-un pension, la oraș, și povestea întruna despre bătrâna ei profesoară cu mersul mărunț și repede, și despre tabachera și degetele ei pătate de cerneală. „Drăguțele mele – fiți cuminți și nu mă necăjiți!” Apoi, cu o strâmbătură grozav de comică, o maimuțarea făcându-se a lua o priză de tabac. Nora râdea și se putea vedea că-i lipsește un dinte din față. Marit nu se putu împiedica să suradă și bătrânul însuși îi aruncă priviri înveselite poznașei ăsteia de fată.

„O să-i scriu, își spuse el golindu-și ceașca de ceai. La urma urmei sunt sigur că nu erau mai mult de 2000 de coroane, sau mă înșel...”

Când, în sfârșit, se băgă în pat, în dormitorul de la etaj, stinse lumânarea de pe noptieră și căscă lung și obosit. „Ei, acum, când o să vină ea, ai să te faci că dormi, își spuse el, și în felul ăsta ai să scapi astă-seară și de povestea cu împărțășania și de aceea cu girul.”

Stătea întins în pat și privea soba în care mai sclipeau câțiva tăciuni. Ușa se deschise și Laura se strecură încet înăuntru. Se așeză pe marginea patului, îl mângâie de câteva ori pe barbă și-i mărturisi, pe șoptite, că socotelile lunii ăsteia îi erau într-o dezordine nemaipomenită. Mama nu se uitase încă prin ele, dar chiar și mâine putea să-i ceară catastiful.

— Îți închipui pesemne c-ai să mă duci de nas după cum ți-e poftă! spuse bătrânul rezemat în perne. Și cum fetița, nițel buimăcită, își retrăsese mâna din barba lui, el i-o apucă și simți cât de mică era și de caldă. Vino mâine în biroul meu, zise el somnoros, și om vedea...

Laura îi mângâie încă o dată barba, apoi își lipi obrazul de al lui. Căci acum știa că deficitul ei avea să fie acoperit.

După plecarea ei, ușa se deschise iară și bătrânul se grăbi să închidă ochii. Dar era Ingeborg, pe braț cu hainele lui pentru pădure.

— Mi se pare mie că umblă o lumină prin curte, zise el, căci îi vedea reflexul pe perdea.

— Da, e văcărița. În noaptea asta așteaptă să-i fete vaca un vițel.

Dar iată că și Ingeborg veni să se așeze pe marginea patului lângă el.

— Tată, trebuie să-ți spun ceva, zise ea încet. Azi am fost la poștă și acolo am auzit spunându-se că avocatul Basting s-ar fi lăudat cu știrea cum că falimentul ăsta o să te atingă și pe tine. Dar n-am îndrăznit să-i povestesc asta mamei înainte de-a fi vorbit cu tine.

Bătrânul însă își propusese să aibă în seara asta pace, și răspunse:

— Bietul Basting! Întotdeauna îi trebuie câte o istorioară murdară, să aibă ce răspândi.

— Vasăzică nu-i adevărat! Așa mi-am zis și eu, spuse Ingeborg ridicându-se. Apoi se strecură afară, nu înainte de a mai trage perdeaua în jos și de a mai pune un lemn pe foc.

În dimineața următoare, când Norby mai era în pat, Marit îl întreabă dacă nu uitase să treacă pe la paracliser și când îi spuse că uitase, se iscă între ei o ceartă. Gata să iasă, bătrâna îl amenință că avea să se ducă singură la împărțășanie și trânti ușa în urmă-i.

Rămase întins mai mult ca de obicei. Căci atunci când Marit se supăra serios, ca azi, atunci era în stare să tacă și o săptămână întreagă de parcă ar fi avut lacăt la gură. Iar în timpul ăsta, între ei, era o prăpastie adâncă, căci niciunul nu voia să se umilească și să rupă cel dintâi tăcerea.

În sfârșit, când ieși în curte, se apropie de el un zilier spunându-i plin de haz:

— O fi, zău, adevărat ce se spune ca Wangen a iscalit în fals?

— La unul ca el nimic nu m-ar mira! spuse Norby, privind în văzduh să vadă pesemne de era vremea bună să meargă la pădure. Țăranul, pe cale să croiască o pârtie, se sprijinea în lopată:

— Da, cică l-ar fi semnat chiar pe Norby! spuse el privind cu coada ochiului către bătrân. S-a lăudat, zice-se, că însuși Norby ar fi girat pentru el și acu iată auzim de la cei de-ai casei că e minciună!

„Asta, în tot cazul, nu-l privește pe tâmpitul ăsta”, gândi bătrânul și se îndepărtă fără să răspundă.

Dar când, mai târziu, dădu o raită pe la hambar, unde zilierii și argații stăteau și îmblăteau grâul, i se puse aceeași întrebare. Și cum bătrânul nici nu se mai ostenea să răspundă și se mulțumea să-și afunde mâna prin grăunțe, în spatele mașinii, un țăran bătrân zise scărpinându-se în cap:

— Apăi da, întotdeauna am spus eu că omul ăsta o să ajungă, negreșit, la închisoare.

De data asta bătrânul căzu pe gânduri: „De iese la iveală cumva că ai scos un astfel de zvon, îşi spuse el, abia atunci Wangen o să te aibă la cheremul lui şi oamenii or să se distreze pe socoteala ta.” Voia tocmai să pună capăt trâncănelilor, spunând cum stau lucrurile, când pe uşa hambarului îl zări pe fierar pornit spre comună cu un sac în spate.

— A fost fierarul pe aici? întrebă el.

— Da, îi răspunseră câţiva tot scuturând paiele în semiobscuritate.

„Atunci a aflat şi el, gândi Norby, până în seară o să ştie toată comuna. Trebuie să-l opresc!”

— Da, ar trebui să vină să lucreze sania cea nouă, zise bătrânul ca să explice interesul său brusc pentru fierar.

Nu se făcuse încă pârție după zăpada căzută în timpul nopţii, era greu de mers, şi mai greu încă de alergat. Şi cu cât obosea bătrânul mai tare, cu atât era mai furios. „Iată-te pe cale să te porţi ca un nătărău, mormăia el, şi asta pentru că ai ajutat un om de nimic!”

— Hei, hei! strigă el făcând semn cu mâna.

Dar sacul din spinarea fierarului n-avea nici urechi, nici ochi, aşa că bătrânul continua să alerge şi să gâfâie. Povestea asta trebuia musai curmată, altminteri putea să-l coste destul de scump.

În sfârşit, fierarul se opri, căci întâlnise în drum un om pe schiuri. Dar înainte ca Norby să-i fi ajuns, omul cu schiuri plecase mai departe, gonind peste dealuri.

— Ei, ce-am auzit! spuse fierarul făcând câţiva paşi în întâmpinarea lui Norby. Alde Wangen a făcut iar una boacăna! Parcă pe mine nu m-a furat! Uite că primii o socoteală pentru un sac de făină de secară pe care i l-am plătit de mult.

— Asta-i minciună! spuse Norby, gândindu-se la fals. Şi stătea acolo abia trăgându-şi răsuflarea.

— Minciună! zise fierarul gândindu-se la făina lui. Da de unde, îi tot atât de adevărat pe cât e de adevărat că mă aflu aici!

Atunci îşi aminti bătrânul de omul cu schiuri.

— I-ai spus şi flăcăului ăluia povestea asta cu Wangen? întrebă el.

— Păi sigur că i-am spus-o, răspunse fierarul. Ei, urâte timpuri mai trăim!

Norby se întoarse şi tot privind după schior, îşi şterse sudoarea de pe faţă, îşi scoase căciula şi-şi şterse chelia. Omul se afla acum departe, pe lângă fiord, în plină mişcare, şi în juru-i zăpada se ridica în pulbere. Iar zvonul alerga odată cu el.

Knut Norby stătea neputincios şi privea după el. „Degeaba mă fac de răs faţă de fierar şi de oamenii mei, că diavolul

însuși, gândi el, s-a pus să răspândească zvonul și iacă-te, Norby, că ai dat de dracu!”

— Mi s-a părut că m-ați strigat! spuse fierarul. Aveați ceva să-mi spuneți?

— Da, aveam ceva! spuse bătrânul, răsucindu-se furios către el. Ticălos afurisit! De aproape un an îmi făgăduiseși că vii să-mi dregi săniile! Aiurea! Un coțcar, asta ești! Și-mi datorezi bani și nu vrei să mi-i înapoiezi. Ei, stai să vezi de nu m-oi plânge primarului chiar azi!

Și Norby o luă grăbit spre casă. Fierarul ramase locului cu sacul în spinare, holbându-se după el. „Pesemne că falsul ăsta i-a luat mințile”, gândi el și o porni la drum cu pași măsurați.

III

În timp ce se înapoia tropăind prin zăpadă, Knut era ca un om căruia vântul i-a luat pălăria și nu știe ce-i cu ea. Nu-și putea da seama cum de se iscase zvonul ăsta despre falsul lui Wangen, dar în același timp simțea că el însuși era vinovat. Nici vorbă, femeile erau acelea care îl înțeleseseră greșit aseară, când era obosit și voise să fie lăsat în pace. Apoi, din bucătărie, lucrurile ajunseseră la zilieri. Și până-n seară, întreg satul n-o să vorbească decât de povestea asta, căci era o istorioară nostimă, numai bună de povestit. Iar Wangen? Nici vorbă, n-o să scape el ocazia asta să-l dea în judecată pe Norby.

Mare chef ar fi avut să-l împuște pe omul cu schiurile care purta acum mai departe povestea asta afurisită. De n-ar fi fost omul ăsta, Norby, oricât de greu i-ar fi fost, ar fi putut merge să spună țăranilor: „Povestea asta cu Wangen e o neînțelegere. Eu am girat cu adevărat. N-a săvârșit niciun fals.” Dar acum ar trebui să se ducă prin toată comuna și gândul ăsta îl înfură de-a binelea.

Se îndreaptă mai întâi spre scara ce ducea la bucătărie să tragă o săpuneală femeilor, dar în mijlocul curții se răsuci pe călcâi și schimbă direcția. „Dacă iese cine știe ce drăcovenie, tot eu va trebui s-o iau asupra mea, gândi el. Că doar eu sunt stăpânul aici...”

În ziua aceea nu mai fu vorba de nicio raită prin pădure. În schimb se repezi la grajd și-și amenință grăjdarul c-o să-l dea afară fiindcă un mânz era prost țeșălat. Apoi se ivi în hambar tocmai când oamenii se odihneau – și-și căpătară și ei porția lor. În sfârșit, alergă în birou și se apucă să scrie somații către o mulțime de oameni ce-i datorau bani.

„Desigur, ai să capeți o amendă, poate chiar va trebui să publici o retractare în ziar”, își spunea el în timp ce tot scria. Iată toată mulțumirea de care ai parte pentru că ai ajutat o asemenea canalie. Îți pierzi liniștea în casă, îți pierzi banii, și pe deasupra te mai și faci de râsul oamenilor în paguba cinstei tale.

Ușa se deschise și nu mică îi fu mirarea când o văzu intrând pe Marit. Trebuia să se fi întâmplat ceva cu totul neobișnuit ca să se hotărăască să rupă tăcerea. Asta mai lipsea, să vină și dânsa să-l bată la cap cu povestea asta!

Ea rămase în picioare, țeapănă și cu mâinile spânzurând. Își împinse bărbia înainte și începu cu o voce tremurătoare:

— Da, se vede că ți-ai pus în minte să te ferești de mine. Dar acum vreau să te întreb dacă ai de gând să te duci să-l reclami primarului!

Knut sări în sus și rămase în picioare cu mâinile la spate, cu picioarele rășchirate.

— Primarului? zise el, privind-o peste ochelarii pe care și-i punea numai când scria. Nu, încă n-am înnebunit!

Dar Marit, întoarsă pe dos fiindcă el nu-și ținuse cuvântul în legătură cu împărțășania, bănuia acum că iar se petrece ceva în spatele ei. Făcu un pas înainte.

— Vasăzică nu vrei? Vocea îi tremura și mai tare.

Bătrânul începu să sufle greoi. Acum, că-l scosese din fire, felul ei autoritar de a fi i se păru tot atât de hazliu pe cât de supărător. Nici prin minte nu-i trecea să-și mărturisească greșeala unei femeiuști obraznice ca asta, care i se proțăpise în față.

— La ce-ai venit? zise el răsturnându-și capul pe spate și măsurând-o prin ochelari.

— Să te duci la primar!

— Ieși afară! Ce naiba, nu mai e chip să am un pic de liniște?

Dar ea râse batjocoritor, fără să se sinchisească.

— Da, înțeleg, ești gata să plătești și iar să plătești, chiar de-ar fi să-ți rămână copiii numai cu cămașa pe ei! De acu încolo oricărui escroc îi e îngăduit să se folosească de numele tău. Că tu plătești! Sau... și aici râse batjocoritor și-l măsură o clipă din ochi, te pomenești că ai semnat? Vezi să nu te scoată și vinovat!

Acest „vinovat” suna de parcă l-ar fi bănuit de omor sau de hoție. I se urcă sângele la cap de nu-și mai putea găsi cuvintele, începu să sforăie și să-și vânture mâinile, până la urmă o dădu pe ușă afară.

După o bună bucată de vreme auzi zurgălăi în curte și când privi pe fereastră o văzu pe Marit care pleca.

Vasăzică așa! Îi luau calul din grajd fără să-l întrebe! Data viitoare, gândi el, o să-ți ia și pantalonii. Și începu să umble de colo-colo, așa cum îi era obiceiul când fierbea de mânie.

După un timp recunoscă iară clopoței. Dar nu mai aruncă afară nici măcar o privire. Se întinse pe canapeaua de piele și închise ochii. Puțin după aceea se auziră pași cunoscuți, ușa se deschise și Marit se ivi. Dar bătrânul rămase întins, cu ochii închiși.

În timp ce-și deznoda panglicile capișonului, ea începu de-a dreptul:

— Ești, desigur, capabil să mă dai afară iar. Dar dacă nu ești în stare să-ți păzești avutul, atunci am s-o fac eu. Câtă vreme sunt stăpână aici, în fermă, nu las eu povestea asta cu una, cu două. Află că vin de la primar.

Knut se ridică încet și-și dădu la o parte pledul. O privea fix. Cășca și o privea. În sfârșit își trecu mâna prin barbă, își mângâie chelia lucitoare și apoi spuse cu glasul lui de toate zilele, neliniștitor de calm:

— Nu mai spune! Ai fost, Marit, la primar?

— Întocmai! spuse ea. Dacă nu se mai găsesc bărbați la fermă care să se ducă la pădure, atunci trebuie să se ducă femeile. Chiar așa de săracă n-oi fi fost eu când am venit la Norby și nu scrie nicăieri că trebuie să lași totul să se ducă de răpă.

Knut păli, dar își mângâie chelia iar, se trase de barbă și încercă să râdă. Mai rău nici că l-ar fi putut atinge pe Knut Norby, cel care prin iscusința lui aproape dublase averea lor.

Dar acum și Marit găsi că era mai nimerit să părăsească odaia; se retrase, închizând încet ușa în urma ei și plecă, cu pas hotărât și liniștit. Knut rămase așezat și-și mai mângâie de câteva ori chelia. Pentru prima dată în viața lui, Norby se gândi să se repeadă după nevastă-sa și să-i tragă o mamă de bătaie. Căci, oricum, tot se dusesse dracului pacea casei.

Se ridică și începu a se preumbla cu mers grav, de jur împrejurul odăii, cu degetele groase agățate în răscroitura vestei. Când și când se oprea. Ca și cum ar fi vrut să se convingă de nu cumva totul e un vis de care ar putea scăpa trezindu-se. Dar nu: uite, colo, afară, se aflau dependențele și erau vopsite în roșu, o coțofană se lăsase să lunece pe clinul acoperișului de paie, în zăpadă, lăsând în urma ei o dâră, iar acolo, deasupra biroului, era atârnat portretul lui Johann Sverdrup^[3] și el însuși stătea în picioare aici, îmbrăcat încă în hainele pentru pădure. Da, trebuie totuși să fi fost adevărat, nevasta lui fusese la primar... adicătelea pentru povestea aia!...

Și i se păru că podeaua era cam șubredă sub pașii lui, biroul însuși i se păru deodată așa de strâmt că se duse până în odaia cea mare și-și reluă plimbarea cu pasul grav, cu mâinile în buzunar. Se aflau aici mobile de mahon, oglinzi mari, aurite și încă multe alte scumpeturi, dar acum i se năzărea că nu mai sunt ale lui. Mereu se oprea ca să se întrebe: „Oare tu ești Norby, sau nu ești tu?”

În picioare, în lumina albă și rece ce se revărsa prin fereastră, privea grădina pe jumătate învelită sub zăpadă. Dar nu pomii îi vedea acum, ci pe sine însuși se vedea coborând

dealul, condus de primar, dus la închisoare pentru mărturie mincinoasă.

Se întoarce și merse spre ușă, dar se opri cu mâna pe clanță. Simțea că a merge acum la Marit și a-i mărturisi adevărul era cu desăvârșire imposibil. Mai întâi, fiindcă mai degrabă avea poftă s-o bată, și apoi pentru că nu știa cum avea dânsa să ia lucrurile. Poate că avea numai să leșine de furie gândindu-se că alergase la primar ca o proastă, dar tot atât de bine s-ar fi putut să născocască și alte răzbunări, încă și mai rele.

Urcă scările călcând zgomotos și reintră în odaia de culcare să-și schimbe hainele. Trebuia să se grăbească să se ducă la primar. Dar după ce-și scosese pantalonii cu care mergea în pădure și era pe cale să și-i tragă pe el pe cei albaștri de șeviot, mâinile i se opriră și oftă din greu. „Oare nu-i asta o bătaie de joc și o rușine?! Mai întâi ajuți omul din bunătate, apoi îți pierzi banii, în sfârșit, te alegi cu ceartă în casă, și asta încă nu-i destul: te apuci acum să alergi de colo-colo și să te faci de râs. Ba iată-te că vrei să te mai și duci și să-ți faci nevasta de râsul și de batjocura întregii comune. Nu, hotărât, asta cam întrece măsura!”

Rămase locului, cu pantalonii cei noi în mână. Imaginea pe care și-o făcuse în ajun despre Wangen deveni încă și mai respingătoare. Căci, la urma urmei, tot ceea ce se petrecuse azi era din vina lui. „Și pentru omul ăsta vrei tu...” Bătrânul aruncă deodată pantalonii de șeviot și și-i trase pe cei vechi. Căci chiar de s-ar duce acum să retragă plângerea de la primar, tot el ar fi răspunzător de zvonurile împrăștiate. Și ca să se ducă la Wangen să-i ceară iertăciune, asta nu! Scuze omului ăstuia? Niciodată! Nu, trebuie să fie pe aici vreo portiță de scăpare pe care să iasă basma curată. Ia să mai chibzuim!

Și așa, deodată, Knut Norby se pomeni pe cap c-o belea de care nu era cu nimic vinovat, dar pentru care trebuia să poarte toată răspunderea. De aceea nici nu se simțea atât de răspunzător ca de obicei. Năpasta asta care se abătuse astăzi asupra casei sale nu era decât răsplata pentru că fusese atât de bun și-l ajutase pe individul ăsta. La urma urmei, vinovat de toate era Wangen.

Când, pe înserat, bătrânul îl auzi din odăiță pe micuțul Knut râzând în odaia alăturată, se ridică să intre înăuntru, dar se opri la ușă. Îi era cu neputință azi să-și vadă tovarășul de joacă.

„Poate că și atunci, când a murit taică-tu, să-și fi băgat coada tot Wangen ăsta, își zise el, revăzând parcă copilul înaintea lui. Cine știe, poate că tot el îl momise să bea în seara aceea nenorocită!” În tot cazul, în ziua nenorocirii, Wangen se aflase la târgul din Lillehammer, asta era sigur.

Și mai trecu o zi și încă una. Bătrânul stătea ca pe ace. Dar de fiecare dată când dădea să-și schimbe hainele, să se ducă la primar, se grăbea, fără să-și dea bine seama, să și-l imagineze pe Wangen, să-și reamintească despre el tot felul de istorii neplăcute, să-l vadă în situații caraghioase sau urâte, să-l împovăreze cu defecte respingătoare – căpătând astfel noi puteri pentru a nu întreprinde nimic; simțea, din ce în ce mai mult, că e cu neputință să se umilească atât de adânc în fața acestui om.

Și dacă totuși Wangen era vinovat de accidentul acela în care pierise fiul lui, în timp ce mâna spre casă?

Dar cu toate că numai acest gând îl făcea pe bătrân să turbeze, el nu era mai puțin neliniștit. Neîndoielnic, martorul care fusese de față la semnătură, Jørgen Horstad, era mort. Dar Knut Norby nu voia să-și tăgăduiască semnătura. Trebuia cu orice preț găsită o porțiță de scăpare.

IV

Henrik Wangen coborî din trenul sosit din capitală, acoperit cu zăpadă, și, cu o valiză în mână, se grăbi s-o ia înaintea oamenilor, să se ducă acasă. Nu salută pe nimeni. Acest faliment ruina jumătate de comună și știa că oamenii se uitau după el ca după un escroc pe care ar fi vrut să-l cotonogescă.

Era un om cam de treizeci și cinci de ani, înalt și subțire, cu o barbă roșcovană și cu o față fină, tinerească. Dar umbla ca un moșneag. Umilitoarele demersuri încercate în capitală, pe lângă unii angroșiști, nu fuseseră de niciun folos. Îi era groază să se întoarcă acasă, căci acum trebuia, în sfârșit, să afle tot adevărul și soția.

Henrik Wangen era fiul unui perceptor care se făcuse vinovat de o deturnare de fonduri. Încercase ba o meserie, ba alta; pe vremea când se căsătorise cu fata unui țăran foarte bogat, era agronom. Tatăl fetei, care multă vreme se împotrivise căsătoriei, sfârși prin a consimți, izbutind totuși să impună o separație de bunuri. Dar atunci când Wangen puse pe picioare cărămidăria, reuși nu numai să obțină încrederea și banii nevestei, dar elocvent și entuziast, obținu ca socrul, cumnatul și mulți alții încă să-i încredințeze sume mari. Și acum?...

Când ajunse la capătul podului, unde un grup de case muncitorești se cățarau pe coasta dealului, întâlni, îmbrăcat în palton jerpelit și căciulă, un om gârbovit, cu o gură suptă și cu o pereche de ochelari cu ramă de aur așezați pe un nas roșu, ascuțit. Wangen se opri, deschise valiza și scoase o sticlă învelită în hârtie. Era un comision de la oraș. Omul cu ochelari surâse sticlei ca unui prieten foarte scump și o puse sub braț.

— Ascultă, spuse el, cu un mic rânjet, am să-ți comunic o mică noutate. Dar Wangen plecase. Se gândea la soția lui care aștepta un al patrulea copil. Avea oare să suporte ceea ce avea să-i spună acum?

Dar celălalt se ținea după el și-l prinse de braț.

— Stai nițel! Să afli noutatea! spuse el, râzând cam răutăcios. Intră o clipă și gustă marfa.

— Lasă, altă dată! spuse Wangen, sporindu-și pasul. Din păcate, nu o dată, Wangen se lăsase ispitit de acest bețiv, odinioară consul în capitală, pe care familia lui îl ținea în pensiune aici la țară. Dar astăzi se hotărâse să se abțină. Celălalt însă, agățat de brațul lui, se linguși atâta, că până la urmă se lasă târât la locuința acestuia.

Când intrară în odaia joasă unde putea a rachiu și a tutun, o făptură firavă, adusă din spinare ca un croitor, stătea lângă fereastră și făcea pasiențe. Era un bătrân avocat bolnav de gută, care nu mai practica de mult, un tovarăș de cărți și de beție. I se spunea „ex-membrul viitorului cabinet ministerial”.

— Șezi! spuse consulul. Dar Wangen rămase în picioare cu valiza în mână.

— Facem o partidă? întrebă omul de lângă fereastră rânjind în barba lui albă.

— Tacă-ți gura! zise consulul ocupat să clătească câteva pahare. Mai întâi să ne clătim beregata cu câte un coniac!

— Nu, nu vreau nimic! spuse Wangen. Dar ce anume trebuia neapărat să știu?

— Dar stai jos, dragul meu! spuse consulul, râzând ușurel în timp ce-și privea păhărelul ridicat în dreptul ferestrei. Da, zău, trebuie să recunosc că lumea este mai rea decât credeam. Și asta nu era o vorbă aruncată în vânt. Căci consulul nu prea obișnuia să judece blând oamenii.

— Ce este? întrebă Wangen. I s-a întâmplat ceva nevestimii?

Consulul puse paharul pe masă și-și fixă ochii mici și veninoși asupra celui lalt, strâmbându-și a batjocură nasul lui cel roșu.

— Ehei, se întâmplă atâtea! zise el. Ia să vedem ce crezi tu, *par exemple*, despre atotputernicul stăpân de la Norby?

— Ce cred despre el? Habar n-am. Am și așa destule pe cap. Dar acum trebuie să mă duc.

— Așteaptă nițel, spuse consulul. Ți-o fi purtând Norby vreo pică. Căci să-ți spun drept, vrea să te bage la închisoare pentru că l-ai semnat în fals.

„Ministrul” ridică privirea de pe pasiența lui să citească pe fața lui Wangen dacă trebuie să râdă sau ba.

Urmă o mică pauză. Consulul gusta situația tot privindu-l pe Wangen prin ochelari.

Acesta izbucni în râs și fără să vrea câtă după paharul plin.

— Noroc, spuse el. Ei, asta-i bună!

— Poate că nu mă crezi? Cu toate astea, așa e, zău! Întreabă-l și pe ministru!

Ex-membrul viitorului cabinet dădu din cap.

Wangen își mută privirea de la unul la altul.

— Ce nerozii îmi tot îndrugați?

Încă nu-i venea a crede.

— Mda, orice ai spune, răspunse consulul cu un surâs veninos, nici că se poate o lume mai frumoasă ca aceea în care trăim.

— A fost careva pe la mine pe acasă s-o necăjească pe nevastă-mea?

Wangen păli deodată și-și luă geamantanul.

— Da, a avut o vizită! spuse consulul, fixându-l cu privirea lui cea mai perfidă.

— Primarul?

— Da.

— Pentru că... pentru că aş fi semnat în fals?

— Exact.

Atât se delecta consulul de această situație încât uită să-și golească paharul. Wangen și-l golise pe al lui și-l întinse să-i fie umplut iară.

— Noroc! zise el. De-i adevărată povestea, atunci, al dracului să fiu dacă cel care o să intre în pușcărie n-o să fie Norby.

Apoi își încheie paltonul și ieși în grabă.

V

Se întâmplă ca, în şuvoiul egal al zilelor, să întâlnim deodată o piedică ce ne sileşte să ne oprim şi să chibzuim. O asemenea piedică a fost pentru Henrik Wangen falimentul. În tren, la întoarcere, ştiindu-se ruinat, se gândea să se omoare. Îşi dădea seama că acest faliment care azvârlea nenorocirea asupra atâtor oameni se datora numai nepriceperii şi nepăsării lui. Era îngrozitor, dar adevărat.

„Şi asta, gândi el, vine de acolo că niciodată n-am prea avut chef să-mi însuşesc cunoştinţe serioase. De n-aş fi risipit atâtea nopţi în beţii cu consulul, mi-ar mai fi rămas destulă minte să ştiu ce să fac a doua zi.” Căci acum i se părea că fiecă clipă de somnolenţă şi de lene în momentele hotărâtoare când ar fi trebuit să lucreze, luase chipul şi înfăţişarea unei familii disperate şi înfometate. „Vezi! Vezi!”

Şi în aceste clipe de cumpănită sinceritate faţă de sine însuşi, fu silit să recunoască un lucru care îl atinge mai adânc ca orice. Faptul că bunătatea inimii lui era mai primejdioasă decât rachiul. Întotdeauna, într-adevăr, se liniştise spunându-şi că are intenţii bune. Şi Dumnezeu ştie că el avusese cele mai bune intenţii din lume. Dar la adăpostul acestor bune intenţii făcuse multe lucruri nechibzuite şi întotdeauna cu o conştiinţă împăcată; căci buna credinţă era întotdeauna gata să-i îndreptăţească până şi cele mai sfruntate minciuni şi să le dea o spoială de adevăr.

Şi acum? Nici că-i păsa realităţii de buna lui credinţă. De altceva avea ea nevoie.

Şi în timp ce trenul gonia îi veni în minte şi ideea lui cea mai dragă, aceea care urmărea să îmbunătăţească situaţia muncitorilor: ziua de muncă de opt ore. În ruina asta îşi avea şi ea partea ei. Că pe lumea asta nu era pesemne destul să ai idei generoase. Mai trebuia ca ele să nu aducă nenorocire – aşa cum se întâmpla azi – chiar asupra acelor pe care trebuia să-i ferească.

Îl apucă o furie surdă împotriva lui însuşi. Îşi jură să nu aibă o clipă de răgaz până ce n-avea să despăgubească pe toţi aceia cărora le luase banii. Îşi jură să nu mai pună gura pe un pahar de rachiu. Dar îi era acum cum nu se poate mai limpede că asta nu e de ajuns. Suferinţa pe care o prilejuise atâtor nu putea fi niciodată răscumpărată, niciodată.

Și soția lui care îi arătase atâta încredere!... Îi venea să se ia de gât și să-și strige în față că e un incapabil și un om de nimic.

Dar iată-l acum în drum spre casă după ce ieșise de la consul, după ce aflate „noutatea”. Ciudat, se simțea mai liniștit. Nu mai ținea capul plecat. Și mersul îi devenise mai ușor. Nici el însuși nu-și dădea prea bine seama de unde-i venea asta. Dar nu-i mai era atât de frică să ajungă acasă, la nevastă, și să-i mărturisească adevărul.

Când își zări casa, așezată nițel mai la stânga de masa întunecată a cărămidăriei, nu văzu lumină decât la o singură fereastră. Își reaminti de starea în care se găsea soția lui și de vizita primarului. „Biata de ea! gândi el Și pe deasupra mai stă și singură acasă.” Și-l cotropi o furie întunecată, de astă dată nu împotriva lui însuși, ci împotriva lui Norby. „Trebuie să fie nebun de legat! Ce urmărește el cu povestea asta?” Și simțea o adevărată ușurare că-și poate întoarce furia împotriva altuia și nu împotriva lui însuși.

Intră în sufragerie, unde zărise lumina; lângă o lampă mică, stătea tânăra lui soție. Se ridică să-l întâmpine. Dintr-o privire văzu că micuții erau în pat și că masa pusă îl aștepta. Câtă căldură și pace domnea aici! Și în liniștea asta, ea, în picioare, palidă și speriată, îl privea fix, ca și cum ar fi vrut să-i strige: „Spune-mi iute, e adevărat?”

Era o femeie înaltă și frumoasă, care nu avea încă treizeci de ani; purta o rochie cenușie largă, iar părul blond și bogat îi era adunat în chip de coroană. Avea gene lungi ce-i făceau ochii mari și luminoși. Rezemată de speteaza scaunului, stătea nemișcată, nerăbdătoare, încordată, cu fața în penumbra abajurului.

— Știu totul! spuse dânsul, lăsându-și jos geamantanul.

Și încă înainte ca el să se îndrepte din șale, o auzi recăzând în scaun și izbucnind în plâns.

— Credeam că am să înnebunesc! hohoti ea.

Rămase în picioare și o privi. Nu-i ieșise înainte să-i sară de gât. Să aibă într-adevăr vreo bănuială?

Și amărăciunea și durerea pricinuite de acest gând îl ușurară iar, căci măcar de data asta era nevinovat. Putea să se apere cu conștiința curată.

Se apropie și-i puse mâna pe umăr.

— Spune, Karen, crezi într-adevăr povestea asta?

Se lăsă tăcere, o tăcere plină de așteptări chinuitoare. În sfârșit ea ridică mâna și i-o întinse. I-o luă. Era atât de plăpândă, atât de neajutorată și atât de caldă! Și-i dăruia totuși, acum, toată încrederea ei. Desigur, în ultimele zile ea îi reproșase multe și-i ceruse cu neîndurare restituirea banilor săi.

Dar acum? Acum însă se ivise ceva cu totul neobișnuit, alături de care vechile neînțelegeri deveniseră neînsemnate, ceva care o îndemna să i se încredințeze cu desăvârșire.

După un timp, dădu să facă o mișcare către masa așternută și spuse șoptit:

— Nu mănânci? Și se ridică nițel obosită să ia ceainicul de pe sobă. Vrei să aprind lampa cea mare? întrebă ea încet.

— Nu, dragă...

Se așeză să mănânce mai mult pentru a face să dispară mirosul de rachiu decât pentru că-i era foame. Și atunci observă pe masă o sticlă de bere de o jumătate și se simți cu adevărat mișcat. Acum nu le mai dădea mâna să bea bere, dar poate că ea găsisese această ultimă sticlă pe fundul cine știe cărei lăzi și în ciuda nenorocirii ce se abătuse asupra-i și în jurul ei, nu uitase s-o pună pe masă, în timp ce-l aștepta să se întoarcă acasă.

— Dar tu ai mâncat? întrebă el văzând-o că nu se așază la masă.

— Nu, mulțumesc, spuse ea, dar nu cred să pot înghiți nimic.

— Ba da, Karen, așază-te aici și mănâncă. Că Søren și-o fi vrând și el masa lui de seară.

În dispoziția lor apăsătoare, gluma asta suna ciudat, căci Søren era numele cu care dezmierdau în intimitate copilul pe care încă îl purta. Și totuși, când tatăl spuse asta, parcă s-ar fi întins între dâșii un mic pod de aur și ea nu putu decât să-i suradă cu o privire strălucitoare.

Și surâsul acesta luminează parcă încăperea, amândoi se simțiră ușurați și astfel, liniștiți, începură să vorbească despre povestea cu Norby.

— Ți poți tu explica cum de a putut el scorni o asemenea poveste? întrebă ea, turnându-și o ceașcă de ceai.

El îi simți ochii ațintiți asupra-i, dar de data asta putu să ridice capul și să-i susțină privirea.

— Într-o bună zi tot o să aflăm: sau este o neînțelegere, sau...

— Sau...?

În timp ce căuta motivele posibile ale unei asemenea neverosimile învinuiri, îl încerca în același timp teama nelămurită ca nu cumva totul să fi pornit de la o neînțelegere. Undeva, sus, la limita conștiinței sale, o stea aprinsă îi făcea semn: „Interogatoriu, achitare, reabilitare.” Și simțea, încă nelămurit, că aici îi era izbăvirea, nu numai în ce privește învinuirea asta, dar și în ce privește întreaga situație.

— Norby, spuse el, e din soiul acela de oameni pe care niciodată n-ajungi să-i cunoști. Fiind vorba de două mii de

coroane s-ar putea ca asta să-i fi luat mințile de-a binelea.

Ea ridică privirea și ochii îi vorbeau: „Două mii? Alte două mii!” Și-și clătină capul încetișor.

Din teama tulbure de a nu o vedea acum legându-se de latura asta a afacerii, continuă:

— Dar vezi tu, e un mare nătărău! Căci ar fi trebuit să-și dea seama că există un martor și că nu-i e cu puțință să se lepede în felul ăsta.

Și cu cât vorbea mai mult de nevinovăția lui, cu atât se simțea mai liniștit, cu atât i se păreau împrejurările mai puțin grave și triste. Și ea îl urma îndeaproape. Uită să-l întrebe până și despre demersurile sale la oraș și despre încercarea de a-i salva banii. Năpasta căzută asupra casei lor pusese toate celelalte lucruri în umbră.

— Și pe acolo cum ți-a mers? întrebă ea în sfârșit.

Și el avu sinceritatea să-i spună limpede:

— Dragă Karen... cel mai rău e cu moștenirea ta...

Nu ajunsese să spună mai departe căci vocea i se stinse. De unde îi fusese frică și era disperat, devenise acum atât de sigur de iertarea ei încât își putea îngădui să fie mâhnit în toată liniștea.

Într-adevăr, femeia nu sări în sus. Nu-i ceru socoteală pentru toate făgăduielile cu care o zăpăcise. Își plecă doar capul, căci avea încă în fața ochilor pe primar și răspunse suspinând:

— Bine că ești nevinovat măcar în privința asta...

— Nu spune asta, Karen, vorbi el cu ochii umezi. Cred că mi-am luat o mare răspundere față de tine și că...

— O, toate se mai pot îndrepta, toate, spuse ea, întoarsă să privească lampa. Numai cinstea să nu ți-o pierzi.

Acum, gata! Nu mai avea a se teme de această mărturisire, dar nu și-ar fi imaginat niciodată că avea să meargă atât de lesne.

„Cum de e cu puțință așa ceva?” își spuse el, ridicându-se de la masă. I se părea că s-ar fi convenit să se simtă nenorocit, dar nu se simțea deloc.

În afacerea asta se socotea cu tot dinadinsul nevinovat și acest simțământ de nevinovăție era ca o lumină aprinsă în el deodată, luminând totul, potolind toate, încât remușcărilor și disperarea ce-l copleșiseră în compartiment, tot ce-l chinuise și-l apăsase atâta amar de vreme acum se risipea și dispărea în ceturi îndepărtate.

Trebuî să intre în odaia de culcare, să-și vadă copiii, și se așează pe marginea patului în care dormeau cele două fete. În tren se simțise nedemn de-a aduce copii pe lume. Dar acum se simțea fericit că era tată.

— Cât timp crezi că vom mai putea rămâne aici? îl întreabă dânsa, când intră în odaie. Crezi că va trebui să ne mutăm înainte de-a naște?

Era în întrebarea ei o resemnare neașteptată.

— Nu, zise el, nici vorbă de așa ceva.

Cu lampa în mână, făcură ocolul apartamentului. Erau mânați de sentimentul comun că toate astea aveau în curând să le fie răpite și că vor rămâne fără niciun căpătâi și cu mâinile goale. Se opreau înaintea unei oglinzi, a unui covor, a unui tablou și le priveau, în timp ce cu mâna liberă o ținea de talie și o sprijinea.

— Știi, spuse ea cu un ușor suspin, după ce-o trece și povestea asta cu nașterea, am să încerc să mă descurc fără fată în casă.

— Nu, asta n-ar fi cuminte.

— Dar, Henrik, te-ai gândit din ce-o să trăim?

Își aminti de făgăduiala pe care și-o făcuse în tren, aceea de a se apuca de orice, numai pentru ca ea, căreia îi datora atâta, să poată trăi lipsită de griji. Dar acum nu pomeni nimic de asta. Sentimentul nevinovăției sale îi dădea un fel de mândrie și el îndrăzni să spună:

— Să sperăm că un aranjament mai e încă cu putință.

O strânse mai tare, ca și cum ar fi voit să sporească în ea această slabă speranță. Și dânsa se sprijini de el, își culcă capul blond pe umărul lui, încredințată, în sfârșit, că era nevinovat de crima asta pe lângă care toate celelalte păreau lesne de biruit.

Servitoarea era plecată. Erau singuri în casă și tăcerea îi făcea să vorbească cu voce scăzută. Obosită de a fi stat în picioare, se lăsă să cadă pe o canapea. Iar el se așeză alături, după ce mai întâi puse lampa pe masă, lângă ei.

Stătură aici, tăcuți, privind înaintea lor, spre pian. Lămpița arunca asupra-le o lumină slabă, în timp ce în jur mobila din odaie era cufundată în întuneric.

— În timp ce primarul era aici, a venit tata, spuse ea privind drept înainte.

— El ce zice?

— După el, comuna te va socoti vinovat. Iar Norby e puternic. De altfel, tata va veni mâine iar. Îi promiseseși doar că-i aduci de la oraș ultimii zece mii pe care ți-i procurase.

Wangen plecă capul. Îl vedea parcă pe socru-său, cu părul alb și cu ochii pătrunzători pe sub pleoapele înroșite. Ce avea să-i spună el mâine bătrânului, acum că totul era pierdut?

— Și văduva de la Thorstad a fost aici, continuă ea. Îi făgăduiseși jumătate din banii ei de cum te întorci de la oraș.

Dar Wangen continua să privească înainte-i pianul îngropat în umbră. Îi era teamă nu cumva să-l întrebe: „Ai banii?”

Ea continuă:

— Cel mai rău e de muncitori: tocmai acum, în toiul iernii, au rămas fără nimic și nimeni nu le dă pe datorie.

Era gata să izbucnească în plâns.

Oare și ei aveau să vină mâine să afle ce s-a ales de toate făgăduielile lui? În semiobscuritate Wangen îi vedea pe toți: bătrânul cu ochi pătrunzători sub pleoapele înroșite, văduva căreia îi prăpădise averea, muncitorii – pe toți îi vedea. Toți aveau să vină mâine aici să-i ceară socoteală.

Îi trecu un fior prin spinare. Înviniurile pe care și le adusese în tren ieșiră din nou la iveală, copleșindu-l ca o umbră; lumina firavă a nevinovăției sale în afacerea falsului părea să pălească din ce în ce mai tare, ca o lumânărică gata să se stingă și să-l lase în întuneric, acolo unde, sub povara disperării și a răspunderilor grozave, remușcările aveau să-l înșface cu nenumărate brațe și să-l ținuiască într-un iad de veci ca să-l chinuiască fără cruțare.

Se ridică deodată.

— Să ne întoarcem, zise el îndreptându-și spinarea. S-a făcut frig aici.

În sufragerie puse lampa pe masă și rămase o clipă în picioare, privind-o fix.

— De stau să mă gândesc mai bine, spuse dânsul în sfârșit, atunci înțeleg de ce vrea Norby să mă piardă.

— Pentru ce? întrebă ea încordată.

El rămase în picioare, nemișcat, în aceeași poziție.

— Da, omul ăsta este totodată ambițios și răzbunător. La ultimele alegeri n-a fost ales primar și el crede, desigur, că din cauza mea.

— Doamne! suspină ea.

Și el se străduia să și-l închipuie pe Norby cu vechea lui răcă; îl vedea acolo, la ferma lui, ca pe un troll^[4] urât, plesnind de pofta de-a se răzbuna. Și imaginea asta părtinitoare îi întări simțământul de nevinovăție. Se agăța de un fir de ață și el nu trebuia să se rupă.

O auzi spunându-i noapte bună, dar totuși nu se clinti. Când în sfârșit intră și el în dormitor, ea stătea pe jumătate dezbrăcată în fața oglinzii și se pregătea de culcare, împletindu-și părul bogat într-o coadă lungă.

— Știi, șopti el ca și cum ar fi văzut mijind o salvare, acum înțeleg de ce Norby s-a împotrivit ca biserica să fie clădită din piatră. Vezi tu, nu cărămidăria trebuia să aibă acest câștig. Norby voia să fie el acela care să furnizeze lemnăria...

Începu să umble de colo-colo. Apoi se opri.

— Și acum înțeleg și de ce în ultima vreme m-au părăsit atâția clienți. Trebuia înlăturată fabrica din calea marilor

proprietari de păduri.

— Crezi?

Ea întoarse spatele oglinzii și-l privi, înspăimântată că oamenii puteau fi atât de răi, și totodată bucuroasă că nu era chiar numai vina lui dacă afacerile nu merseseră cum trebuie.

Afară, vântul începuse să urle prin coșurile mari ale fabricii. O ușă, de sus, de la pod, izbită mereu, cutremura toată casa.

— Iartă-mă! spuse ea. Tot timpul a făcut ușa asta gălăgie, de când a plecat servitoarea. Dar n-am îndrăznit să urc scara. Vrei să te duci tu?

Se duse. Și când coborî spuse:

— Și trebuie să mai fie și povestea cu ziua de lucru de opt ore care i-o fi speriat pe toți grangurii de pe aici... Da, încep să înțeleg...

Și de fiecare dată când descoperea probabilitatea unui complot împotriva lui, își ușura parcă umerii de o greutate. De aceea tot scormonea și scormonea, cu teama obscură că nu avea să găsească destule alte dovezi.

În timp ce femeia, lângă pat, în cămașă de noapte, întorcea ceasul, veni lângă ea și o luă de umeri.

— Și acum, Karen, spuse el pe deplin încredințat, înțeleg de ce țineau ei să-mi pierd creditul la oraș și de ce n-am reușit să fac niciun aranjament. Au încercat să împiedice așa ceva, răspândind un zvon ticălos.

— Bietul meu Henrik! Agăță ceasul la loc, se întoarse spre el și-și încolăci brațele pe după gâtul lui. Dar oare eu nu te-am crezut la fel de rău? Ai să poți să mă ierți?

Mișcat de spusele ei, o trase la pieptul lui și-i simți, prin pânză, căldura trupului. Și rămaseră așa, tăcuți, fiecare cu capul pe umărul celuilalt. Se vedeau urmăriți de aceleași nedreptăți, se simțeau uniți întru aceeași nevinovăție și încercau aceeași nevoie de a fi împreună, împărțându-se din aceeași căldură.

Și când dânsul își reaminti de moștenirea ei risipită, vina parcă nu mai era a lui. O trecuse asupra acelor pe care îi stânjenea cărămidăria. Revăzu în minte și pe bătrânul ei tată ruinat – și nu-i mai fu groază că a doua zi avea să-l vadă venind. Văduva și familiile de muncitori i se năzăreau de asemenea, dar nu-l mai acuzau. Îi era milă de ei și le împărtășea mânia.

Dar furia asta nu se mai îndrepta acum împotriva lui, ci împotriva celorlalți.

— Nu te culci? întrebă ea.

— Așteaptă nițel!

Și rămase mai departe în picioare.

— Dar începe să-mi fie frig, Henrik!

Îi era de-a dreptul frică s-o lase să plece, ca și cum ea ar fi fost conștiința cea bună pe care și-o făurise, care îl salva și-l elibera acum de disperarea îngrozitoare.

— Cred că am să mai fac un mic tur! spuse el în sfârșit. Tot nu pot dormi.

— Dar nu întârzii prea mult, nu-i așa? zise ea. Știi că sunt singură.

— Nu, sigur că nu.

Rămase totuși neliniștită. Căci întotdeauna micul tur pe care îl făcea Wangen sfârșea la consul, de unde se întorcea târziu, nesigur pe picioarele lui.

Wangen mergea cu mâinile înfundate adânc în buzunarele paltonului. Pe cărare, zăpada bătătorită scârțâia sub picior și un cer imens se boltea înstelat deasupra dealurilor înzăpezite și a coamelor întunecate.

„Slavă Domnului! își spuse Wangen – ziua de muncă de opt ore nu are probabil nimic de-a face cu falimentul ăsta!” Și fără să-și dea seama, i se păru că regăsise un ideal pierdut, că-i rămânea astfel credința într-o idee de viitor, luminoasă și dragă. De aici încolo îl duse în chip firesc gândul la Norby și la ceilalți bogătași ghemuiți ca cloștile pe sacii lor de bani, neîncrezători în orice noutate, înfricoșați de toate cele, plini de ură față de orice încercare de a îmbunătăți soarta claselor de jos.

„De data asta au reușit să sugrume încercarea mea, gândi el. Dar să-i vedem data viitoare.”

Merse așa până se trezi în fața casei în care locuia consulul. În odaie mai ardea lumina. Îngerul lui păzitor îi puse mâna pe umăr și-i spuse: „Adu-ți aminte de făgăduiala pe care ți-ai făcut-o în tren.” Dar sunt momente în care omul se simte atât de bogat moralmente, încât nu mai stă să socotească fiecare bănuț. Wangen avea acum nevoie de cineva căruia să-și deschidă inima și de altfel nu avea de gând să stea mai mult de un sfert de ceas.

— Ia te uită, ia te uită! Încă nu te-au arestat? zise consulul. Era îmbrăcat într-o haină de casă și amesteca un toddy^[3] proaspăt preparat.

Și cu sticla între ei, șezură și examină de aproape toată această afacere. Tot vorbind, Wangen descoperea noi ipoteze, bănuia din ce în ce mai mulți bogătași în complot și-i trata fără cruțare. Consulul îl îndemna, prin mici observații veninoase, și-și ciulea urechile la tot ce spunea Wangen. Să aibă a doua zi ce povesti pretutindeni.

Sticla dintre ei se goli. Iar când Wangen, puțin după miezul nopții, plecă spre casă, se clătina ceva mai mult decât s-ar fi

cuvénit.

„Bietul consul! gândi el, îngrozit la ideea de-a se întoarce acasă. Viața a fost aspră cu el, are nevoie și el de nițică simpatie și înțelegere.”

Când intră clătinându-se în dormitor, femeia se trezi cu un strigăt de spaimă.

A doua zi era puțin mahmur, îi era rușine de soția lui și se îngrozea iar la gândul de-a da ochii cu cei ce aveau să vină aici.

Dar se cramponă de faptul că era nevinovat în afacerea asta și reuși astfel curând să-și recapete încrederea în sine. Iar când, mai târziu, în timpul zilei, trebui să se ducă la gară, nu se mai temu să se arate oamenilor. Începu să întrevadă proiectul de-a le explica adevăratele cauze ale ruinei comune.

În drum spre casă, soarele strălucea deasupra câmpiilor albe de zăpadă, de-ți lua văzul. Clădirile moarte ale fabricii zăceau acolo și coșurile lor înalte păreau să strige la cer. Dar nu împotriva lui. Ieri, în compartiment, găsisese că vila sa era prea elegantă, și că clădirile fabricii erau mult prea mari și costisitoare. Acum vedea totul cu alți ochi. Era încredințat că ridicase aceste clădiri sincer convins de viitorul industriei ăsteia în ținut, și atât asupra fabricii cât și a vilei i se părea că fâlfâie un drapel al nevinovăției.

VI

Zilele treceau una după alta și Norby nu-și retrăsese încă plângerea. Un articolaș și apăruse într-un ziar – și cu cât povestea se lățea și sporea, cu atât i se părea lui Norby mai copleșitor să ia totul asupra-și. Cu cât amâna mai mult, cu atât mai importantă devenea plângerea și cu atât mai puțin se simțea în stare să plece capul și să accepte urmările.

Ar fi însemnat să se dezonoreze de bunăvoie. Și oare asta i se cuvenea drept mulțumire pentru bunătatea cu care sărise în ajutorul lui Wangen?

Dușmanii? Toată viața aveau să facă haz pe socoteala lui. Comuna? O să-l împrăște cu hohote de râs, iar el avea să se simtă, cât o trăi, ținut la stâlpul infamiei, spre batjocura tuturor.

Comuna i se părea lui Norby ceva nesfârșit de mare, cu ochii ațintiți asupra-i. Era comuna lui, o vedea mai ales când stătea culcat, cu ochii închiși. Pretutindeni, aceleași păduri și ferme, aceleași dealuri și râuri. Doar oamenii erau de două feluri: cei care îl laudau și cei care îl vorbeau de rău. De alt soi nu mai erau în comună. Pe primii îi ținea drept oameni cumsecade și cinstiți, pe ceilalți drept dușmani și la adicătelea îi ținea minte. Și acum? Îi știa el, toată ziua oamenii nu făceau altceva decât să pălăvrăgească despre istoria asta. Unii scoteau capul pe ușă, alții strigau peste gard.

— Ai auzit povestea?

Vedea oameni cățărându-se pe cărări, lunecând pe schiuri, trimițând scrisori pretutindeni.

— Ai auzit povestea?

De și-ar mai lăsa și nevasta pradă bârfelilor, atunci comuna s-ar porni și mai tare și de fiecare dată când își închipuia așa ceva îl apucau pandaliile.

Dar ce te faci că vin și încep să-ți vorbească de povestea asta! Ce să le spui? Că ceva trebuia să le spună. La început se gândea să ocolească întrebările, dar după aceea se temu nu cumva de abia să se trădeze. „Ești un prost, își spuse el, chiar dacă ai să vorbești, mai rău ca acu n-are ce să fie, pe urmă ai să găsești tu o portiță de scăpare.” Și așa, veni ziua când spuse lucrurile pe șleau: cât din nerăbdare, cât ca să fie lăsat în pace.

Dar după ce străinul plecă, bătrânul ramase la geam și-l privi îndepărtându-se cam cu același simțământ ca în ziua aceea când privise în urma schiorului. Omul ăsta avea să

istorisească și altora. Rostise vorbe pe care niciodată nu avea să le mai poată lua înapoi.

Drumul spre primărie îi era închis. De acum trebuia să lase lucrurile să meargă înainte. Iar după aceea, de câte ori repeta amarnicul neadevăr, simțea nevoia să-l mai spună o dată pentru ca totul să stea în picioare. Dar întotdeauna i se părea că stă să se uite cu gura căscată după această minciună primejdioasă care, odată pornită, se răspândea, călătorea prin comună, sporind în fiecare zi ca o nălucă, pentru ca, într-o bună zi, să se întoarcă împotriva-i. Și cu toate astea, trebuia să dea o mână de ajutor pentru ca năluca să mai crească, și asta fără să șovăie, fără să se teamă, aidoma îmblânzitorului care nu îndrăznește să întoarcă spatele fiarei. Altceva nu-i mai rămânea de făcut.

În timpul întunecatelor zile de iarnă, grele de zăpadă, bătrânul tropăia prin curte, dispărea pe ușa vreunei dependințe, ieșea prin alta, ici și colo își muștraluia nițel oamenii, închipuindu-și că face câte ceva cu toate că nu făcea nimic. Când știa că nimeni nu-l vede, i se întâmpla să rămână locului și să-și privească țință cizmele. Apoi clătina din cap:

— De n-ar fi fost și Herlufsen așa!...

Dar el stătea colo ca un troll cu capul sprijinit de cer. Și ca întotdeauna când îl știa în cumpănă, îi striga peste vale, întrebându-l batjocoritor și ațâțător:

— Hei, Norby, cum îți mai merge? Îți merge rău, ai?

— Bietul tata! spuse Ingeborg către maică-sa, pe când se aflau în bucătărie. A început să arate așa de rău și e atât de palid, că mare lucru e de n-o fi bolnav.

— Da, răspunse mama. Afacerea asta îl dă gata. Și plăcută nici nu poate fi, dar nici vina noastră nu este. Cu mâna lui și-a făcut-o Wangen.

De când i se părea că taică-su slăbește, Ingeborg deveni de două ori mai grijulie cu el. Se simțea mișcată să-l vadă punându-și într-atât la inimă treaba asta. Acum puteau vedea și oamenii cât de bun și de cumsecade era tatăl ei. Dintotdeauna știuse că era omul cel mai bun din lume.

Dar cât se sperie biata fată în ziua când auzi că Wangen spusese că Norby, și nu el, avea să fie acela ce o să intre în pușcărie. Până acum simțise pentru Wangen oarecare milă, pentru că era vinovat. Dar acum el deveni în ochii ei o adevărată fiară. Unde mai pui că reușise să-i pricinuiască necazuri tatei! Nu îndrăzni să-i vorbească mamei despre temerile ei și fiindcă nu avea cui să se destăinuie, teama ei crescuse până într-atât că-i pieri somnul.

Atunci căută alinare la Dumnezeu și în fiecare seară se ruga îndelung și fierbinte. Știa că, pentru ca rugile să-i fie auzite, trebuia să fie demnă de-a fi ascultată. Și într-adevăr, după ce izbuti să învingă duhurile rele ce sălășluiau în ea, i se păru că rugăciunile ei căpătau parcă un răspuns mai mângâietor și încetul cu încetul începu să-l vadă pe tatăl ei înconjurat de duhuri bune și ocrotitoare. Se simțea atât de fericită! Wangen era acum inofensiv. N-avea decât să încerce. Dar nu va folosi la nimic!...

Obosită până atunci, fata întristată începu să se mai lumineze la față, să pășească mai vioaie ca și cum ar fi purtat în ea flacăra unei tainice bucurii.

Încordarea dintre Norby și nevasta lui luase sfârșit. Dar niciodată nu i-ar fi fost mai imposibil ca acum să-i deslușească cum stăteau lucrurile.

La câteva zile după sărbători, în sania cea mare, bătrânul o conducea pe Laura la gară, căci ea se înapoia în oraș, la pension.

Era o zi luminoasă și geroasă, cu cer senin și câmpul scânteind de albeața zăpezii. Tălpile saniei scârțâiau pe zăpada bătătorită. Bătrânul, încotoșmănat în blana lui, arunca din când în când câte o privire furișă către fetiță. Niciodată n-o văzuse atât de frumoasă ca azi. Gerul îi înroșise obrazii, și ochii îi erau albaștri și vii. Și cu cât îl privea mai mult cu ochii aștia, tot vorbind și râzând, cu atât mai rușinat se simțea că nu mai merita încrederea acestei copile.

— Ai putea să ne scrii ceva mai des ca până acu, spuse el, fără să întoarcă capul, ca și cum i-ar fi vorbit calului. Am vrea și noi să ne bucurăm de progresele tale.

La gară, când să-și ia rămas-bun, în timp ce trenul stătea gata de plecare, avu mare poftă s-o sărute pe frunte. Dar nu era în firea lui Norby să risipească mângâieri și se mulțumi să-i vâre în mână o bancnotă în plus.

— Să-ți cumperi și tu câte ceva, zise el.

Asta ținu loc de sărut. Când fu din nou în sanie în drum spre casă, se simți de parcă ar fi fost părăsit de toată lumea. Și cine știe încă ce supărări îl mai așteptau acasă!

Când ajunse, Marit îi ieși înainte, la ușă.

— Poftim și azi ai uitat declarația! îi spuse ea.

Era vorba de declarația către angrosistul la care Wangen își depusese actul de garanție.

— E chiar atâta grabă? mormăi bătrânul scoțându-și blana.

— De opt zile zace aici. Ieri a telefonat și a întrebat ce-i cu ea.

Norby intră încet în biroul lui. Declarația era pe masă, gata scrisă. Și cu toate că vorbise cui vrei și cui nu vrei despre falsul lui Wangen, să-și pună semnătura pe hârtia asta i se părea și mai greu. Marit îl urmase și stătea în ușă așteptând.

— E musai, chiar acu numaidecât?

Bătrânul ridică încet privirea către ea, în timp ce mâna îi băjbâia după tocul de ochelari.

— Tot am de mers la poștă, o iau și pe asta.

Marit simțea nevoia să împingă lucrurile înainte: se temea ca nu cumva în spatele ei, dânsul să se lase ispitit să dărâme ceea ce ea clădise cu atâta trudă.

El își muie tocul în cerneală, dar se opri privind portretul lui Johan Sverdrup.

— Murdară afacere! spuse el ca și cum s-ar fi adresat portretului.

Ea dădu din umeri.

— Omul trebuie să se apere: și pe el, și bunul lui. Altminteri la ce bun legile și tribunalele!

— Da, nici vorbă, oftă bătrânul.

Și din nou i se năzări năluca aceea care creștea și creștea, gata să se năpustească asupra-i în ziua când avea să-i întoarcă spatele. Și încet își puse iscălitura: Knut O. Norby.

Dar după ce nevasta părăsi ferma, zăbovi iară să urmărească fapta asta pornită la drum și fără de întoarcere. Acum se făcuse. Își pusese numele sub o declarație falsă. De acum încolo numele lui – Knut O. Norby – n-avea să mai aibă mireasma de odinioară.

„De-acu ar trebui să te apuci de ceva, își spuse el scuturându-și umerii. Poate că în felul ăsta o să-ți fie mai ușor.”

Dar de fapt se simțea obosit, nu prea dormise în timpul nopții, așa că se întinse pe canapeaua de piele și închise o clipă ochii. I se părea că niciodată n-avea să mai fie în stare să se ridice.

Ceea ce era însă mai neliniștitor era faptul că mereu îl avea pe Wangen înaintea ochilor. Din clipa când preferase să și-l închipuie pe Wangen într-o lumină îndoielnică, anume pentru a se abține să meargă la primar, chipul omului ăstuia îi rămăsese în minte, înscris parcă cu fierul roșu. Îl vedea peste tot, îl regăsea în toți acei cu care vorbea. Îl vede și acum... Sare în sus... Vrea să fugă departe de toate astea, înhamă un cal și se așterne la drum, spre pădure, să supravegheze transportul lemnului de construcție.

De departe, dinspre povârnișurile pădurii, aude bubuitul trunchiurilor descărcate; și nu mult după aceea iată-l ajuns. Lemnul e grămadit în stive mari de-a lungul drumului și sus,

pe colina povârnită în locul unde pădurea e tăiată de un drumeag, apare o căruță. Dar ce-i asta? Calul se lasă pe picioarele de dinapoi, și în cădere trage totul după el; cal, căruță dispar într-un vârtej de zăpadă spulberată de-a lungul pantei râpoase. E nebunie curată și bătrânul fierbe. Dar căruța ajunsese la drum, calul e în picioare cu totul nevătămat și, lucru de mirare, cel care șade și conduce e Wangen.

Norby se apropie cu biciul în mână. Nu-i în stare să spună un cuvânt. Și iată-l pe Wangen începând să descarce.

— Ce-i, Norby, vrei să mă convingi că am falsificat? Dar propriile tale hârtii sunt în regulă?

Norby ridică biciul și vrea să se arunce asupra-i, dar iată o altă căruță încărcată apare sus pe drumeag și din nou calul se lasă pe picioarele dinapoi și târăște totul după el. Carevasăzică așa sunt cruțați caii lui Norby? O să-i învețe el minte! Dar omul ajunge lângă stiva de lemne, și iată-l încă o dată pe Wangen. Cum dracu?... Și în timp ce descarcă îi spune cu un surâs batjocoritor:

— Vrei să mă convingi că am falsificat, Norby, dar... he, he, tu însuți ce-ai făcut?

Norby își ridică din nou biciul, gata să se repeadă la el, dar zărește deodată un alt cal. Asta-i iapa de prăsilă. Și iată cum i se strică picioarele calului ăstuia de preț!

Și tot Wangen e ăl care deschide gura a batjocură:

— Ascultă Norby, ți-e conștiința curată? Nici vorbă, martorul este mort, dar... așteaptă tu numai și ai să vezi!

Și iată colo încă o căruță și încă una, tot dealul e un vârtej de zăpadă, un șir întreg de căruțe alunecă la vale, iar colo sus apar mereu altele. Și pe fiecare căruță stă Wangen, mereu și mereu blestematul de Wangen.

Bătrânul scoase un țipăt, sări de pe canapea și se frecă la ochi. Slavă Domnului!...

„Hotărât, trebuie să-mi găsesc ceva de lucru.” Se îmbracă și ieși. Azi era prea târziu să mai plece să inspecteze tăietorii. Se îndreptă spre cocina porcilor.

Dar găsi că cele douăsprezece animale grase și gălbui, de care până acum fusese atât de mândru, sunt de astă dată cu totul nereușite. „Începe să-ți meargă de-a-ndoaselea, Norby, își spuse el. Și pe lângă toate și povestea asta! Asta ți-e răsplata pentru bunătatea ta...” Suspină și voi să plece. Dar un porc scoase râul printre uluci, să fie scărpinat. Bătrânul întinse mâna, dar se trase deodată îndărăt. Căci porcul ăsta cam semăna și el cu...

Îl trecură fiorii prin spinare, și se grăbi să plece. Din cine știe ce curiozitate voi să treacă și pe la grajduri. Vacile se întorceau în staule una după alta și mugeau către el. Pe

jumătate interesat, pe jumătate speriat privea cu atenție fiecare cap – unul, două, trei... Dar asta ce-o mai fi? Se întoarse brusc și o luă de-a binelea la goană. Începuseră pasămite și bieteale animale să semene cu fața aceea blestemată. Trânti în urma lui ușa grea a grajdului și când auzi, în aceeași clipă, mugind câteva vaci, asta îl făcu să se simtă și mai rău.

„Mare nătărău mai sunt”, își zise el când se văzu afară, teafăr și sănătos, „să-mi fac asemenea închipuiri!” Se repezi spre grajd, dar făcu cale întoarsă. Nu îndrăznea.

Începu să i se pară că zilierii nu-i mai purtau același respect, se înverșună împotriva lor mai mult ca niciodată. Când mergea cu sania i se părea că nici caii nu-l mai ascultau ca înainte: ca și cum și ei ar fi avut vreo bănuială. Îi biciuia mai mult ca niciodată și-i mâna nebunește. Un lucru era sigur: Hektor, câinele, bunul lui prieten, începuse să-l privească bănuitor ca și cum ar fi știut și el câte ceva.

„Nu te neliniști, gândi el. Dacă animalele te disprețuiesc, cel puțin te respectă oamenii.” Furia comunei împotriva lui Wangen îl pune pe Norby într-o lumină mai prielnică. De lua unul partea lui Wangen, se aflau numaidecât douăzeci să țină partea lui Norby. Când bătrânul trecea în sania lui de un loc, încotoșmănat în blană, oamenii îl salutau mai adânc ca niciodată, iar acei care mai înainte se fereau să-l salute, acum îl salutau. Se lumina atunci bătrânul de un surâs lăuntric și tăcut: „Animalele te disprețuiesc, oamenii își scot pălăria. Asta-i.”

„Dar nu cumva, se întrebă el într-o bună zi, ăștia își bat joc de tine? Ia s-o luăm și așa: nu cumva te salută în derâdere?” Îndoiala îi era de nesuferit, trebuia neapărat să afle cum stau lucrurile.

Într-o zi, oamenii fură surprinși să vadă sania lui Norby oprind la ușa prezbiteriului și pe el însuși intrând, tropăind în cizmele lui uriașe. Era foarte binedispus și vesel, și în timp ce ședea cu trupul aplecat înainte, frecându-și genunchii, le povesti cum sâmbătă, el și soția, hotărâseră să pună la frigare un porc întreg, așa cum văzuse făcându-se în Anglia. Și dacă diseară ar dori careva să vină să-i vadă, s-ar putea întâmpla să se mai găsească câte ceva de mâncare și pentru el. Cum era de așteptat, și pastorul și soția lui se puseră pe râs – căci dintotdeauna avea el un fel al lui de-a invita oamenii la sindrofie. Iar bătrânul își spuse: „Dacă râd cu atâta voie-bună, asta înseamnă că nu te bănuiesc de nimica.” Iar când amândoi îi mulțumiră de invitație și făgăduiră să vină, se simți pe deplin liniștit.

Năvăli la fel de gălăgios și la doctor, unde totul merse la fel de bine. Trecu de asemenea și pe la primar, pe la perceptor și

pe la judecător și când, în sfârșit, o luă gonind spre casă, râdea încetișor.

Ca de obicei, fu la Norby un adevărat chiolhan. Ceea ce îi plăcea mai ales bătrânului era că putea să pună pe masă o argintărie și să servească un vin cum nu avea niciunul dintre mărimile comunei. Atât vinul cât și porcul dispuseră pe toată lumea, bătrânul strălucea de-a binelea și cu cât mânca, și bea, și vorbea mai mult, cu atât îi devenea fața mai roșie și se lumina mai tare. Când privește chestia cea mai arzătoare, nu se pomeni o vorbă. Dar în timp ce stătea aici, în capul mesei, închinând paharul, când în sănătatea unuia sau a altuia dintre oaspeți, când în sănătatea tuturor, în privirea și în surâsul lor el citea tocmai ce-și dorise să vadă: „Un bătrân cumsecade și voios.”

Când, în sfârșit, se răspândiră în ambele odăi, să-și bea cafeaua, primarul se apropie și-l trase mai la o parte. Și în timp ce amândoi stăteau în picioare cu ceștile la înălțimea pieptului, primarul îl vesti, cu voce scăzută, că actul de garanție parvenise grefierului. El, primarele, îl văzuse și trebuia să recunoască că numele lui Norby era foarte bine imitat. În schimb, semnătura lui Jørgen Horstad era prea grosolană. Drept e că Horstad nu prea scria el frumos, dar nici chiar așa de neciteț și de chinuit, în privința asta putea depune mărturie și el, primarele.

„Dobitocul dracului! gândi Norby și ciocni cu el păhărelul de lichior. Ca și cum n-ar ști că oameni ca Horstad își scriu numele în fel și chip! Of, ce mai deștept!” Dar tare, spuse:

— Ai vorbit cu Wangen?

Primarul râse:

— Bineînțeles. Pretinde că actul a fost semnat la Grand Café.

„Asta nu-i adevărat, își spuse Norby, era la hotelul Carl-Johan.”

Primarul își goli păhăruțul și continuă:

— Dar ce e mai neplăcut pentru el e că martorul e mort și că nu e nimeni altcineva care să te fi văzut semnând. O proastă impresie face și faptul că oamenii primesc de la prăvălia lui note de plată de mult achitate. Asta nu-i om să pui bază pe semnătura lui.

Când, pe la miezul nopții, în curtea fermei se stinseră clinchetele ultimilor clopoței, Norby începu să se plimbe prin odăile goale, frecându-și mâinile. Știa acum cu certitudine că oamenii îl respectau cel puțin tot atât cât înainte.

„Grand Café! Păi asta-i o minciună sfruntată. În viața mea n-am semnat vreo hârtie aici. Al dracului mincinos!”

Și se simțea parcă mai ușurat la gândul că măcar o fărâmbă din istoria asta era minciună. Nimeni pe lumea asta n-avea să-l poată convinge că ar fi iscălit cumva ceva la Grand Café.

„Poți fi cât se poate de liniștit... Ai să câștigi!”

Și puțin după aceea: „Dar vrei tu, Norby, să câștigi cu adevărat?”

În micul birou de lângă dormitorul său se lăsă să cadă pe o sofa. Pe masă se afla o sticlă de lichior. Când Marit veni să-l ia la culcare, nu mică îi fu mirarea să-l afle beat și de neurnit.

Un ceas mai târziu, cu o lumânare în mână, reveni prin odăile cufundate în întuneric, unde fumul de tutun încă mai plutea în nori ușori. În spatele draperiei din birou, era lumină. Se apropie să privească cu băgare de seamă. Rezemat de spătarul sofalei, bătrânul adormise cu paharul în mână.

VII

Se află lângă fiord, pe jumătate ascunsă de arborii unei grădini, o casuță cu etaj. Aici locuiește doamna Thora Skard, văduva silvicultorului șef. De când i-a murit soțul, a încetat să mai aibă de-a face cu oamenii de seamă din comună și trăiește liniștită, la adăpostul florilor sale, în micile și fermecătoarele ei încăperi.

Din când în când, poate fi văzută ducându-se la vreun bolnav sau la vreun sărac, cu o carte sau cu un coș. Cu toate că e trecută de patruzeci de ani a rămas totuși tânără. Fusesse prima care pusese umărul în comună când se întemeiasse Asociația tineretului. Iar tinerele țărânci care au poftă să învețe ceva știu bine că de la ea pot învăța să coase și să țeasă, fără să le coste nimic. Are un băiețel, Gunnar. Cum ea iubește sincer tot ce e național, după moartea soțului obținuse ca mica ei locuință să fie botezată cu numele de Lidarende^[6] și de atunci îi place să i se spună Thora de Lidarende.

Când auzi de istoria lui Wangen, își spuse: „Biata femeie! Bietii copii!” O cunoștea bine pe doamna Wangen și povestea o mișcă atât de tare că nu-i mai era gândul decât la ea. Cu toate că nu avea decât modesta ei pensie și că, pe deasupra, se străduia să pună ceva de o parte pentru Gunnar, inima ei bună îi spunea întruna: „Trebuie să le vii într-ajutor. Trei copii și părinți săraci lipiți pământului – și crima asta care apasă asupra lor! N-ai dreptul să te lepezi!”

În ce privește vinovăția sau nevinovăția lui Wangen, părerile erau împărțite. Doamna Thora cunoștea prea bine oamenii ca să nu știe că cei mai mulți îl credeau vinovat pe Wangen, numai pentru că el se și afla la pământ. Îi veni poftă să-și facă ea singură o părere despre toată această afacere, fără să se lase influențată de ceilalți și se apucă să chibzuiască bizuindu-se pe ceea ce cunoștea ea despre Norby și Wangen. Căci ticălosul trebuia să fie doar unul dintre ei.

Or iată cum se brodiră lucrurile că felul de a fi al lui Norby se potrivea foarte bine bunelor și frumoaselor păreri pe care doamna Thora de Lidarende și le făcuse mai demult legându-le de cu totul alte fapte.

Întotdeauna i se păruse că este în Norby ceva profund național. Omul ăsta spătos, bogat și puternic, care din ferma aceea mare, domnea peste țăranii și zilierii lui, părea un descendent al marilor regi. Ea știa că prin podurile lui Norby

se aflau o mulțime de vechi harnașamente, de câni de bere, de sănii și de vechi unelte de gospodărie, sculptate în lemn și tot plănuia cum să pună mâna pe ele pentru un muzeu comunal. Fără să-și dea seama și fără să se poată apăra, simțămintele astea cântăriră și ele pentru a înclina balanța în favoarea lui Norby. Dar Wangen? El era fiul unui perceptor, cunoscut pentru ura lui față de țărani, care cu toată distincția sa se făcuse vinovat de delapidare, încât ori de câte ori doamna Thora se gândea la acest fiu, nu vedea în el decât păcatul tatălui său. Norby și Wangen încăierăți, mai puteai sta în cumpănă pe cine să alegi?

Așa se făcu că Thora de Lidarend de își făuri o părere asupra acestei chestiuni și odată părerea făcută, sigură de sine, o socoti și justă, fără să mai cerceteze cum de ajunsese la ea.

Nu-l ura însă pe Wangen, și nici nu-l disprețuia pentru crima ce i se punea în seamă. Dimpotrivă, acum, că păcătuisese, avea nevoie de ajutor.

„N-ai dreptul să te lepezi”, îi spunea în fiecare zi inima ei bună. Și nu avu pace până ce nu se hotărî să se ducă la Wangen ca să ia la ea pe unul dintre copiii lui.

Socotea astfel să dea și comunei un exemplu pentru ca să nu judece prea aspru pe cel căzut în ispită. Într-o după-amiază, trudindu-se prin viscol, de-a lungul fiordului, spre casa lui Wangen, să-și îplinească gândul, își simți inima ușoară, în ciuda frigului și a furtunii, pentru că chiar în împrejurări atât de triste avea prilejul să facă un bine.

Ajunsă la Wangen, află de la fata din casă că doamna era lehză la pat. Cum însă era în a cincea zi, i se îngădui totuși să intre.

La vederea acestei nenorocite femei, care se dăruise unui astfel de om, abia se ținu să nu plângă. Când însă se aplecă peste pat și doamna Wangen o strânse în brațe, izbucniră amândouă în plâns.

Vorbiră încă mult timp împreună până ce Thora să-și facă propunerea, dar cu toată grija cu care își alese cuvintele, băgă totuși de seamă că doamna Wangen se simțea jignită. Refuzul ei fu fără ocol. Când plecă, doamna Thora avu sentimentul apăsător că făcuse o încercare cu totul stângace și nenorocită.

După plecarea ei, intră Wangen și când află despre propunerea făcută, ramase în picioare, privind înaintea lui cu un surâs ciudat.

— Carevasăzică, spuse el în sfârșit, vor acum să ne ia și copiii.

— Dar, Henrik, nu crezi că avea totuși intenții bune?

El râse.

— Ba da, nici vorbă, toți sunt plini de bune intenții. Și puțin după aceea: Ei știu foarte bine că atâta vreme cât am o familie în jurul meu, am un reazem. Și, îndreptându-se spre fereastră, continuă: Dar n-aș fi crezut că și ea...!

Se opri locului și privi în urma acestei femei aprige ce-și căta de drum luptând din răputeri cu furtuna.

Și văzând-o, simți parcă foarte limpede că ea venise cu o propunere de care se rușina.

Da, femeia asta venise să-i ia soției sale unul dintre copii, în timp ce el nu era acasă și în timp ce soția însăși zăcea la pat, slabă și neajutorată.

Și strânse deodată pumnul plin de o furie sălbatică. Privea încă după ea cum dădea din mâini și din picioare, luptându-se cu vântul, și cum îi mai flutura șalul. Îi trecură fiori prin spinare când bagă de seamă că seamănă cu un liliac și asta îl duse cu gândul la poveștile cu vrăjitoare.

— Henrik! se auzi vocea din pat. Se întoarse și soția întinse brațele spre el.

Se aplecă spre ea și, când îi simți brațele în jurul gâtului, se lăsă în genunchi.

— Henrik! îi spuse ea, trecându-i degetele prin păr, Henrik, nu trebuie să crezi că vreunul dintre noi te va părăsi.

Nu-i putu răspunde, îi luă numai capul între mâini și o sărută pe frunte.

— Bietul meu Henrik! reluă ea. N-aș fi crezut niciodată că oamenii pot fi atât de răi.

Când, în sfârșit, se ridică, el spuse cu un fel de mânie înaripată:

— Am să le-o plătesc eu.

VIII

Zile de-a rândul, ceasuri îndelungate, Mads Herlufsen ședea și privea înspre Norby. În ochii lui, ferma lui Norby era un fel de vizuină, ascunsă colo, jos, la poalele înălțimilor împădurite, pe care mereu trebuia s-o ții sub supraveghere dacă voiai să știi ce mai pune Mikkel^[2] la cale.

Ori de câte ori era vorba de alegeri sau de vreo criză în legătură cu prețurile pădurilor, Mads Herlufsen manevra întotdeauna împotriva lui Norby. Când câștiga, se bătea pe coapse și era binedispus o săptămână întreagă. De-i mergea bine lui Norby, se simțea umilit de parcă el însuși s-ar fi făcut vinovat de cine știe ce greșală. Totuși, acești doi regișori, care nu visau decât cum să-și dăuneze mai mult unul altuia, erau în același timp cei mai buni prieteni de cum se întâlneau. Dacă se războiau între ei, era mai ales pentru că nicăieri, prin ținut, nu exista vreun alt potrivnic demn de ei. Iar acum, Mads Herlufsen ședea strângându-și buzele și privea spre Norby, tot întrebându-se: „Ce-o mai fi având de gând?” Căci asta îi era întrebarea care îi venea întotdeauna în minte ori de câte ori făcea Norby câte ceva. „Ei, drace, nu cu Wangen are el ce are. Și nici de bani nu-i vorba. Altceva s-ascunde aici.”

În sfârșit se dumiri: Norby voia să-l bage pe Wangen în pușcărie ca să-l împiedice să obțină o păsuire de plată și în felul ăsta să scoată cărămidăria la licitație. De data asta, pe cărămidărie voia vulpoiul să pună mâna.

Un timp Mads Herlufsen rămase locului frecându-și nasul, nefericit că nu găsea vreo contralovitură. Puțin îi păsa dacă Wangen era sau nu vinovat. Cel care îi stătea pe suflet era Norby.

„Oare îi vrei tu cărămidăria? se întrebă el. Nu, ferească Dumnezeu! Dar de ce s-o aibă Norby?”

În cele din urmă îi veni o idee. Unul dintre oamenii lui de curte, Søren Kvikne, slujise pe vremuri la Jørgen Horstad, martorul decedat. Horstad mort, Wangen nu mai avea martor. Dar dacă cumva putea fi folosit Søren Kvikne?

Bătrânul își amintea că Søren Kvikne fusese întotdeauna un om cumsecade; scoase la iveală o sticlă de rachiu și trimise după el în odaia argaților, unde zilierii se aflau la masă.

Pentru zilierii de la curte era un lucru neobișnuit să fii chemat în odaia cea mare, iar când Søren Kvikne intră aici,

privi în juru-i, prevăzător, cătând unde ar putea scuipa și neîndrăznind parcă să se așeze pe scaunele acelea frumoase.

Dar Herlufsen îi dădu să fumeze o pipă lungă, îl așeză în fața lui, pe canapea, și-i turnă câteva păhăruțe. Apoi spuse:

— Nu-i așa, Søren, că pe vremuri ai slujit la Horstad?

Søren Kvikne își trecu degetele prin barba rară și privi, mâhnit, drept înaintea lui. Da, se înțelege că da – slujise.

— Nu-ți amintești oare, Horstad n-a pomenit cuiva cum că a semnat ca martor pentru Norby și Wangen?

Søren Kvikne clătină din cap. Nu, îi era cu neputință să-și amintească de așa ceva.

— Ia, ia mai gândește-te nițel, Søren, zise Herlufsen.

Søren se mai gândi. Dar nu – degeaba...

— Căci s-ar putea întâmpla ca întreaga afacere să depindă de tine, continuă Herlufsen.

Slujitorul îi aruncă o privire furișă. Dar Herlufsen era pe deplin serios. Iar când plecă, Herlufsen îl rugă să-și reamintească cum că întreaga afacere depindea acum de el.

Când Søren ajunsese în odaia argaților, rămase locului în mijlocul încăperii și întrebă tare și lămurit dacă mai fusese vreunul dintre ei în odaia cea mare să bea rachiu și să fumeze pipa cu stăpânul.

Iar atunci când primi drept răspuns un hohot de râs, căzu pe gânduri și le aduse la cunoștință că întreaga afacere dintre Wangen și Norby depindea de el.

— De tine? spuseră unii.

Câțiva care râdeau, lungiți pe bănci, se ridicară în șezut și-l priviră curioși.

— Da, de mine, adeveri din cap Søren Kvikne.

Dar mai mult nu reușiră să scoată de la el. Nu era dintre cei care să vorbească prea mult.

Dar de acu înainte nu mai avu liniște, nici ziua nici noaptea. De câte ori îl întâlnea stăpânul, acesta nu scăpa prilejul să-l sâcâie:

— Ei, te-ai mai gândit?

Da, desigur, slujise la Horstad timp de cinci ani și se întâmplase destul de des să trăncănească cu el, așa, ca de la om la om. Dar... dar...

Stătea adesea și se scărpină după ureche. Îi vorbi și nevastă-sii despre treaba asta și nevastă-sa îi spuse și ea să se gândească. Și dacă întreaga afacere depindea de el, apoi Søren Kvikne se tot gândea zi și noapte.

Oare n-o fi fost atunci când Horstad și cu el... Nu, nu fusese atunci. Dar dacă era să fi fost cândva, atunci... apoi atunci trebuie să fi fost în ziua aceea în care vopsiseră împreună careta. Horstad vopsea hulubele, iar el roțile și lada de bagaje.

Se aflau în plin soare, în spatele șurii. Și încetul cu încetul, întâmplarea asta cu vopsitul caretei se întipări din ce în ce mai puternic în mintea lui Søren Kvikne. Așa că ajunse cu timpul să se convingă că dacă Horstad i-a încredințat vreodată afacerea asta, apoi trebuie musai să fi fost în ziua aceea; și dacă se gândea mai bine, chiar așa și trebuie să se fi întâmplat.

Când într-o zi îi spuse lui Herlufsen cum de s-a dumirit, nu prea înțelese de ce stăpânul e atât de mulțumit. Oricum, Herlufsen îi spuse că pe ziua aceea era liber și că se putea duce la Wangen să-l roage să fie chemat ca martor.

IX

Ziua interogatoriului începu să se apropie și cu cât se apropia mai mult cu atât era Norby mai neliniștit. Nu găsisese încă nicio cale de ieșire și începu să-i fie frică că nici nu va găsi vreuna.

Căci oricât s-ar fi sucit și învârtit, se izbea mereu de propriile lui spuse. Și aceste spuse, care acum pătrunseseră în mintea oamenilor și pe care poșta și trenul le purtasera mai departe, deveniseră o ființă mai puternică decât însuși Norby – un fiu care crescuse cu un cap mai înalt decât tatăl lui – și ele îl târau neîncetat, mai departe, silindu-l, în răfuiala asta, să-și joace rolul până la capăt.

Dar la interogatoriu nu voia să meargă. Căci acolo trebuia să jure. Și încă nu ajunsese atât de departe ca să-și vândă sufletul.

— Uite, că iar m-au apucat durerile mele de gută! spunea el nevesti-sii, noaptea, în pat, când se perpelea pe o parte și pe alta.

I se părea neliniștitor că deși fapta lui fusese comisă, comuna să fie atât de calmă. Ai fi zis că e tăcerea cuiva care stă la pândă. El însuși nu mai vorbea de altceva decât de afacerea asta, căci nu se mai gândea la nimic altceva și nu se potolea decât atunci când îl ascultau alții flecărind, fiindcă cel puțin atunci nu mai aveau timp să gândească cu propriul lor cap.

Dar o minciună are mereu nevoie de sprijinul alteia, și asta de încă una. Trebuia neîncetat să fie atent să nu-l ia gura pe dinainte; până într-atât se temea să nu vorbească prin somn, că aproape nu mai îndrăznea nici să doarmă.

Dar pe zi ce trecea se apropia interogatoriul. Și fără să-și dea seama începu a căta cum ar putea ieși din încurcătură dacă totuși avea să fie silit să se ducă la interogatoriu. Însă ceea ce se gândea el să spună la bară erau tot minciuni. Și aici Norby se opri, ca un cal care nu vrea să treacă o punte nesigură. Dădea înapoi, îi era frică. Nu prea era obișnuit cu de-alde astea.

Nimeni nu se simte mai îndemnat să filozofeze ca acela care poartă o tainică suferință. Cum nu poate vorbi despre ceea ce îl interesează mai mult, își alege un subiect asemănător. În ziua în care auzi de un cunoscut din comună că murise subit, simți cum îl trece un fior prin spinare, căci o voce lăuntrică îi șoptea: „Data viitoare, e rândul tău, Norby!”

În aceeași seară, culcat și cu lumina stinsă, oftă din greu și spuse obosit:

— Nu-i ciudat lucru cum bieți oameni ca noi, care oricând putem muri, n-avem altă grijă decât cum să ne facem rău unul altuia?

Marit suspină și tot potrivind cearșaful pe plapumă, spuse:

— Nu, nu-i ciudat. Așa e.

— De privești mai bine în adâncul sufletului tău, atunci înțelegi că rătăcitul care ajunge de săvârșește o crimă nu-i numaidecât mai rău ca oricare dintre noi.

Marit răspunse după o clipă:

— Nu, dacă el se pocăiește, atunci cred că și el poate avea parte de îndurare!

De fiecare dată, după ce vorbeau, se lăsa tăcerea. Noaptea de iarnă era întunecoasă și rece și, din când în când, se auzea vântul vâjâind pe după casă, ca un vaier de moarte.

Și în dispoziția asta, cu gândul la moarte și la noaptea întunecoasă, Norby își revăzu comuna – comuna lui. Numai că de astă dată toți oamenii erau aidoma, toți erau gata să moară – biete ființe înghețate, palide, suferinde, care aveau mai ales nevoie de bunătate.

— Știi la ce mă gândesc, Marit?

— Nu, spuse ea nițel somnoroasă.

— Ei, bine, dacă noi facem ceva cu adevărat rău, e sigur oare că urmările pier odată cu moartea noastră? Se poate foarte bine întâmpla ca urmările să dăuneze încă multă vreme după aceea.

— Hm.

— Și atunci mi-ai putea tu spune cum și-ar mai afla un astfel de om liniștea în mormânt?

Marit fu de părere că înțelepciunea noastră nu este atât de mare ca să cuprindă asemenea lucruri – și se întoarse pe partea cealaltă. Dar bătrânul rămase treaz în pat și văzu pe dinainte-i un lung șir de descendenți ai lui Wangen cărora le era dat să sufere la nesfârșit de pe urma poveștii ăsteia. Putea atunci el oare să stea în împărăția cerului și să fie fericit?

Întins, continuă să-i privească și-i privi până ce-l trecură nădușelile de teamă ca nu cumva să nu poată dormi nici în noaptea asta.

Începu să se creadă lovit de cine știe ce boală. O boală de inimă, poate. Te pomenești că acolo, la bară, când o sta cu mâna ridicată, avea să se prăbușească. Și să moară.

— Doamne, Dumnezeule, fie-ți milă de sufletul meu.

În sfârșit, se ridică din pat și aprinse cu băgare de seamă un chibrit. Ei, Doamne, ceasul arăta două trecute și el nu dormise încă defel.

Dar pe când se străduia iar să adoarmă înțelese deodată cât de greu este, oricât de cinstit și de sincer ai fi, să îndrepti o nedreptate.

Zăcea cu ochii închiși și-și dădea seama de toate greutățile.

„Chiar de-ai îndrepta totul, Norby, tot n-ar fi de ajuns pentru ca Dumnezeu să te ierte și pentru ca tu să scapi de închisoare. Acuzația ta mincinoasă ți-ar supraviețui cine știe pe unde. Și chiar de i-ai putea da de urmă pretutindeni pe unde apare și de-ai urmări-o pretutindeni, până la capăt, asta ar fi oare de ajuns? Nu. Ar trebui să îndrepti toate relele pricinuite lui Wangen. Unii vor uita minciuna, alții or să râdă, dar or să fie și de cei care să-și reamintească și care să se înverșuneze, într-o bună zi, asupra lui Wangen. Însă chiar dacă ai putea îndrepta și asta! Cu asta s-ar isprăvi? Nu. Ar rămâne încă de plătit și tot ceea ce a suferit în răstimpul ăsta când lumea îl credea vinovat. Se poate așa ceva plăti? Nu, Norby. Nu!” Și fără să vrea, cum stătea el întins, cu ochii închiși, scutură din cap. Cum să mai poți închide ochii?

A doua zi totuși își recapătă stăpânirea de sine și plecă la Gudbrahdsdalen. Acolo stăpânea păduri întinse în care oamenii lui doborau arbori și expediau lemnul. Trebuia să plece. Trebuia să uite.

Iată-l sus, nu mai este bogătașul învelit în șubă. În veșminte groase de lână gonește pe schiuri, prin pădure, iar efortul și șfichiuiala vântului îi fac grozav de bine. Privește imensele stive de lemne: ale lui sunt. Se oprește și privește până hăt, departe, peste nesfârșitele întinderi de brazi cu vârfuri ascuțite, pudrate cu zăpadă, scânteind în soare și-și zice că totul e al lui.

„Dacă cel puțin Wangen ar fi fost un adversar demn de tine”, își spuse el, sprijinit în bețele schiurilor și privindu-și bogățiile. Un Herlufsen, de pildă! Dar un om doborât la pământ! Care nu mai poate spune că e a lui nici măcar o lingură cu care mănâncă! Și unui asemenea nenorocit, vrei tu, Norby, să-i cășunezi! Și măcar de l-ai ataca cinstit. Dar nu, tu îl ataci pe la spate. Pe la spate, un om lovit de soartă!” Îi venea să se ia la bătaie.

La întoarcere, răci și peste noapte făcu febră. Era încredințat că are febră tifoidă, că avea să moară și că păcatul, supraviețuindu-i, avea să-l apese și să-l chinuiască.

În sfârșit, veni și dimineața în care își spuse:

„Nu, nu sunt în stare s-o mai duc așa!” Și se hotărî să se descotorosească de toate – mai întâi să se ducă să-i spună adevărul nevستی-sii – și apoi să pună la punct totul cu primarul. Slavă Domnului, lucrul era acum hotărât.

Dar când scoase picioarele de sub plapumă, Marit întredeschise ușa și-i spuse:

— E cineva jos care te așteaptă de mult.

„O fi primarul”, își spuse el înfiorat. Dar când coborî, văzu ca cel care voia să-i vorbească era bătrânul zilier, Lars Kleiven.

— Intră în birou! îi spuse Norby.

Era supărat că se speriasse și că se grăbise din pricina acestui biet om.

— Ce vrei? îl întrebă el, așezându-se dinaintea biroului.

Nu mică îi fu mirarea când moșneagul se apropie de el de-a binelea și se așază așa ca să-l privească pe Norby drept în ochi.

— Îmi vine cam greu, începu el.

— Bine, bine, spuse Norby nerăbdător.

— Vin să te întreb, Norby, îh, îh! tuși el – dacă ai stat cumva de vorbă cu Dumnezeu despre vrajba asta cu Wangen.

Norby rămase cu gura căscată. Se lăsă în scaun, își privi omul și-și căscă gura și mai tare. Și cu toate că se simțea atât de rău, nu se putu împiedica să nu râdă.

I se păru, cum i se întâmpla adesea, că este propriul său tată și că taică-su e acela care șade aici și ascultă trăncănelile astea. Cum! Unul dintre zilierii lui – un moșneag pe care el îl îngăduia din milă colo sus, în deal – să îndrăznească să vină și să se amestece în treburile lui cu Dumnezeu? Nu, asta era prea de tot. Și începu Norby a râde și răsă până nu mai putu. Ai fi zis că s-a desprins un ghețar; sughița de atâta râs și nu se mai putea opri. Se cutremura podeaua sub greutatea lui. La urma urmei, nu știi ce să faci, să-i dea bietului om o coroană sau să-l zvârle pe ușă afară?

— Ce-ți veni și cu asta? reuși el, în sfârșit, să spună, încercând să fie serios.

Dar bătrânul își adună mâinile pe bățul pe care îl ținea între genunchi și continuă liniștit:

— Vreau să am liniște în groapă. Și mai vreau neapărat să depun mărturie împotriva ta, Norby.

— Ce? Fără să vrea, Norby se trase mai aproape.

— Te-a pus careva să faci lucrul acesta?

— Da, răspunse bătrânul.

— Nu cumva ți-a plătit Wangen tutunul?

— Dumnezeu mi-a cerut s-o fac.

Se lăsă tăcere iar. Apoi Norby vorbi cu voce surdă.

— Și ce ai tu de spus?

— Te-am întovărășit în ziua aceea, Norby.

— Când?

— În ziua când ai semnat, spuse bătrânul.

Norby se apucă de brațele scaunului și strânse buzele. Se priveau unul pe altul. În sfârșit, fermierul vorbi cu aceeași voce surdă:

— După câte văd, ai început a da în mintea copiilor. Mai bine te-ai duce acasă și te-ai băga în pat.

Se ridică, se întoarse spre fereastră, dar amintindu-și parcă de ceva, privi iarăși către zilier.

— Și dacă într-adevăr ți-ar trece prin minte să te înfățișezi instanței, atunci voi spune că nu ești în toate mințile. Și acum du-te!

— Cu bine! spuse încetișor celălalt și se îndreptă spre ușă cu pași mărunți. Eu unul nu vreau decât să am hodină în groapa mea, mai zise el și ieși cu băgare de seamă.

Norby rămase în picioare, cu mâinile în buzunare, privind pe fereastră. O dată putuse și el să râdă și asta îi făcuse bine. Dar încă și mai bine îi făcea că putea să se înfurie și pe altcineva decât pe sine însuși.

Asta mai lipsea, să vină străinii și să-și bage nasul în treburile lui cu bunul Dumnezeu. Dar slavă Domnului, mai avea destulă putere să-i dea pe ușă afară. Atâta ar mai lipsi, să bănuiască oamenii că nu se simte cu conștiința curată! Ei bine, o să le arate el contrariul.

În tot cazul, nu nenorocitul ăsta avea să fie cel care să-l doboare. Gata cu spovedaniile pe ziua de azi. O cale de ieșire trebuia să se găsească.

În aceeași seară, la masă, Marit spuse râzând ușurel:

— Știi că văduva de la Lidarendes s-a oferit să-l ajute pe Wangen?

— Nu, nu știam. Noutatea îl lovi. Și o revăzu pe femeia aceea energică, cu fața luminoasă, surâzându-i ca de obicei, apoi umbrindu-se deodată și întorcându-se spre Wangen.

Asta mai lipsea, să înceapă comuna să se îndoiască de vinovăția lui Wangen! Dacă toți și fiecare în parte ar continua să creadă că Wangen e vinovat, atunci el, Norby, s-ar simți împăcat întru Domnul, ba chiar și-ar recunoaște greșelile. Dar voia să fie lăsat în pace. Nu trebuiau să-și închipuie că-l puteau sili.

Ai fi zis că cineva robust și păros începuse să mormăie și să se ridice în el gata de luptă, de cum se găsisese ceva care să-l sâcâie. Nu reușea să uite imaginea acestei femei care alerga să-l ajute pe Wangen. Directorul școlii comunale superioare, cel în fața căruia pierduse Norby la ultima adunare a consiliului, era un bun prieten al ei. Imbecilul! Și-l închipui îndată, urmând-o ca să se dea de partea lui Wangen. Seara, în pat, mai văzu și pe alții trecând din tabăra lui în tabăra vrăjmașului.

„Ai să vezi, ai să vezi, își spuse el, că dușmanii or să folosească prilejul ca să se unească împotriva ta.”

Și acest gând care se trezise acum în el sfârși prin a-l face să se simtă bine. Căci era o ușurare să-ți întorci privirea de la tine

însuși și, în schimb, să-ți bați capul să afli cam ce se urzește acolo în comună. Asta mai lipsea: ca dușmanii lui să profite de ocazie!

Apoi, într-o zi, află că avocatul Basting, vechiul său potrivnic, dorea să fie apărătorul lui Wangen și că nu se mulțumea numai să ceară achitarea lui, dar mai cerea și despăgubiri complete. În afară de asta, Wangen ar fi găsit, se pare, martori care să dovedească că încă de mult se pregătea Norby să dăuneze afacerilor lui.

Mai întâi Norby râse. Apoi sări în sus și începu să străbată odaia în lung și în lat, cu mâinile agățate în răscoiala vestei. În cele din urmă se opri și suspină ca și cum ar fi răsuflat ușurat.

— Ei, bine, Marit, iacătă că începe să urle și lupul. Basting! Vasăzică și-a găsit în sfârșit și avocațelul ăsta o cauză! He, he! Să îndrăznească el numai să susțină cum că eu... Nu, hotărât, au mers prea departe, Marit!

— Nu-ți spuneam eu?

Din clipa asta, comuna se instalează în viața lui Knut Norby, această comună pe care niciodată n-o vedea mai bine ca atunci când închidea ochii. Nimeni nu se mai îndeletnicea acum cu altceva decât să bată drumurile, să se adune laolaltă, să afle noutățile și să ia parte unuia sau celuilalt în această afacere. Și el ghicea că tot mai mulți se adunau împotriva lui, poate că până la urmă avea să rămână singur, poate că or să profite de ocazie ca să-l sugrume o dată pentru totdeauna. Dar pe zi ce trecea se trezea în Knut Norby stăpânirea de sine, energia, tot ceea ce era în el robust și păros. Era și prea-prea să vezi niște creștini gata să se ducă să depună mărturii mincinoase împotriva ta. Niciodată nu avusese de gând să dăuneze afacerilor lui Wangen. Nu, niciodată.

Într-o dimineață, era încă în pat, Marit veni să-i povestească despre Søren Kvikne care slujise odinioară la Horstad. Sări din pat să-și caute papucii. Și se puse pe râs:

— Al dracului să fiu, Marit, dacă aici nu și-a băgat coada Mads Herlufsen!

Noutatea îl ușură de-a binelea. Nu-i mai părea rău de Wangen, căci acesta avea acum prieteni puternici și, pe deasupra, mai umbla și cu minciuni. Ai fi zis că totul devenise acum o afacere între Norby și Herlufsen. În sfârșit, își aflase un adversar demn de el.

Îi ajunseră la ureche și alte zvonuri. Wangen susținea că Norby îl trăsese pe sfoară într-o tranzacție cu lemne. După aceea, că înșelase pe văduva al cărui curator era. În îndreptățita lui mânie, Wangen nu prea își mai măsura cuvintele și toate îl atingeau pe Norby ca niște săgeți înveninate, sporindu-i furia. Turba bătrânul să audă asemenea vădite minciuni care, din ce

în ce mai mult, îl făceau să uite cauza dintru început și-i dădeau simțământul că e atacat, urmărit și îndreptățit să se apere.

Ațâțarea nu făcu altceva decât să-i împrășteze puterile; începu să se pregătească serios pentru interogatoriu, să pună la cale atacuri și contraatacuri. Acum nu mai era vorba să știi cine are sau ba dreptate, ci numai cine va fi învingător sau învins, nu mai era o treabă între el și Dumnezeu: era o bătălie între el și inamicii lui. Tot auzind mereu de alți doi martori care se iviseră de partea adversă, bătrânului îi fu din ce în ce mai teamă că avea să-i meargă prost; dar asta nu făcea decât să-l ațâțe să se gândească din zori și până în noapte la noi mijloace pentru a face față oamenilor ăstora. „Om vedea noi dacă le-o merge!” își spunea el cu dinții încheștați. Și-și reaminti câți dintre martorii ăștia îi pricinuiseră vreun necaz pe vremuri. Și simțea parcă cum se redeschid în el vechi răni, necazurile noi amestecându-se cu dureri vechi. Se simțea din ce în ce mai furios, nu mai stătea să judece, căuta numai să dibăcească mijloace cu care să-și atingă adversarul.

Dar cel mai ciudat era că, în adâncul lui, Norby începuse să se liniștească. Rana dinlăuntru, uitată, n-o mai simțea decât ca o zgârietură pe piele. Reîncepu să doarmă, să mănânce și să fie binedispus. Avea conștiința împăcată a aceluia care, nevinovat în douăzeci de împrejurări, uita că e vinovat în cea de-a douăzeci și una. Când se gândea la toate cele douăzeci de false acuzații era ca și cum i-ar fi spus lui Dumnezeu:

— Suntem chit!

Acum nu mai stăruia în jurul lui liniștea aceea apăsătoare. Era zgomot și tumult. Se pregătea de luptă neîncetat, fusese în capitală să-și vadă avocatul, își aminti de noile acuzații mincinoase și le notă, scrijelindu-și-le parcă în carne pentru a simți mai bine cât e de nevinovat. Și dacă existau clipe când parcă se făcea liniște în jurul lui, ai fi zis că așteaptă să-i fie aduse noi acuzații neadevărate. Avea nevoie de ele. De nu veneau, le inventa el însuși, fără să-și dea seama că le făurea în toate amănuntele. „Nici vorbă, ei spun că-mi reneg semnătura din zgârcenie. Eu!... Sau de frica nevastă-mii! Lui Knut Norby să-i fie frică de nevastă-sa!” Gândul că se puteau spune astfel de lucruri pe seama lui îi ațâța furia și fără să-și dea seama imagina tot alte și alte istorii. De parcă ar fi fost niște pahare de rachiu care veșnic îi încetoșau mintea, încrâncenându-l la postul lui, făcându-l să uite ceea ce voia să uite, întărâtându-l în simțământul de nevinovăție și în acela că dreptatea e de partea lui.

Astfel se apropia ziua interogatoriului. Bătrânul umbla cu sania prin comună și aduna contra-martori. Acum n-avea decât

să vină și interogatoriul.

PARTEA A DOUA

I

În odaia unei pensiuni din capitală, ședea un tânăr cu coatele pe masă și cu capul în mâini. O carte mare, în care multe fraze erau subliniate cu creionul roșu, se afla deschisă în fața lui, dar el nu citea. Era Einar Norby, unicul fiu în viață al lui Knut; era student la filozofie și-și pregătea ultimul examen.

Fereastră era deschisă ca să pătrundă soarele cald de martie, dar Einar se ridică s-o închidă, fiindcă îl supăra zgomotul străzii. Apoi începu să umble încolo și înapoi, trecându-și din când în când mâna peste frunte ca și cum l-ar fi chinuit ceva. „Ce te faci cu povestea asta? își spuse el. Căci acum lucrurile stau cu totul altfel.”

Era un june înalt, zvelt și blond, de vreo douăzeci și cinci de ani. Dacă nu era încă licențiat, asta, cu siguranță, nu se datora lenei. Nu, căci vreme de vreo câțiva ani studiasse teologia. Dar într-o bună zi, revenise acasă, se înfățișase în biroul tatălui său și-i spusese între patru ochi:

— Tată, nu mă simt în stare să urmez mai departe, conștiința nu-mi îngăduie să mă fac pastor.

Tatăl mușcă tare din capătul pipei. Și după ce ascultă explicațiile fiului său spuse:

— Mole, dacă ești sigur că așa stau lucrurile, ai dreptate, băiete! Mai rău o să fie pentru mamă-ta. Dar las-că vorbesc eu cu ea. Și Einar plecase pentru un an în străinătate ca să mai vadă lumea și în același timp să vadă mai clar în el însuși, iar când se întorsese, se apucase de filozofie.

Cu o săptămână în urmă primise o scrisoare de la mama sa care îl înștiința de falsul lui Wangen, poveste ce i se păru de îndată foarte ciudată. Căci își reamintea, încă deosebit de viu, cum în urmă cu trei-patru ani, tatăl lui venise la el și-i spusese:

— Sunt sigur că Wangen m-a dus de nas. Și-i povestise despre garanție, rugându-l să nu pomenească nimănui despre asta, nici măcar mamei sale, ceea ce îl mirase foarte mult atunci și poate că tocmai de aceea își reamintea atât de bine mărturisirea.

— Ce-i de făcut? se întrebă el întruna. Putea foarte bine să fie și o neînțelegere. Dar la urma urmelor se hotărâse să-i scrie tatei.

Răspunsul îi sosise azi. Bătrânul scria că Einar umbla cu prostii. Niciodată nu avusese de-a face cu Wangen.

„Vasăzică îs prostii?” își spuse Einar învârtindu-se prin odaie. Tatăl său era în stare să-i scrie, fără să șovăie, că umblă cu prostii. Dar Dumnezeu știe că nu e așa. Cu cât cântărea mai mult lucrurile, cu atât era mai sigur că nu se înșela.

„Dar ce-i de făcut acum?” Căci își dădea seama că nu poate să se mulțumească cu acest răspuns. „Să presupunem că Wangen e nevinovat și că tu ești singurul care îl poți salva! Mama îmi scria doar că nu are niciun martor. Ce te faci?”

În câteva zile trebuia să aibă loc interogatoriul. Așa că nu încăpea nicio amânare.

„Și tata care spune că n-a avut niciodată de-a face cu Wangen?! În cazul ăsta nu poate fi vorba de altă poveste decât de aceea de care îmi amintesc. Să fi uitat tata, sau...?”

Einar se simțise deseori izbit de felul de a fi al lui taică-su când era vorba de afacerile lui. Dar asta...? Nu.

„Să presupunem că Wangen, nevinovat fiind, ajunge să fie pedepsit? Ai mai putea fi atunci fericit măcar o singură zi?”

Se aruncă pe canapea și-și acoperi ochii cu mâinile. Și ce-ar fi de-ar pleca acum acasă și i-ar spune tatei părerea despre treaba asta? Ar ieși un scandal! Iar dacă tata apucase într-adevăr să se bage în cine știe ce istorie urâtă, ar fi prea târziu să mai dea înapoi – cel puțin asta ar fi părerea bătrânului.

„Dar tu, Einar, tu ce faci? Sau pur și simplu nu vrei să faci nimic?”

Când își imagina tot ce poate fi mai rău – să se prezinte în fața justiției și să depună mărturie împotriva tatălui său – îl apuca amețala.

Și de avea totuși să se amestece în treaba asta, trebuia să se aștepte la tot ce-i mai rău. De-o parte se afla tatăl său, de cealaltă parte, obligația de-a face ceea ce este drept.

Și o voce lăuntrică îi spunea batjocoritor: „Iată, Einar, ai ocazia și tu să vezi ce înseamnă să te ridici deasupra intereselor de familie! De-ar fi fost în cauză oricare altul decât tatăl tău, ai fi șovăit?”

Einar Norby fusese deseori sever în judecățile lui, mai ales când era vorba de oameni politici. El aparținea acelei generații de tineri care în urma unor decepții amare ajunseseră să privească aspru și bănuitori ideile și oamenii care treziseră odată entuziasmul lor juvenil.

Și în timp ce stătea aici, întins pe canapea, acoperindu-și ochii cu mâna, vocea batjocoritoare îi spunea: „Ei, Einar, acum să te văd cum știi să te porți în viață.

Nu te lăsa încătușat de interese de familie, nu te lăsa corupt asemenea politicianilor. Fă ceea ce este drept să faci! Amintește-ți cât ai fost de aplaudat atunci când, vorbind la Asociația studențească despre politicieni, ai arătat cum se lasă

ei influențați de impresii nesigure și cum cei care le fac se bazează pe conștiința sunt rudele și prietenii! O dată chiar ai spus că bunele intenții nu sunt de ajuns nimănui, că asemenea oameni se înșală pe ei înșiși, se amălesc cu simțăminte rău definite și se cred totuși cinstiți, aidoma bețivului care își închipuie că singur el e treaz. Ia seama! Nu fi laș. Mai cu seamă fă ceea ce trebuie să faci. Nu poate să fie chiar atât de îngrozitor pe cât îți închipui să te prezinți și să depui mărturie împotriva tatălui tău, atunci când dreptatea este de partea ta.”

Se simțea strâns de gât. I se părea că nu mai are de ales decât ori să fie laș, ori să se înapoieze acasă și să dezlănțuie nenorocirea asupra tuturor celor pe care îi iubea.

În asemenea clipe, când e vorba să-ți hotărăști soarta cu o hotărâre gravă și grea, încep întotdeauna să-ți șoptească o mulțime de voci dulci și ademenitoare. „Ești un prost! Îi spunea una dintre ele lui Einar. La ce dracu îți trebuie să te bagi în treaba asta? Tatăl tău nu are decât un singur fecior în viață și acest domnișor, fiul lui, vrea acum să-l bage în închisoare. Ce știi tu de afacerea asta? Te duci și trângărești că-ți amintești de cutare lucru și de cutare. Și taică-tu? El nu-și amintește? Așa obișnuiește el, să se țină de potlogării? Dar oricum ar sta lucrurile, vezi-ți de treburile tale! Lasă tribunalului ce-i al tribunalului, și vezi-ți mai bine de examenele tale!”

Un timp, sfaturile astea i-au fost de ajutor, apoi, când Einar se ridică și reîncepu să umble de colo-colo prin cameră, iată că iar i se năzări masca aceea plină de ironie care, rânjindu-și în barba albă, începu, la rândul-i, să vorbească în el: „Nu, Einar, nici nu mai încape vorbă, nu te amesteca în povestea asta! Căci de astă dată s-ar putea să te coste. De data asta e vorba de tine însuși, de ai tăi. Sigur, de-ar fi vorba de niște străini, atunci hai, ridică glasul. Elocvent: să storci lacrimi! Dar așa! Mai bine taci chitic! Ascunde-te! Fă-te nevăzut! Și mâine, când ai să descoperi vreun biet străin de care nu-ți pasă nici cât negru sub unghie, atunci n-ai decât, înflăcărează-te! Haide, fii unul dintre acei eroi ai adevărului asupra cărora ai scuipat cu atâta zel.”

Se simțea din ce în ce mai tulburat. Se așeza, își tot trecea mâna peste frunte, se ridica tresărind și umbla de colo-colo cu capul huruind de gânduri. De atâtea gânduri, astă-noapte nu putuse ațipi nicio clipă.

„Ei, hai, amice, trebuie să iei o hotărâre! Ia aminte: de acu în două zile! Dar bagă de seamă, de te dai în lături, n-o să fie o faptă de erou. Și dacă ăsta ți-e gândul, ar fi mai bine să te dai la fund și să taci ori de câte ori se va vorbi despre dreptate și adevăr.”

Își privi ceasul. Trenul pleca peste două ore. Dar în clipa când voi să-și ia valiza și să împacheteze, ramase din nou nesigur locului. Și dacă tatăl său n-avea să se lase convins? „Ce-ai să te faci atunci? De îndată ce te amesteci în afacerea asta, n-ar fi mai bine să hotărăști dinainte ce-ai putea face?”

Tatăl, ferma Norby sub soarele verii, câmpiile unduitoare, fața liniștită a lacului Mjøsa, toate îi trecură deodată prin fața ochilor. Să depui mărturie? Să rupi cu toți ai tăi? Să deschizi nenorocirii ușa propriei tale case? Să renunți la căminul tău cel bun de la Norby?

Se lăsă pe un scaun și suspină greu.

— Nu, nu sunt în stare.

II

Casa parohială nu era departe de Norby, și în ziua premergătoare interogatoriului, pastorul Barrington își spuse: „Neînțelegerea asta dintre doi oameni cumsecade este urâtă și prostească. N-ar fi chip să aflăm vreun aranjament înțelept?”

Nimeni nu știa că pastorul Barrington avea o tainică rană care îl făcea să sufere întruna. El nu credea nici în izbăvirea întru Cristos și nici în cuminecătură, și totuși, în calitate de pastor, trebuia să vorbească și să se poarte ca și cum ar fi fost convins de adevărul acestor dogme absolute. Să părăsească sarcedoțiul și să se apuce de altceva? Se simțea prea bătrân pentru asta, iar cu veniturile frumoase pe care le avea acum, putea ajuta numeroșilor săi copii să-și croiască un drum în lume.

Dar această infidelitate față de convingerile sale făcuse din pastorul Barrington un om remarcabil. Se cunoștea prea bine pe sine însuși ca să judece sever pe alții. Bârfelile nu-l interesau deloc, găsind că ce se putea spune despre alții nu era nici pe departe atât de rău cât se putea spune despre el însuși. Mulți veneau să-i încredințeze necazurile și-i venea ușor să-i consoleze căci nenorocirile lor i se păreau mărunte în comparație cu ale sale. Oamenilor li se părea un pastor remarcabil și un om de inimă; și poate că era și una și alta, și asta pentru că-l ardea neîncetat tainica sa disperare.

— Azi, spuse el nevastei sale, am de făcut un drum.

— E cineva bolnav? întrebă ea.

— Da.

— Unde?

— La cărămidărie, răspunse pastorul.

Încotoșmănat în paltonul lui cenușiu, încins cu o cingătoare stacojie, se așeză în sania de un loc și căluțul roib o porni în trapul lui obișnuit.

Clădirile roșii ale fabricii îi oferiră o tristă priveliște. Din coșuri nu se ridica niciun fum, iar magazinul stătea cu ușile încuiate și cu obloanele trase.

„Bietul om, își spuse pastorul, dacă e vinovat, nenorocirea e prea mare ca s-o poarte singur, dacă nu este vinovat, toate astea sunt cele mai rele mărturii împotriva lui. Acest om are nevoie de încurajare.”

Wangen mai locuia încă în frumoasa vilă și pastorul își scoase haina în antretul luminos, apoi intră în odaie. O fată în

casă, pe cale să șteargă praful, se duse de îndată să-l cheme pe Wangen.

Micuțul orologiu din perete își cânta tic-tacul în caseta lui lustruită. Din odaia alăturată se auzea plânsetul unui copil și vocea lui Wangen care încerca să-l potolească.

Apoi ușa se deschise și Wangen intră în odaie. Slăbise mult, ochii purtau urmele suferinței și era aproape de nerecunoscut.

— Mi-a murit azi-noapte copilul cel mic, explică el după ce se așezară. Nici vorbă, i se trage de la laptele maică-sii, căci în ultima vreme prea a tras și ea multe neazuri.

„Vrea să spună că și pentru asta tot Norby e de vină, gândi preotul. Era și timpul să-i vorbesc.”

Și el spuse:

— Dragă Wangen n-ai vrea să faci un serviciu unui bătrân pastor, să te urci în sanie și să vii cu mine la Norby?

Celălalt se ridică fără să vrea și se sprijini cu mâinile de masă.

— La Norby? repetă el uimit.

— Da. Să încercăm, dragă Wangen, să sfârșim cu povestea asta.

Wangen surâse, ochii i se aprinseră.

— A, în sfârșit! I s-a făcut frică! Și vă trimite pe dumneavoastră!

Pastorul clătină din cap.

— Vin din propriul meu îndemn, prietene. Și vreau să-ți mai spun ceva: cel nevinovat iartă mai ușor. Dovedește-o. Vino cu mine la Norby, iar eu îi voi spune: „Knut, vreau să-ți vorbesc puțin și Wangen să fie de față.” Ne-om închide tustrei într-o odaie și acolo am să spun: „Amândoi vreți să vă băgați unul pe celălalt la închisoare, amândoi sunteți vinovați. Dați-vă mâna! Și semnați-mi o hârtie în care să se spună că niciunul dintre voi nu va mai pomeni de afacerea asta.” Când vom pleca, voi trece pe la unii și pe la alții și le voi spune că nu va mai fi niciun fel de proces, că Wangen și Norby socot că nici autoritățile, nici altcineva n-au a se mai amesteca în afacerile lor și că dâșii au aranjat lucrurile între ei. În două zile, oamenii vor fi găsit altceva de vorbit, iar peste o lună totul va fi uitat. Haide, Wangen, îmbracă-te și vino cu mine!

Dar Wangen, dimpotrivă, se așeză și surâse puțin nesigur.

— Și cine va plăti cele două mii de coroane pentru care a garantat Norby? întrebă el.

Pastorul rămase nițel descumpănit. Asta îi scăpase și îngândurat își purtă arătătorul și degetul gros de-a lungul nasului.

— Mda – dar, Doamne Dumnezeu! Pacea între oameni face mai mult decât două mii de coroane, mai ales când e

vorba de închisoare. Haide, o să-i spun: „Dacă n-ai garantat pentru Wangen, fă-o acum! Plătește-i suma asta, ești destul de bogat ca s-o faci!” Sunt sigur că prietenul meu, Norby, o să fie înțeleghător!

Dar Wangen sări în sus:

— Nu, pentru nimic în lume! Să mă ploconesc eu pentru un ajutor dat și tăgăduit! Nu, Dumnezeu să ne ajute – asta nu! Niciodată... Cum adică, pastore Barring: Norby să mă ruineze, să mă dezonzoreze, să-mi împingă soția în brațele nebuniei – și eu să mă duc și să-l rog să fie bun? Nu, e o măsură în toate!

— Nu știu cine este vinovat, spuse pastorul, grav. Vinovatul să dea socoteală Domnului. E treaba lor.

Wangen răsă batjocoritor.

— Da, de sunat, sună frumos, domnule pastor, dar atunci la ce bun justiția și legile? Ar trebui să vă puneți în locul meu. Ca să creez o industrie aici am pus în joc averea mea și a soției și totul a mers bine câtă vreme nu i-a stat în cale lui Norby. Când s-a socotit amenințat, a răspândit atâtea zvonuri pe socoteala mea că nimeni n-a mai vrut să mă crediteze; a împiedicat orice aranjament între mine și creditori și nu-i e de ajuns că m-a adus la sapă de lemn, ar vrea să-mi ia și cinstea, ba și la închisoare ar vrea să mă mai bage. Ei bine, pot eu să trec peste toate astea? De-ar veni barem Norby să-mi ceară iertare! Și încă! E prea târziu!

Pastorul tăcu o clipă, cu buzele strânse.

— Ascultă Wangen, n-ai pricinuit niciodată cuiva o suferință pe lumea asta?

Descumpănit, Wangen se sili să râdă iar. După un timp răspunse:

— Știu numai că în afacerea asta sunt nevinovat. Atât m-a chinuit și m-a hărțuit Norby, că vreau să-l bag la închisoare, acolo unde a plănuțit el să mă bage pe mine. Și dacă este atât de bogat, atunci să-și deschidă baierile pungii. Vreau despăgubiri și n-o să mă mulțumesc c-o nimica toată.

„Cât de adevărată o fi suferința asta de poate fi prețuită în bani? se întrebă pastorul. Omul ăsta este vinovat.”

Dar cu voce tare zise:

— Dumnezeu să ne ajute. Nouă, oamenilor, ne vine atât de greu să iertăm păcatele altora, dar vrem ca Dumnezeu să fie întotdeauna gata să ni le ierte pe ale noastre.

— Credeți atunci, domnule pastor, că tribunalele care împart dreptatea sunt de prisos?

— Sunt, dragă Wangen, simple instrumente menite să lumineze faptele oamenilor. Cu ele întrevezi câteodată fructele, rădăcinile niciodată. Te uită numai la martorii care vin să depună mărturie. Mint fără să-și dea seama. Stârnesc doar nițel

praf și în praful ăsta trebuie tribunalul să deosebească binele de rău. E omenesc. Dar Dumnezeu să ne ferească deopotrivă de judecăți și de urmările lor.

Wangen, care crezuse tot timpul că pastorul fusese trimis de Norby să-i îndrume vorbe frumoase, își pierdu răbdarea și voi să pună capăt convorbirii. Se ridică brusc și făcu câțiva pași prin odaie:

— Singurul lucru de care mi-e frică, spuse el apăsând pe cuvinte – căci presupunea că-i vor fi raportate lui Norby – este ca nu cumva el să scape prea ușor. Când stau să mă gândesc la toate astea, cred că ar merita să plătească cu capul.

Pastorul, pe care aceste cuvinte îl atinseră ca o lovitură în plin obraz, se ridică brusc. „Dacă omul ăsta are dreptate, își spuse el, atunci să ne ferească Dumnezeu de dreptatea încăpută pe asemenea mâini. Dar e oare cu puțință ca un om care are dreptatea de partea lui să fie o creatură brutală și stricată? Nu. Omul ăsta e vinovat.”

Oftă și-și luă rămas-bun, mâhnit. Wangen îl conduse și-i spuse de pe scară:

— E aici cu totul altceva decât o chestiune între Norby și mine. Mai înainte de orice, e vorba de muncitorii care au rămas fără pâine. E o chestiune socială.

— Da, da, se poate! spuse pastorul așezându-se în sanie și luând hățurile în mână. Și gândi: „Natural. E destul acum să-i între vreunuia o așchie în deget, că îndată devine o chestiune socială. Oamenii sunt încă prea lași ca să-și poarte singuri poverile.”

— Da, urmă Wangen, slavă Domnului, nu sunt atât de singur pe cât își închipuie Norby.

„Atunci nici nu-i chiar atât de plâns”, își spuse pastorul. Dar cu voce tare zise:

— Da, am auzit că ai înjghebat o nouă asociație muncitorească și că o să le ții conferințe ca mai deunăzi.

— Da, spuse Wangen. Ar trebui să fii orb ca să nu înțelegi ca Norby are în spatele lui pe toți bogătanii și că afacerea asta a fost pornită, în primul rând, pentru ca să sfârșească o dată pentru totdeauna în comună cu ziua de muncă de opt ore.

Pastorul salută din cap, spuse „la revedere” și plesni din bici.

„A fost, într-adevăr, o vizită nereușită, își spuse el oftând. Hotărât, numai în ceasul morții se mai înduplecă oamenii. Și chiar atunci numai din interes.”

Înăuntru, Wangen rămăsese în picioare în fața ferestrei, uitându-se după sanie. Nu izbutea să se liniștească, fiindcă bătrânul îi lăsase totuși o impresie bună. Și cu toate acestea, era ceva aici cu care nu voia să se împace. Căci îi strica

socoteala răutăților omenеști cărora în fiecare zi le adăuga câte o nouă constatare ca să-și întrețină și să-și îndreptățească ura.

„Nu-i ciudat, totuși, își spuse el nițel pornit, că preoții fac întotdeauna comisioanele bogaților?” Era un gând de care simțea nevoia să se agațe ca să scape de buna impresie pe care i-o lăsase. „Cuvintele Domnului și alte sfinte mijloace sunt bune numai să înduplece săracii să renunțe la drepturile lor. Asta-i tot.”

Și cu cât chibzuia mai mult în privința asta, cu atât mai tare simțea crescând în el mânia de care avea nevoie ca să creadă ceea ce gândea. Stătea locului și privea pe urmele saniei. Și încetul cu încetul, bătrânul ce se îndepărta devenea slujitorul teologic al capitalului – ca atâția alți slujitori ai Domnului.

„A existat oare vreodată o cauză, oricât de murdară, care să nu găsească un preot oarecare gata să înhame întru apărarea ei propria sa persoană, pe Dumnezeu și biserica lui? Și așa s-a întâmplat întotdeauna, fie că a fost vorba de război, fie că a fost vorba de dogma pedepselor eterne.”

Henrik Wangen nu avea nimic cu ce să-și umple golul zilelor. De aceea nu se mai ocupa decât de afacerea asta cu Norby care lua în închipuirea lui proporții tot mai mari.

În același timp însă îi era dat să vadă întruna tristețe urmări ale falimentului său. Îi era destul să-l vadă de departe pe bătrânul croitor care îi încredințase economiile sale mărunte și fără să vrea o lua pe de lături, căci i se părea că croitorul îl privește holbat, ca un nebun.

În tinerețe, Henrik Wangen se interesase îndeaproape de toate marile probleme, de toate ideile noi ale timpului. Dar dintre toate, îl atrăseseră mai ales ideile care te obligau să ai față de alții aceleași îndatoriri ca față de tine, sau ideile care nu-ți cereau decât să ajuți pe alții. În ziua când o răspundere atât de mare îi puse cu tot dinadinsul cuțitul în beregată, disperat de a se găsi singur, i se păru că greutatea greșelii sale și datoria de a ispăși erau o povară supraomenească și fără să vrea încerca și el acum să transforme o afacere personală într-o chestiune socială.

Încă de la început dorise și sperase, aproape fără să-și dea seama, ca această învinuire de fals să fie semnul unui complot împotriva fabricii sale. Acum era sigur și, de fiecare dată când putea să bănuiască pe cineva că e înțeleș cu marii proprietari, binefăcătoria sa siguranță devenea și mai mare.

Dacă stătea să chibzuiească bine, încă de demult se arătaseră unele semne după care se putea ghici că se urzește ceva în juru-i. Marii proprietari, fie dânzii moșieri, negustori sau industriași, sunt toți o mână. Tuturor le era frică de el pentru că apăra cauza zilei de opt ore. Nu urmăreau numai să-l împingă

la faliment pentru a putea spune: „Iată rezultatele scurtării zilei de muncă!” Nu, ei voiau să se mai și răzbune, să-l trimită la închisoare, să-l dezonoreze în așa chip ca de acum înainte să nu se mai teamă de el. Acum îi era limpede. Ca atâția alții, devenise victima crudei lăcomii pe care o zămislește capitalul în sufletul bogaților.

Dar tocmai de aceea prinsese atâta dragoste pentru muncitori. Nu se temea de a-i fi înșelat. Îi deveniseră frați și tovarăși întru suferință. La urma urmei, doar din cauza lor era urmărit el acum.

Astfel el ajunsese să-și amintească din ce în ce mai rar de remușcările și de hotărârile luate odată, în compartimentul întunecat al trenului. Acum blestema puterile sociale, singurele cu adevărat vinovate. Simțământul apăsător că trebuie să ispășească și să devină mai bun se risipea. Datoria asta nu-l mai privea, putea s-o arunce de asemenea în spinarea societății.

Părăsi fereastra și făcu câțiva pași prin odaie: „Vasăzică așa, își spuse el, și pastorul este dispus să le slujească!”

Cu cât se gândea mai mult la această intervenție cu atât se simțea mai revoltat. „Când te gândești că omul ăsta, al lui Dumnezeu, trândăvește poate în fiecare zi în pat până la zece dimineața și că asemenea atâtor altora nu dorește muncitorului nici cea mai mică ușurare.”

Își mușcă buzele. Asta trebuia neapărat s-o afle și muncitorii. Ba ar trebui s-o știe toată țara. Pastorii erau doar aceiași peste tot. Într-un fel sau altul trebuiau să afle și ziarele.

Și Norby? N-avea decât să trimită oricâți pastori poftea. La închisoare tot avea să ajungă. O să vadă el poimâine!

III

În ultima vreme Ingeborg Norby mergea în fiecare seară în căsuța argaților ieșiți din slujbă, să le citească *Biblia*.

Erau patru: văcărița și doi argați – care toți aveau între șaptezeci și optzeci de ani și slujiseră la fermă peste cincizeci de ani – și mai era și un zilier, orb, pe care îl ținea Norby pentru ca să nu cadă în spinarea comunei.

În cămăruța asta, văcărița ședea mereu în pat, iar în odaia vecină stăteau cei doi argați cu părul alb care puneau țara la cale. Fumau, mutându-se de pe un scaun pe altul, vorbindu-și, mai ales despre bolile lor. De obicei, orbul stătea în pat.

Patru oameni mai mult sau mai puțin în gospodărie, nimeni nu băga în seamă. Norby însuși nu prea dădea pe aici, dar avea grijă ca ei să capete haine și tutun, cu toate că toți aveau ceva bani la bancă.

În seara aceea, uscăturile de mesteacăn trosneau în sobă în timp ce lampa lumina deasupra mesei lungi și Ingeborg citea, lângă ușa comună, ca să poată fi auzită din ambele odăi.

Când sfârși de citit, spuse rugăciunea și cântă un psalm pe care cei doi bătrâni, așezați pe bancă, încercară să-l cânte cu ea. Apoi, când să plece, unul dintre ei zise:

— Ei, ce se mai aude cu afacerea aia?

— Poimâine avem interogatoriul.

— He, he! spuse orbul de pe pat, scărpinându-se pe sub cămașă.

— Dar Wangen ăla nu s-a hotărât încă să recunoască? murmură unul dintre argați, clătinând din cap a compătimire.

— Nu, suspină Ingeborg. Dumnezeu să-l înduplece.

— De-ar fi avut barem minte să recunoască de îndată, pedeapsa i-ar fi fost mai mică, spuse orbul, continuând să se scarpine.

— Poate că a recunoscut-o în fața Domnului, spuse Ingeborg. Doar stă scris: „Cine vrea să facă voia Domnului, să meargă să se împace cu fratele său.” Și într-adevăr, dacă Wangen ar fi venit să ceară iertare tatei sunt sigură că l-ar fi iertat.

— Da, să-l ajute Dumnezeu pe Norby! spuse din cămăruță văcărița.

Ingeborg le ură noapte bună și plecă.

Deșelați și reumatici, cei doi bătrâni de pe bancă începură să se dezbrace cu belșug de ofuri. Unul dintre ei se așeză, în

izmene, pe marginea patului și-și aprinse pipa înainte de a-și scoate ciorapii. Celălalt, dezbrăcat și el, se strecură binișor în cămăruța văcăriței, clămpănind din papuci, și se așeză pe marginea patului ei.

— Ești destul de bine acoperită pentru noapte? întrebă el frecându-și un chibrit de izmene și aprinzându-și în sfârșit pipa scurtă.

— Da, da, spuse văcărița cu voce obosită.

Aceștia doi fuseseră logodiți, rupseseră și se logodiseră iar; și așa o ținuseră întruna, o viață de om. Câțiva ani erau dușmani, fiecare se logodea, el cu alta, ea cu altul, dar apoi se împăcau și se logodeau din nou până la cearta următoare. Dar de când fuseseră scutiți de muncă, făcuseră pace și deveniseră buni prieteni.

— Te întrebam pentru că ți-aș putea foarte bine împrumuta una dintre păturile mele! spuse el tot privindu-și pipa și muncindu-se s-o facă să tragă.

— Ei asta-i, și tu să stai și să îngheți! răspunse ea. Nu, dacă o fi să fie frig oi vorbi cu domnișoara.

— Da, da, spuse bătrânul, ridicându-se să-i potrivească pătura mai bine. În fiecare seară, înainte de-a se culca, venea s-o întrebe dacă n-avea nevoie de ceva. Era ca un fel de bună seara. În ultima vreme o momise să fumeze pentru ca să-i poată face oarecare servicii, să-i curețe pipa și să-i toace tutunul. Dar acum, fără să spună noapte bună, se îndepărtă cu pași mărunți și se vârî în pat.

— Ai uitat să stingi lampa! spuse orbul. Nu putea să vadă, dar lumina o simțea.

Orbul mesteca tutun și cum nu putea vedea scuipătoarea, podeaua dimprejurul patului era toată numai stele.

Odată lampa stinsă, cei trei bătrâni căscară un timp, zgomotos. Apoi, din cămăruță, răsună un căscat atât de tare că-l putură auzi și cei trei de dincoace. Era felul lor de-a-și spune noapte bună.

— La noapte o să fie viscol, spuse orbul, trăgându-și pătura peste cap.

— Și mâine or să trebuiască să scoată plugul de zăpadă, spuse după un timp un altul.

Mai căscară nițel, apoi în căsuță se făcu liniște.

IV

În preziua interogatoriului, Norby stătuse la birou toată dimineața, orânduindu-și hârtiile, făcându-și însemnări și pregătindu-se să răspundă întrebărilor ce aveau probabil să-i fie puse. Nu mai avea simțământul ca e acuzatorul lui Wangen, ci că e cel atacat și că trebuie să se apere.

Lumina mohorâtă a unei zile de ninsoare cădea peste birou, peste hârtii și peste bătrânul acela care ședea acolo, cu ochelarii pe nas, să-și revizuiască armele. Tot umblând de colo-colo să adune martori și să obțină declarații, obosise. Dar acum avea tot ce-i trebuie și era nerăbdător să arate ce poate.

Deodată, bătrânului îi miji un surâs în colțul gurii și rămase nemișcat, ținând cu băgare de seamă o hârtie de parcă ar fi fost cine știe ce lucru mare. Și chiar așa și era: o declarație a văduvei lui Jørgen Horstad, ținută la pat, care avea să răstoarne complet mărturia lui Søren Kvikne. Ce bobârnac pentru Mads Herlufsen!

Bătrânul se bucura dinainte de clipa aceea când avea să citească declarația în fața tribunalului, și Herlufsen avea să audă și el. Nu încăpea îndoială că bietul zilier fusese pur și simplu cumpărat să mărturisească ceea ce pretindea a fi auzit din gura lui Jørgen Horstad. Că așa ceva putea să se întâmple, nici nu era de mirare, astea erau lucruri obișnuite.

Bătrânul începu să umble în sus și în jos prin odaie. Din când în când ofta. Era palid și în ultima vreme nu se mai gândea decât cum să-și răpună mai bine dușmanii. Miezul afacerii asteia era ceva pe lângă care parcă ar fi trecut călătorind cu trenul și care rămăsese departe, în urmă, în așa chip învăluit în ceață, că avea acum cu totul alte lucruri mai importante la care să se gândească.

Era, de asemenea, vădit că dușmanii săi nu se sinchiseau de dreptate, că nu aveau altă grijă decât să-l lege de mâini și de picioare ca să-l pună la pământ.

Odată, scena aceea de la hotel îi reînviase în amintire cu o putere deosebită, dar Wangen, susținând că ea avusese loc la Grand Hotel, asta tocise ghimpele acestei amintiri. „Bine! gândi Norby, vasăzică am fost la Grand, fie și așa! Poate că are dreptate. Dar atunci este și mai sigur că tot ce spune e o minciună. Niciodată în viața mea n-am semnat vreo hârtie la Grand! Dacă un act făcut acolo poartă semnătura mea, atunci e fals.”

Asemenea socoteli nu-i păreau întotdeauna atât de convingătoare, se simțea totuși ușurat să și le facă. Și apoi mai erau încă atâtea alte semne că Wangen nu e un înger! Erau încă mii de lucruri care puteau să te pună pe gânduri și să te înfurie și bătrânul vorbise atâta despre afacerea asta, încât a-și reaminti afirmațiile sale era aproape totuna cu a-și aminti adevărul.

Se apucase iar să-și răsfoiască hârtiile, când ușa se deschise și Marit intră în odaie.

— Mi se părea c-ai vorbit la telefon, spuse bătrânul privind-o pe deasupra ochelarilor.

— Einar se întoarce azi acasă, răspunse ea. A cerut să-i trimitem calul la gară.

Bătrânul își adună, fără să vrea, mâinile la spate, se înțepeni pe picioarele crăcănate și o privi peste ochelari.

— Einar? Ce tot vorbești! Se întoarce acasă, acum? Are timp de pierdut, caraghiosul ăsta. S-ar zice că și-a pus în cap să rămână veșnic student.

— Ce te înfierbânți așa, spuse Marit. De obicei te bucuri când băiatul vine acasă!

El nu răspunse și începu să-și răsfoiască hârtiile. Avea cu adevărat de gând să se amestece în treaba asta? I se părea că un dușman îl înjunghie pe la spate. Einar! N-avea decât să încerce!

„Numai de n-ar apuca mai întâi să vorbească cu maică-sa”, își spuse bătrânul. Dar asta nu obișnuia el.

Și totuși avu grijă să fie primul care să-l primească la fermă.

Când Einar coborî în gară, Ingeborg se afla acolo cu cal și sanie.

Vocea batjocoritoare îi stârnise în cele din urmă curajul și hotărând să se întoarcă acasă, i se păru că înapoia lui își arseze toate punțile. Acum voia să pună la punct afacerea asta și, mai întâi de toate, să încerce a se lămuri cu taică-su. Dar tot timpul avea sentimentul că tăria caracterului său avea să fie pusă la grea încercare.

Când văzu roibul bătrân și sania bine cunoscută, cu păturile ei, îl învălui simțământul cald al căminului. În timp ce, alături de sora sa, se îndrepta spre casă în clinchet de clopoței, simțea pătrunzându-l pe nesimțite un simțământ de copil, voios că se întoarce prin vechile lui locuri de baștină. Dar tocmai asemenea simțăminte fusese Einar obligat să-și învingă ca să poată lua o hotărâre definitivă; și acum tot de ele trebuia să se păzească.

De Crăciun, Ingeborg venise să-l ia cu același cal și această împrejurare trezi în el sumedenie de amintiri calde și luminoase. Revedea balul cel mare de la ei de acasă, își

amintea de fiica doctorului, atât de frumoasă în seara aceea... și de ei doi dansând. Tatăl și mama sa făcuseră atunci tot ce le stătuse în putință pentru ca tineretul să se distreze. Și acum? Avea impresia că vine acasă ca un trădător ascuns sub mască.

— Cum de-ai venit așa, deodată? întrebă Ingeborg.

— Ca să fiu de față la interogatoriu, spuse el. Doream foarte mult să văd cum vor decurge lucrurile.

— Dacă-i vorba de asta, poți să fii sigur că vor merge bine pentru tata, răspunse ea cu o voce însuflețită de certitudine.

Și Einar se surprinse având aceeași dorință. Aproape că trebui să se grăbească a-și spune: „Ia seama! Vezi, nu cumva simțămintele să te facă să renunți la hotărârile tale.”

— Bietul tata! spuse Ingeborg. Dacă ai ști câte minciuni spun oamenii acum pe socoteala lui! Acest Wangen trebuie să fie un individ îngrozitor!

Ochii îi străluceau de încredere în tatăl ei și Einar se simțea molipsindu-se și el.

— Ce se mai aude pe acasă? întrebă el, ca să schimbe discuția.

— Lui Knut cel mic i-a fost nițel rău, răspunse Ingeborg, dar acum îi este mai bine.

Și la aceste cuvinte, Einar își văzu parcă nepotelul orfan, și copilul îl privea și-l întreba: „Vrei tu cu adevărat să-l necăjești pe bunicu?”

Ceva mai târziu, Ingeborg povesti că în zori fusese găsit în boxă un mânz mort. Einar revăzu grajdul, plin de tropăitul cailor, înțelese pierderea suferită de tatăl lui și se simți alături de el. Și iată că acum, în boxa lor, animalele astea minunate își întorceau capul după el și nechezau încetitor, ca și cum și ele ar fi vrut să-l întrebe: „Vrei tu cu adevărat?”

Căci nicio clipă nu înceta să-și spună că trebuie să meargă până la capăt.

Când o luară pe alee și se apropiară de casă, își puse din nou întrebarea: „Vrei tu cu adevărat?” Începea să-și dea seama că ceea ce avea de gând să facă e un lucru îngrozitor.

Când intrară în curte, tata și mama erau pe scări așa cum obișnuiau când venea acasă.

— Bună ziua, tată! Bună ziua, mamă!

Astăzi, cuvintele astea i se păreau ca niște sărutări ale lui Iuda.

— Intră, am ceva să-ți vorbesc, îi spuse tatăl, după ce Einar se dezbracă în anticameră.

— Dar nu zăbovi și vino repede de mănâncă, spuse mama. Mâncarea stă și te așteaptă.

În birou, tatăl se răsuci în mijlocul camerei, cu mâinile la spate și cu picioarele rășchirate.

— Voiam să-ți spun numai că mamă-ta nu știe nimic despre scrisoarea ta.

Einar plecă capul. Bătrânul continuă:

— Și dacă pentru asta ai venit, atunci e mai bine să vorbești cu mine.

— Da, tată.

— Vasăzică de aceea ai venit?

— Da, tată! spuse Einar cu voce scăzută.

Bătrânul strânse buzele.

— Atunci să mergem mai întâi să mâncăm, spuse el îndreptându-se către ușă. Einar îl urmă nițel rușinat, ca un băiețel care n-a fost cuminte. Era destul de mare pentru a vedea defectele tatălui său, dar avea pentru el un respect nemăsurat.

„Vasăzică mama nu știe nimic, își spuse el când se așezară la masă. Și dacă tatei îi este frică ca nu cumva eu să-i spun ceva...” Nu îndrăzni să-și urmărească gândul până la capăt.

La masă, tatăl fu liniștit, aproape vesel, dar lui Einar nu-i scăpă cât era de palid. Mama încărunțise și mai tare în ultima vreme și numaidecât simți imboldul de-a o cruța pe ea, care era cu totul de bună credință.

Atmosfera căminului îl atrăgea din ce în ce mai mult. Întrebă de noutățile de prin comună și el însuși trebui să le spună noutățile de la oraș. Stătea la masă, pe vechiul lui loc, era fiul întors acasă, față de care toți voiau să fie draguți. Knut – cel micuț – se furișă de mai multe ori pe sub masă ca să i se cuibărească între genunchi. Toate acestea laolaltă îl învăluiră într-o atmosferă plăcută și dulce căreia dorea să i se abandoneze. Dar tot timpul îl zgâlțâia parcă un duh ca să-i atragă atenția: „Ia seama, ia seama, nu te încrede în frumoasele tale simțăminte!”

— Nu, Knut, spuse mama băiețelului. Nu, micuțul mamei, e destul, acu lasă-l pe unchiu' în pace.

Se întâmplă uneori ca felul nostru de a privi un om să se schimbe deodată ca și cum omul ăsta ar deveni altcineva. Până atunci Einar văzuse în tatăl său pe acela care arunca o acuzație nedreaptă asupra lui Wangen și împotriva căruia era gata să se ridice. Dar până a-și da seama de ceea ce se petrece în el, același tată devenise cel care anul trecut, în iarnă, zăcuse bolnav de o febră tifoidă de pe urma căreia nici nu-și revenise poate complet.

În drum spre casă, Ingeborg îi povestise despre toate zvonurile mincinoase pe care Wangen le pusese pe seama tatei. Și iată că Einar simțea acum crescând în el mânia și în același timp imboldul de a fi de partea tatălui său. Și cu cât sporea mai mult, în atmosfera asta de familie, simțământul că e un fiu al

tatălui său, un copil al casei, cu atât se simțea mai rușinat că voia să-și trădeze tatăl și familia.

Iată-i aici, adunați în jurul lui și nimeni nu bănuia pentru ce venise. Se simțea ca un tiran pregătit să-și folosească puterea pentru a dezlănțui, numai cu un singur cuvânt, nenorociri asupra lor, a tuturor.

După masă i-ar fi fost mai plăcut să stea și să pălăvrăgească cu mama sa și cu micul Knut. Dar tata se ridică, se îndreptă spre ușă și spuse:

— Hai, Einar, vino!

„Doamne ajută! își spuse Einar. Acu-i acu!” Dar hotărârea îi slăbise atât de mult că ar fi dorit de acum să se vadă înapoi în oraș. Micul Knut voia să vină și el cu ei, dar Einar își eliberă genunchii din mânuțele lui și-i spuse:

— Mă întorc îndată, piciule.

În birou, tata se așeză la locul lui obișnuit, în fața mesei de scris și Einar admiră calmul cu care bătrânul își aprindea pipa ca să câștige timp.

— Nu te așezi? întrebă bătrânul aprinzându-și cu grijă pipa lungă, flexibilă.

Apoi se duse liniștit să se întindă pe canapeaua de piele. Einar se așeză ceva mai departe.

— Bani mai ai? întrebă bătrânul, ridicându-și pleoapele numai cât să-l privească.

Einar se simți nițel iritat de a-l vedea punându-i întrebarea asta tocmai acum și răspunse repede:

— Da, mulțumesc!

Totuși tatăl era și el puțin încurcat. În adâncul lui își respecta fiul așa atât de învățat, făcut, într-un fel, dintr-un metal mai fin decât el. Ar fi vrut, pe cât cu putință, să-l cruțe.

— Ce-i cu năzbâtiile alea din ultima ta scrisoare? întrebă el în sfârșit, ridicându-și din nou pleoapele.

Einar se ridică fără să vrea. „Fii curajos”, își auzi el vocea. Și căutându-și puțin cuvintele, începu:

— Am fost bine intenționat, tată. Îmi amintesc foarte bine ziua când ai intrat în odaia mea și mi-ai povestit istoria acestei garanții date lui Wangen.

Bătrânul râse ușurel îndesându-și pipa cu arătătorul.

— Ascultă, draguțule, spuse el în sfârșit, cu ochi veseli, nu cumva ai visat toată povestea asta?

— Nu, tată, nu mai sunt un copil, știu ce spun – se simțea în glasul lui oarecare mâhnire – și convingerea mea fermă e că în afacerea asta greșești. Poate să fi uitat. Și eu vreau acum să te rog să-ți retragi plângerea. Mai e încă timp – nu-i așa? – și știu că nu vrei să faci nimănui vreo nedreptate.

— Dar tu ai înnebunit de tot, măi băiete! Bătrânul râse din nou, tuși, își scoase pipa din gură și-și privi fiul, mirat.

Einar făcu o mică plecăciune:

— Nu, sunt numai bine intenționat.

— Da, bine intenționat! spuse bătrânul încercând să râdă. Dar îți dai seama de ce mă acuzi? Și de data asta privirea îi era mai serioasă.

Einar, cu mâinile la spate, se sprijini de perete. Se simțea din ce în ce mai curajos. Tot timpul auzea vocea aceea care îi spunea: „Atenție!”

— Îți este chiar atât de imposibil, tată, să-ți amintești de ziua aceea când ai intrat în camera mea și...

Tatăl îl întrerupse cu un râs răutăcios.

— Nu, Einar, nu poți să-mi ceri să-mi amintesc visele tale.

O clipă, Einar se zăpăci. Se așteptase să fie repezit, dar amabilitatea asta și siguranța asta de sine, atât de firească, începuseră să-l dezarmeze. Își trecu mâna peste frunte, șovăi nițel dezorientat. Visase? Spunea prostii?

Pe de altă parte, bătrânul, cu toate că râdea întins pe canapea, în adâncul lui gândea: „Nu cumva l-o fi ațâțat careva împotriva mea? Că de așa ceva sunt ei în stare.”

Dar Einar înălță capul.

— Nu, tată, nu mă înșel. Doar n-ai mai semnat nicio altă hârtie pentru Wangen, nu-i așa?

— Hi, hi, hi! Nu, nu, slavă Domnului!

— Ei, bine, în cazul ăsta, tată, ai să-ți retragi plângerea, căci Wangen este nevinovat.

Urmă o pauză.

— Să retrag plângerea! Bătrânul se ridică în capul oaselor, și-și trecu mâna peste cap. Rămase așezat privind înainte-i, morfolind în gură fire de barbă. Și, în sfârșit, veni răspunsul plin de vioiciune, însă dur ca piatra:

— A, nu, nu, Einar, băiatule! Ai trăncănit destule prostii. De aceea îți propun să te întorci la Kristiania și să te pui pe carte. Că astea sunt treburi la care te pricepi mai bine decât la afaceri.

Se ridică și făcu un pas spre masă. Einar băgase de seamă schimbarea din vocea tatălui său și simțea furtuna în aer.

— Ei? spuse bătrânul, întorcându-se spre el. Ce stai acolo, ca un popă în amvon?

— Încă o dată, tată, retrage plângerea. Te rog!

— Ești așa de sigur că tatăl tău e un pungaș?

— Nu, numai că nu-ți aduci aminte, tată!

— Să vorbim serios, Einar, la urma urmei de ce-ai venit? Tatăl părea cu adevărat curios. Și Einar se necăji că nu era luat în serios. De aceea spuse cu toată energia de care era în stare:

— Am venit acasă, tată, pentru ca să te împiedic să faci ceva de care te-ai putea căi!

— Einar – și era în glasul lui o durere – nu ți se pare că mi-e destul că am pe cap jumătate din comună? Mulți nu se mai gândesc decât cum să mă bage în pușcărie. Și iată că acu vii și tu. Nu ți-e rușine?

Einar plecă încet capul.

— Dar... tată... I se muiau genunchii. Dar tocmai atunci tatăl îi veni într-ajutor fără să vrea.

— Cine te-a împins la asta, băiete?

— Cine!? Einar ridică ochii, își mușcă deodată buza și făcu un pas înainte. Vocea îi tremura de mânie. Ce vrei să spui cu asta, tată?

Dar bătrânul se porni să râdă de violența asta a băiatului.

— Ai să vezi că o să sfârșești ducându-te la audiere ca să depui mărturie împotriva tatălui tău! Și iarăși izbucni în râs.

— Dacă ai retrage plângerea, m-ai scuti de asta.

Acum avea oare taică-su să-l ia în serios?

Bătrânul se făcu vânăt. Dădu să râdă, să-și morfolească barba, să-și treacă mâna peste chelie, să se așeze. Dar nu făcu nimic. În sfârșit, se repezi la Einar și-l apucă de guler.

— Ieși! Încă râdea și în același timp scrâșnea din dinți. Ieși! Chiar azi să pleci înapoi, de nu, să te ferească Dumnezeu!

Făcu câțiva pași înapoi, ca și cum s-ar fi temut să nu-l lovească.

— A, vasăzică așa! Și deodată începu să-l măsoare din cap până-n picioare. Abia acum își dădu lămurit seama că tânărul pe care îl avea în față nu mai era băiețelul de care putea să-și râdă sau căruia îi putea da o bătaie cu biciul. Era propriul lui fiu, un bărbat, și el se ridica împotriva-i.

— Nu vrei să pleci?

— Retrage-ți plângerea, tată!

Hotărât, asta era prea mult. Bătrânul luă un scaun, îl ridică în tavan și urlă:

— Șterge-o! Pleacă odată! M-auzi, cară-te! Pleacă, Einar!

— Da, am să plec! spuse Einar ridicând capul. Era atât de furios că avea poftă să-i ia tatălui său scaunul și să-i arate că era destul de mare acum ca să se mai lase bătut. Dar atâta îi spun: încetează de a mă mai trata în felul ăsta. Bună ziua! Și ieși încet.

Pe înserate tatăl o porni la drum. După masa de seară, Einar simți nevoia să-i destăinuie mamei totul, dar nu îndrăzni. Ce avea să facă mâine? Să lase totul baltă și să fugă? Lucrul i se părea de două ori mai greu, acum că intrase în joc. Se duse să se culce devreme, ca să scape de îndemnurile ce pluteau prin

odăile de jos și în jurul oamenilor de acolo, căci toate îl ispíteau să se dea bătut.

În odaia lui, lemnele de mestecăn trosneau în sobă, răspândind în aer aroma plăcută de care își amintea atât de bine și care îi făcea atâta plăcere. Lumina flăcărilor făcea să strălucească pe masa sa un sfeșnic bine lustruit, cu una dintre acele lumânări înalte, turnate în casă de către maică-sa. După ce fugise de îmbierile odăilor de jos, iată că dădea aici peste altele gata să-l îmbrățișeze. Cearșafurile de pe pat, perdelele albe din ferestre, amintirile tuturor nopților de vacanță, petrecute aici, întins în pat, toate îl întrebau: „Vrei într-adevăr să faci asta?”

„Niciodată n-ai să fii în stare”, își spuse el întinzându-se în pat, înfășurat în cearșafurile și în păturile călduroase ale mamei. Aici era cu totul altfel decât în pensiunea de la oraș. „Dar să presupunem că Wangen este condamnat și că tu l-ai fi putut salva! Dumnezeu să mă ierte... Dar zi bună n-aș mai avea!”

Peste noapte, Ingeborg fu trezită de Einar care intrase în odaia ei cu o lumânare în mână.

— Ce s-a întâmplat? întrebă ea frecându-și ochii.

— Sttt, spuse el, căci între odaia ei și aceea a părinților nu era decât un perete subțire. Vreau să-ți destăinuiesc ceva, Ingeborg.

Și se așeză pe marginea patului ei, cu lumânarea în mână.

La început lumina o stânjeni nițel, dar pe urmă se obișnuie. Ei nu avuseseră niciodată un secret unul față de altul, căci erau de o vârstă apropiată.

El îi șoptea, și ea asculta cu ochii mari, speriați, cu sufletul la gură. Făcea obiecții, îl strângea de mână cu un gest convulsiv spunându-i: „Taci, Einar, taci. Ești nebun!” Dar în același timp îl reținea. Voia să audă toate argumentele lui. Și el i le oferi, pentru că trebuia să aibă pe cineva de partea lui. În cele din urmă ea închise ochii, ca și cum n-ar mai fi îndrăznit să privească, gâfâind ca și cum s-ar fi rupt ceva în ea.

Când, în sfârșit, el plecă, rămase întinsă, nemișcată, cu ochii închiși. Începea să-i fie frică, era atât de neliniștitor de întuneric în odaie, și mai era încă atâta de mult până la ziuă!

Se sucea și se răsucea în pat și temeri nelămurite n-o lăsau să doarmă. Intrase un ucigaș în casă, dormea sub același acoperiș cu el, și ucigașul ăsta era... era propriul ei... Nu, asta era o minciună, asta nu putea să fie adevărat!

„Ajută-mă, Doamne! Ajută-mă!” Și hohotea nebunește. „Ajută-mă, arată-mi un semn că nu-i adevărat!” Dar deodată băgă de seamă că Dumnezeu era absent. I se întâmpla pentru prima oară de la confirmarea ei. Ce era asta? De ce nu se ruga

mai departe, de ce își desfăcea acum mâinile și rămânea întinsă, îngrozită, cu ochii fixați în întuneric! Nu mai exista Dumnezeu? Nu fusese totul decât minciună și înșelătorie? Și ea care se rugase pentru izbânda tatălui său în afacerea asta! Și-i mulțumise lui Dumnezeu că tatăl ei era nevinovat și se simțise consolată. Se rugase și pentru Wangen, într-atât izbutise să se înalțe că până și rugăciunea asta îi făcuse o bucurie. Și asta oare fusese înșelătorie... Oare Dumnezeu își bătuse joc de ea? Chiar nu exista? Înșelătorie. Era cu puțință? Siguranța asta minunată de-a fi în tovărășia lui, bucuria de-a face binele, toate erau doar înșelătorie, și numai înșelătorie, și iarăși înșelătorie?

Se tăvălea în pat, plângând. Dacă tatăl ei era vinovat, atunci era ca și cum Dumnezeu n-ar mai fi existat. În cazul ăsta totul era minciună și înșelătorie!

— Doamne, Dumnezeule, da-mi un semn că exiști. Dăruiește-mi pacea. Oare este tatăl meu un criminal, un criminal care mâine are să jure fals?... Tatăl meu? Doamne, Dumnezeule, dă-mi un semn! Dacă exiști, ajută-mă! Pentru numele lui Cristos, un semn!

În cele din urmă, îngenuncheată în pat, își înălță mâinile împreunate... Nu mică fu mirarea lui Einar când o văzu către ziuă pe Ingeborg intrând încetișor în cameră, venind la el și luându-i obrazul între mâini:

— Trebuie să ți-o spun numaidecât! șopti ea cu o voce tremurătoare de bucurie. Slavă Domnului, te-ai înșelat. Din fericire, te-ai înșelat! Fără să vrea duse o mână la piept. El aprinse lumânarea și o privi întrebător. Ochii ei străluceau de încântare.

— Da, Einar, Dumnezeu mi-a dat un semn. Greșești, acum știi. Acum du-te și cere-i iertare tatei.

Și ea îl mângâie pe frunte și dispăru tot atât de tăcută precum venise.

„Biata Ingeborg”, gândi Einar. Fata asta tânără pe care grijile o încărunțiseră, călugărița asta ale cărei gânduri își aveau sălașul dincolo de mormânt – oare n-avea s-o zdrobească și pe ea dacă mâine...?

„Ia seama, Einar – nicio considerație față de familie!...”

V

Când a doua zi Norby plecă de acasă, nevasta stătea în sanie alături de el. Întotdeauna, în împrejurări importante, el ținea s-o aibă alături.

Era o zi de iarnă cenușie și furtunoasă. Când ieșiră din curte, bătrânul își spuse: „Tare aș vrea să mă văd de acum întors acasă, să știu pe ce lume sunt!”

Iată că venise și ziua aceea de care odată se temuse atâta, dar care, oră cu oră, se apropiase neînduplecată. Acum nu-i mai era frică. Era nerăbdător să-și dea drumul, ca jucătorul atârnat care nu se gândește decât să câștige. Bănuiala nedeslușită că purtarea de deunăzi a lui Einar se datora tot vreunuia dintre dușmanii săi îl înfuria la culme. Oameniiăștia nu aveau niciun pic de rușine! Cumpărau martori de felul lui Søren Kvikne; încercau să ridice fiul împotriva tatălui. Dar cine râde la urmă, râde mai bine!

Tribunalul se afla pe lângă *sund*¹⁸¹, în centrul comunei, iar magistrații locuiau prin apropiere, la fermele lor. De-a lungul dungilor subțiri ale drumurilor care tăiau câmpiile înzăpezite, se puteau zări punctișoare negre îndreptându-se spre localul tribunalului. Astăzi avea să fie înghesuială în sală.

Primul pe care Norby îl zări fu Mads Herlufsen, în blana lui mare de lup, și cel dintâi lucru pe care îl făcu când coborî din sanie fu să se ducă să-l salute.

Herlufsen îi veni și el în întâmpinare. Ai fi zis că-i atrage un magnet. Strângerile lor de mână fură calde, iar cele două fețe zâmbitoare străluceau de bucuria revederii. Amândoi își spuneau: „N-aș vrea să fiu azi în pielea ta!” Herlufsen îl invită la o cafea, la hotelul unde trăgeau de obicei, dar Norby susținu că de data asta era rândul său să-l cinstească.

Ușile erau cam strâmte pentru cei doi bătrâni încotoșmănați în blănurile lor grele. Înăuntru, așezați alături, cu cafelele fumegânde în față, căzură foarte curând la învoială când fu vorba să-i vorbească de rău pe toți aceia pe care nu-i puteau suferi. De chestia cea mai importantă nu se încumetaseră să pomenească, fiecare dintre ei temându-se nu cumva să-i fie ghicite planurile.

Afară bătea, dinspre răsărit, un vânt necruțător care învărtejea laolaltă zăpada și fumul fabricilor din vecinătate. Oamenii umblau bătând din palme să se dezmoștească. Câțiva însă umpluseră brutăriile și cumpărau pâine numai ca să-și

îngăduie prilejul de-a se încălzi. În sfârșit, sosiră notabilitățile, ușile tribunalului se deschiseră și oamenii năvăliră înăuntru scuturându-se de zăpadă pe scări.

Când Marit Norby intră, ea zări printre spectatori pe nevasta preotului și pe Thora de Lidarend. Amândouă o salutară prietenește și-i făcură loc între ele.

Wangen se afla tocmai în fața barei, susținându-și nevinovăția, și soția preotului se întoarse către Marit Norby cu un suspin și o privire ce spuneau: „Bietul om, cât de prost trebuie să fie!”

Dar Thora de Lidarend simțea că e gata să izbucnească în plâns. Cât de mult pâlise și slăbise Wangen! Gâtul îi era subțire în gulerul prea larg, din spate capul părea mai mare, spinarea se încovoiasă. Bietul om! Barem de-ar fi în stare să recunoască!

Stând aici și plângându-l pe Wangen, niciodată nu i-ar fi putut trece prin minte doamnei Thora că greșește socotindu-l vinovat. Cum această convingere dăduse naștere din capul locului unui șir de gânduri frumoase și de idei umanitariste, niciodată nu-și punea întrebarea cum de ajunsese la ele. Era o convingere care o îndemnase la unele sacrificii, de pildă la hotărârea de a lua pe unul dintre copiii lui Wangen – și o convingere pe temeiul căreia vrei să faci o jertfă nu devine numai o certitudine ci, lucru și mai prețios, devine un fel de valoare morală.

„Bietul Wangen! gândi ea. Dumnezeu știe dacă, la urma urmei, toate astea nu sunt urmarea unei influențe paterne, a unei eredități încărcate. Tribunalele oamenilor însă nu țin seamă de asemenea împrejurări. Ele sunt necruțătoare.” Și imediat își închipui o societate cu altfel de tribunale.

Primul martor fu Knut Norby.

Sosise clipa de care se temuse atâta. Acum avea să fie somat să spună că n-a semnat nicio garanție pentru Wangen.

Dar când intră în coridor era foarte neliniștit, aidoma jucătorului cu cărți bune la mână, nerăbdător să le joace. Era preocupat de gândul că nu trebuie, pentru nimic în lume, să uite ceva din ceea ce are de spus. Când puse mâna pe clanța ușii, din adâncul lui auzi o voce îndepărtată: „Întoarce-te! Mai este încă timp” Dar vocea era mult prea îndepărtată. „Tu ești acela care ai înșelat văduva?” întrebă o altă voce. Și asta îi stârni dorința de a-l izbi pe Wangen drept în față. Când intră în sală, ridică nițel din umeri, cum făcea întotdeauna când se simțea privit de mulți oameni. Primul pe care îl zări pe banca acuzaților fu Wangen și cum privirile li se încrucișară o clipă, bătrânul își reaminti toate zvonurile urâte pe care omul ăsta le

scornise pe seama lui și simți o furie înăbușită crescând în el. „Ei, lasă, c-ai să-l vezi tu acuș pe dracu!”

Înaintând spre bară o văzu pe nevasta pastorului și pe Thora de Lidarendo făcându-i semn cu capul și se simți îmbărbătat. Băgă de seamă că nu judecătorul însuși, ci supleantul lui prezida audierea și se simți nițel jignit. Nici vorbă, supleantul îl înlocuia pe judecător în pricinile neînsemnate; dar când era vorba de Knut Norby!...

Când tânărul cu lornion și cu barba abia mijită îl îndemnă să spună tot adevărul, și numai adevărul, bătrânului îi veni să râdă. Nu prea semăna dumnealui a judecător. Oare nu i se povestise că sâmbăta trecută, domnul ăsta se îmbătase criță la avocatul Basting?

Și iată-l și pe bietul Basting în persoană, cu aerul lui de om important! Cu toate că nu era vorba decât de o audiere, era aici ca să-l asiste pe Wangen. Nătărău mare și ăsta! Cum să respecti un asemenea tribunal?!

Începu audierea. Lui Norby îi veni ușor să răspundă, tocmai fiindcă îl știa pe Basting la pândă. La pândă stătuse și atunci când încercase să-l scoată pe Norby din consiliul de administrație al băncii, pentru ca să-i ia locul. Nenorocitului i se pusese sechestru pentru că nu-și achitase impozitul, crăpa de foame și era fericit când i se oferea să urmărească încasarea unei chitanțe de două coroane. Și ăsta era omul care stătea să-l pândească pe Knut Norby! N-o fi fost chiar el acela care îl împinsese pe Einar să...?

— Wangen susține că-și reamintește precis locul unde a fost dată semnătura, spuse supleantul.

— Așa! Aș fi foarte mulțumit dacă aș putea afla și eu unde s-a întâmplat asta, spuse Norby cu un aer de naivitate.

Supleantul se întoarse către Wangen.

— Nu era cumva la Grand Café?

Wangen se ridică. El spuse, cu aceeași fierbinte convingere în ochi cu care se ridicase să-și apere nevinovăția, că semnătura îi fusese dată la Grand Café.

Lui Norby, chestia asta, nu lipsită de un strop de haz, îi era foarte binevenită și răspunse, de data asta, cu deplină bună credință:

— N-am semnat nicio hârtie acolo.

La aceste cuvinte auzi râsul ironic al lui Wangen și asta îl făcu să fiarbă: „Așteaptă numai nițel și ai să vezi tu ce o să mai râzi acuși!”

Dar se întâmplă ceva cu totul neașteptat pentru Norby. Supleantul scoase la iveală o hârtie și i-o întinse.

— Iată documentul, spuse el. Și aici e numele dumneavoastră. Vreți să fiți bun și să vedeți dacă seamănă cu

iscălitura dumneavoastră? Se prea poate s-o fi uitat.

Și o clipă Norby își zări numele așa cum îl așternuse el însuși. Parcă ar fi fost un strigoi. Nu voia să-l vadă. Aruncă o privire spre avocatul Basting care stătea acolo. Privindu-l pe furis și furios de-a binelea aruncă hârtia pe masă și spuse:

— N-am ce să văd pe hârtia asta! Știu foarte bine ce fac!

Dar iată că Basting ceru învoirea să-i pună o întrebare, se ridică și se apropie de bară.

— Nu cumva Wangen nici nu v-a rugat vreodată să-i dați un gir? întrebă el.

Norby începu prin a-l măsura din ochi pe individul ăsta chel și murdar. Era cât pe ce să râdă, să-l ia peste picior. Dar o voce îi șopti: „Ia seama, nu te lăsa îmbrobodit și nu vorbi vrute și nevrute.” Și răspunse surâzând:

— Mulți mi-or fi cerut câte un gir, dar nu-mi pot aminti de toți. Și cum iară auzea râsul plin de înțeleșuri al lui Wangen, asta îl atâta de-a binelea și adăugă: E foarte cu puțință să mi-l fi cerut, căci în ultima vreme se zvârcolea ca dracul în aghiazmatar, ispitind pe fitecine, ba și pe Dumnezeu în persoană.

De data asta – era sigur – cea care râdea era Marit. O clipă mai târziu, terminându-și depoziția, își reaminti de declarația văduvei lui Horstad și ceru să fie ascultată după Søren Kvikne.

Când ieși, rămase o clipă pe scări să ia aer, înainte de a-și pune căciula în cap. De undeva, de departe, o voce striga în el: „Ai mințit!” Dar vocea era atât de îndepărtată și atâtea altele, mai puternice, se ridicau împotriva-i. Oare el fusese acela care-o înșelase pe văduvă?

Îi stăruia încă în auz râsul lui Wangen și gândi din nou: „Așteaptă numai nițel și ai să vezi tu ce-o să mai râzi acuși.” Cărțile cele mai bune încă nu le jucase.

„Prea e de tot, își spunea el, plimbându-se agale prin curte, să ajungi să fii atacat de asemenea ticăloși. Trebuie să te aperi cu ghearele și cu dinții ca să te descotorosești de ei. Dar al dracului să fiu dacă omul ăsta n-o să fie gonit din comună!”

Deodată bătrânul se opri locului. Un tânăr, în palton și cu căciulă de blană, venea spre el. Se înșela dânsul oare? Nu. Era într-adevăr Einar.

Fusese Norby și până acum iritat, dar când îl văzu și pe Einar, venit – cine știe! – ca să se amestece poate în dezbatere, îl apucă o pofță nebună să se repeadă asupra băiatului și să-i tragă o bătaie.

Amândoi rămaseră locului, la câțiva pași unul de celălalt. Einar era grozav de palid.

— Ia-n te uită, ai ieșit la plimbare? întrebă bătrânul încercând să râdă.

Știa că lumea îi putea vedea de la ferestre.

— Tată! spuse Einar lovind cu bastonul o lopată pentru zăpadă, uitată pe-acolo. Pune-te și tu în locul meu!

Bătrânul rânji și înălță din umeri.

— De ce? O sută cincizeci de coroane pe lună nu-ți mai sunt de ajuns? Îi fi având poate și vreo familie la oraș?

Einar își strânse buzele. Vocea-i tremura:

— Vreau să ascult de conștiința mea și să fac ceea ce este drept să fac, spuse el privind-l liniștit.

— Nici vorbă!

Bătrânul făcu un pas să se apropie și râse iară.

— Te oprește careva?

— Voi fi nevoit să intru și să salvez un nevinovat! spuse Einar. Indiferent ce se va întâmpla. Dar fără să vrea, făcu un pas îndărăt privind-și îngrozit tatăl.

Bătrânul încerca încă să suradă, fiindcă lumea îi putea vedea de la ferestre. Dar pălise tot.

— Tocmai ce gândeam și eu! spuse el răsuflând greu. Dar cine a putut să-ți sucească oare capul în halul ăsta?

Einar deveni roșu și făcu un pas spre el.

— Să-mi spui, tată, acum, numaidecât, ce vrei să înțelegi prin asta?

Dar bătrânul nu răbdă tonul ăsta poruncitor și începu să-și vânture brațele și să urle de-a binelea.

— Atunci n-ai decât, du-te dracului și depune mărturie! Și nu mai sta aici să-l tot chinui pe tătâne-tu. Hai, du-te! Du-te odată!

Trase aer în piept ca și cum și-ar fi pierdut răsuflarea, își scutură brațele, dar nu mai găsi nimic de adăugat. Se întoarse pe călcâie și plecă cu pași mari. Cu gândul dus, Einar o porni spre tribunal. Dar atunci se auzi strigat:

— Einar!

— Da, tată!

Se întoarse. Tatăl se oprise locului și privea după el, apoi deodată făcu un gest cu mâna.

— Nimic! spuse el. Și plecă mai departe.

Învinsese mândria.

Einar rămase o clipă locului, pe scara tribunalului. Nu mai avea de făcut decât doar câțiva pași pentru a intra în sală. „În fond, purtarea tatei e cea mai bună dovadă că Wangen este nevinovat, gândi el. Dar sunt eu oare în stare să-mi fac datoria? Curajos sunt, sau laș? Nu-i vorba decât doar să spun adevărul și să salvez un nevinovat. E un lucru atât de greu? Este poate singura dată în viața mea când mi se cere o acțiune curajoasă! Haide, fii bărbat!”

Și merse mai departe, cu pașii înceți, până ce ajunse în
coridor și bătu la ușă.

VI

Părăsindu-l pe Einar, Norby nu mai știa încotro merge. Întâlni câțiva cunoscuți pe care trebui să-i oprească, să le dea mâna și să le vorbească cu toate că mai degrabă avea poftă să se arunce la pământ și să urle.

— Anul ăsta nu ducem lipsă de zăpadă! spuse el, cu un râs ca o strâmbătură către cei câțiva inși adunați în jurul lui, și în același timp gândea: „În clipa asta e înăuntru și depune mărturie.”

Dar toți cei de față îi vorbeau cu respectul de totdeauna, și-l priveau cu simpatie. Și asta îl îmbărbătă. „Ce-ar putea el mărturisi! își spuse dânsul. Om mai vedea noi!”

În sfârșit, rămase singur. Se afla în fața unei prăvălioare, în dreptul unei uși cu geamuri. Colo, nu prea departe, se afla tribunalul. Putea distinge în fereastră un cap sprijinit de o mână. „Abia așteaptă, își spuse el, să izbucnească scandalul, să aibă de ce râde. Ei cred că mă au la mână pentru că au pus mâna pe băiat... Dar, răbdare!”

Simțea ceva înghețând în el, în adâncul ființei lui. Acest fiu, ce-l costase atâtea mii de coroane și care se năpustise astfel asupra tatălui său, ăsta nu mai era fiul lui Norby. Nu mai simțea decât durerea de după o amputație, dar atât de vie că trebui să-și încleșteze fălcile.

„Ce se mai înșală ei! Ar însemna să mă cunosc destul de rău dacă n-aș fi în stare să-i dau peste cap afirmațiile. Căci acum, lupta e pe viață și pe moarte!” Îi venea să râdă – și răsese cu un râs rece și dogit. Gândul că avea să fie confruntat cu fiul lui și să se dezonoreze amândoi îl înnebunea. „Pe viața și pe zilele mele, de nu i-oi face eu să se căiască pentru că mi-au luat fiul!”

Când Einar păși în sala tribunalului, văzu numaidecât că bara era liberă. Supleantul dicta ceva grefierului. Locul rezervat martorilor aștepta parcă pe acela care avea să spună adevărul. Ai fi spus că-i face semn: „Vino Einar!”

Când închise ușa în urma lui pocnitura îl făcu să tresară. De acum înainte ușa asta avea să-l despartă pentru totdeauna de tatăl său. „Niciodată n-ai să te mai poți întoarce acasă”, își spuse el.

Și în aceeași clipă o zări în public pe mama lui. Îi surâdea. Era roșie și nădușită de căldură, și-i făcea loc alături de ea. „De-ai ști tu că n-o să mă mai pot întoarce acasă!” gândi Einar.

Și faptul c-o vedea aici făcându-i loc, fără să bănuiască motivul venirii lui, îl tulbură nespus. „Când o să-mi audă mărturia o să leșine.”

Dar era timpul să treacă la fapte, acum imediat, sau niciodată. Simțea că de nu trece direct la fapte, o să-l lase curajul și o să se prăbușească. Atât de mult îl costase ca să se hotărască, încât a da înapoi acum ar fi însemnat să se scuipe singur în obraz. Își mai privi o dată mama ca și cum ar fi voit să-i spună: „Nici tu nu poți să vrei altceva decât să spun adevărul. Am încercat tot timpul să-l salvez pe tata. Dar a fost cu neputință!”

Era gata să se adreseze președintelui, dar Thora de Lidarende și soția pastorului îl salutară, din cap, atât de amical, încât trebui să le răspundă. Apoi mama îi făcu semn să se apropie și cele două femei se grăbiră să-i facă loc. Se putea oare să nu primească?...

Totodată Einar simți nevoia stăruitoare de-a se așeza. Umblase ceasuri întregi în frig și aici era atât de cald, că abia puteai respira. Einar se simți amețind, sângele îi năvăli la cap. Și iară îi făcu semn mama, surâzătoare. Și înainte să-și dea seama ce se întâmplă, se și afla așezat alături de ea. Cele două femei îi strânsesă mâna cu căldură.

În clipa următoare mama fu chemată să depună mărturie și ea. Supleantul o privi:

— Parcă v-am văzut aici în sală, nu?

— Da, spuse mama.

— Dar nu-i îngăduit când sunteți martoră. Trebuia să stați afară.

Văzând-o pe maică-sa la bară, Einar avu un sentiment ciudat. I se părea că, acolo, în fața tribunalului, o pândeă parcă o primejdie. Când supleantul o dojeni, se simți tulburat. În el se trezi, fără să vrea, dragostea lui de fiu și ea se adună ocrotitoare în jurul mamei sale. Nu mai gândea, trăia cu inima. Îi fusese nespus de greu să gândească limpede și să găsească drumul adevărului, și iată că acum își pierdea echilibrul și recădea în lumea tulbure a simțămintelor neclare, dar pline de căldură.

Ai fi zis că undeva, de departe, de foarte departe, o stea îi făcea semn să se ridice și să depună mărturie. Dar ea se îndepărta din ce în ce mai mult. Iar acolo, înaintea lui, maică-sa atât de împrăștiată și de neajutorată! Supleantul o jignise. Mai trebuia pe deasupra să vină și el, Einar, să-i impună o dezmințire în văzul și știința întregii lumi? Ar fi putut tot așa de bine s-o lovească și s-o doboare. Începu să se teamă nu cumva lucrurile să se întoarcă împotriva ei. Așa ceva nu trebuia să se întâmple.

După ce-și făcu depoziția, mama ieși. Se repezi după ea, să vadă dacă se simte bine. Și-și uită paltonul pe care și-l scosese și și-l puse alături de el, pe bancă.

Dar după ce o ajunse pe maică-sa aproape de brutărie, îl fulgeră gândul de a pleca; îi era cu neputință să mai rabde hărțuielile astea. Nu-ncercă nici măcar să-și motiveze fuga. Îi spuse adio și o luă la goană.

Fulguiala se transformase într-o grindină violentă care îl copleșea cu săltărețele sale perle de gheață. Drumul spre gară șerpuia de-a lungul fiordului până departe. Trenul pleca abia peste un ceas, avea timp de ajuns. Și cu toate astea fugea de parcă ar fi vrut să-și mântuie viața.

În sfârșit, începu să meargă mai încet. O voce îi șoptea: „Dar audierea de azi nu este decât o cercetare preliminară a cauzei. Ai încă destul timp ca să depui mărturie în fața curții cu jurați.” Se opri însă locului ca și cum gândul ăsta ar fi fost o ființă apărută în drumul lui, gata să-l palmuiască. „Cât de laș pot să fii! Cum de-ți mai poți închipui, nenorocitul, c-o să fii în stare să te prezinți în fața juriului!” Așa se bălăbănise toată ziua, când hotărât să plece cât mai iute la Kristiania, când să se prezinte numaidecât la tribunal, să depună mărturie. Când, în sfârșit, se apropiase cu pași hotărâți de tribunal, ce bucurie și ce mândrie pe el să descopere în ființa lui biruința a tot ce era mai sincer și mai curajos!

Și acum? Acasă nu se mai putea întoarce. Chiar dacă tatăl său l-ar ierta, întotdeauna ar disprețui un erou atât de jalnic: un fiu al casei, ce-și trădase și casa și pe toți ai săi; puțin interesa că fusese atât de laș încât n-ajunsese nici măcar să trădeze!

Se opri și privi în urmă. Colo jos, lângă țarm, pe suprafața netedă a zăpezii, se ridica tribunalul, peste acoperișul căruia goneau nori grei aducători de furtună. În ochii lui Einar, clădirea devenise doar refugiul nedreptății, al falselor acuzații, al mărturiilor mincinoase, locul unde era pe cale de a fi condamnat și distrus un nevinovat. Dar el care l-ar fi putut salva, el ce făcea? Fugea. El, cel mai nedemn dintre toți, fugea.

Și deodată i se păru cu neputință să se mai întoarcă la Kristiania și să fie același Einar Norby de odinioară. Prietenii nu-i va mai putea privi în față. Va trebui să trăiască cu rușinea în suflet, întotdeauna cu fruntea plecată și să tacă ori de câte ori va fi vorba de cinste și de adevăr în lume.

Dacă Wangen avea să fie condamnat, putea el să mai aibă măcar o singură zi fericită?

Nu, nu mai putea ajunge la gară. Picioarele refuzau să-l mai poarte. Până la urmă se așeză pe un bolovan, la marginea drumului. Încă nu băgase de seamă că-și uitase paltonul.

Un ceas mai târziu stătea tot acolo cu capul în mâini. Îl trezi un clinchet de clopoței. Doi oameni, într-o sanie mare, treceau pe dinainte-i râzând și vorbind despre audiere. Trebuie că se întâmplase ceva. Dar Einar rămase locului.

„Oare vrei să te întorci? O mai fi încă timp?” Dar izbucni în râs. Cum adică, nevoia asta de a face pe grozavul îndrăzneă încă să ridice capul? Râdea cu dispreț, cu amărăciune, tușea și râdea.

Când Søren Kvikne se înfățișă, în sfârșit, la bară, se îndreptă din șale cu un aer important, vârându-și adânc mâinile în buzunar. Căci știa acum că afacerea depinde negreșit de el.

Dânsul mărturisi că pe timpul când slujise la Horstad, acesta îi povestise odată că-l văzuse pe Norby semnând o hârtie pentru Wangen și că el însuși o contrasemnase ca martor.

În tribunal se iscă mare agitație. Asta însemna recunoașterea nevinovăției lui Wangen.

— Sunteți sigur de acest lucru? întrebă supleantul privindu-l pe argat.

— Îmi amintesc de parcă ar fi fost ieri, spuse Søren. Tocmai ne îndeletniceam cu vopsitul șaretei când mi-a povestit asta.

Dar în clipa aceea supleantul își aminti că Norby ceruse să fie ascultat după omul ăsta și bănuind că e ceva la mijloc, hotărî să confrunte pe cei doi martori.

De când Marit îi pomenise lui Norby de plecarea lui Einar, acesta devenise parcă un alt om. În sfârșit, venise și ceasul lui. Când fu la bară, alături de Søren Kvikne, privi mai întâi în juru-i. Așa cum bănuia, Herlufsen era aici, în asistență. Scoase atunci la iveală o hârtie și ceru judecătorului supleant îngăduința de a citi.

— Vă rog! spuse magistratul cu o ușoară ezitare, întinzând mâna, fără să vrea, după hârtie.

Norby citi: „*Subsemnata, văduva lui Jørgen Horstad, declar prin prezenta, pe cinstea și pe conștiința mea, că Søren Kvikne a plecat de la noi din serviciu cam cu șase luni înainte de ziua când se presupune a fi fost semnată hârtia lui Wangen. Și cum el a lucrat un timp destul de îndelungat într-o altă comună, este cu neputință ca soțul meu să fi putut vorbi cu el despre afacerea asta înainte de moartea lui.*”

Judecătorul supleant luă hârtia și-o parcurse repede. Întreaga asistență se ridicase încordată. Acuzatul se ridicase de asemenea și simți nevoia să se sprijine de perete.

— Ce aveți de spus de asta? întrebă supleantul, cu ochii pe Søren Kvikne.

Norby însă se întorsese să-l privească pe Mads Herlufsen: „Ai încasat-o, ai?” gândi el. Herlufsen arăta de parcă l-ar fi

apucat deodată o durere de măsele.

— Ce aveți de răspuns? repetă magistratul, căci Søren Kvikne stătea și-și privea fix cizmele. Spuneți că vopseați o șaretă atunci când Horstad v-a povestit despre garanție! Dar se pare că vă înșelați. Cum se împacă una cu alta?

Cum însă Søren pur și simplu nu găsea nicio explicație, i se îngădui să plece.

Pe înserat, când Norby și Marit se urcară în sanie să se întoarcă acasă, în jurul lor se adunară o mulțime de oameni. O manifestație de simpatie! Martorii lui Wangen nu stârniseră decât râsul, atât de bine rânduise Norby treburile.

Bătrânul apucase de acum hățurile s-o pornească când din întâmplare trecu Wangen. Arăta deznădăjduit. Zărindu-și însă adversarul, se apropie deodată și-i arătă pumnul:

— Las' că-ți arăt eu! strigă el cu fața răvășită. Escrocule! Îți închipui că ai câștigat? Așteaptă tu numai! La închisoare ai să ajungi și tu și aia de lângă tine! Se și repezea asupra lor, dar câțiva flăcăi îl înșfăcă de guler, pe la spate, și-l târâră de acolo, cu toată împotrivirea lui încăpățânată.

— Ăsta-i rachiul! spuse un om mai în vârstă, clătinând din cap în urma lui. L-am văzut eu pe consul ducându-l la hotel și dându-i de băut!

— Cel mai bine ar fi dacă primarul l-ar aresta! spuse un altul c-o privire de simpatie pentru Norby.

Norby surâse, pocni din bici și o porni la drum în timp ce toți își scoteau căciulile.

Era obosit. Atâtea emoții pe ziua de azi! Dar în minte revedea mereu momentul când citise declarația în fața tribunalului și apoi... mutra lui Herlufsen. Avea de ce să râdă acum toată viața!

Când intrară în curtea fermei, Ingeborg le ieși înainte, înnebunită, pe scară:

— Einar!

— Einar! A plecat doar îndărăt la Kristiania, spuse Marit coborând prima din sanie.

— L-au adus adineauri! răspunse Ingeborg. Am telefonat după doctor.

VII

Stăruind strălucitoare printre norii trecători de argint, luna își arunca lumina, prin noaptea adâncă, peste câmpiile și pădurile albite de zăpadă. Clădirile fermei și catargul cu steag aruncau umbre peste zăpada sclipitoare. În curte, săniile sunt răsturnate pe o coastă, pentru ca gerul să nu le prindă tălpile. Un câine singuratic rătăcește împrejurul casei, lătrând din când în când, căci nimeni nu-i deschide ușa, deși sus, la etaj, o fereastră mai e luminată.

Pe la miezul nopții, unul dintre bătrânii din căsuța pensionarilor se trezi să-și facă nevoile și cu băgare de seamă se duse, în papuci, până la fereastră. Rămase locului, sub lumina lunii, privind spre clădirea principală.

Celălalt bătrân se trezi și el. Mai întâi căscă, apoi îl întrebă:

— Mai arde lumina colo sus, la Einar?

— Da! Bătrânul de la fereastră se scutură înfrigurat căci cam înghețase și adăugă: S-o mai fi întâmplat ceva?

O auziră acum și pe bătrâna văcăriță răsucindu-se în pat și mormăind din odăița ei:

— Toată noaptea a lătrat câinele. Asta nu-i a bine.

Tăcere. Bătrânul a rămas la fereastră, privind prin noaptea albită de lună fereastră luminată a clădirii înalte.

— Noaptea trecută am auzit cucuvaia, spuse deodată orbul, oftând din patul lui. Asta nu s-a mai întâmplat de la moartea lui Norby cel bătrân.

— Dar Einar a fost întotdeauna un băiat bun! spuse văcărița. Dumnezeu să se îndure de sufletul lui.

Și iar se făcu tăcere.

— Mi se pare că se învârte careva prin odaia cea mare, spuse bătrânelul de la fereastră. Și îndată se grăbi să se bage în pat ca și cum i-ar fi fost frică.

Puțin după aceea orbul spuse:

— Oare nu în odaia cea mare obișnuia să revină bătrânul Norby?

Și o clipă mai târziu se auzi din odăiță glasul bătrânei văcărițe:

— Dacă-i cineva pe acolo în noaptea asta, apoi știm noi ce-o să se întâmple.

Luna desena pe podea conturul celor două ferestre. Ornicul cel mare din perete bătu ora două. Bătrânii se întoarseră pe partea cealaltă și-și traseră păturile peste cap.

Odaia cea mare de la primul etaj se afla între camera lui Einar și dormitorul stăpânilor. Și acolo se plimba într-adevăr o arătare în papuci de pâslă. Pe dușumea, luna rostogolea un fluviu de lumină, florile de gheață de pe geamuri luceau ca niște flăcări de argint. Numai omul rămânea în umbră. Se opri, în sfârșit, în fața unei ferestre și privi afară.

Cât de tăcută era noaptea! Stelele scânteiau printre norii albi și lucii, iar jos, la nord, deasupra colinelor, nori cu spinări roșii și negre închipuiau un peisaj ciudat. Bătrânul era cu paltonul pe el și cu mâinile înfundate în buzunare.

Ușa se deschise și Ingeborg intră cu o lumânare în mână.

— Cum îi merge? întrebă bătrânul încet.

— Vino, tată!

— Mă cheamă Einar?

— Nu, mama...! El mai scuipe sânge.

Dar bătrânul ridică din umeri și răspunse:

— Așa se întâmplă întotdeauna în aprinderile de plămâni. Du-te și stai liniștită. E tânăr și voinic, o să scape.

Ingeborg ieși tăcută. Bătrânul porni iar să umble. N-avea niciun rost să cheme iarăși doctorul, boala trebuia să-și urmeze cursul. Dar el nu putea sta locului, căci nu putea dormi și femeile voiau să-l aibă tot timpul în apropiere.

„Doamne, Dumnezeu! gândi el, dă, Doamne, să se termine totul cu bine!”

Dar ceea ce era mai urât și mai înfricoșător era că nu întotdeauna dorea ca totul să se termine cu bine. Asemenea gânduri i se învălmășeau prin minte ca un stol de viespi. Îi făceau frică. Îi venea să se ia singur la bătaie. Ar fi vrut să le alunge, dar viespile reveneau mereu. Atât de adânc îl lovise afacerea asta blestemată.

Nici vorbă, o să-i ierte băiatului totul. Dacă băiatul avea să se însănătoșească, niciodată n-avea să mai fie vorba între ei de așa ceva. Dar... dar – boala asta venise atât de pe neașteptate și mânia lui era încă atât de proaspătă! Mai trebuia încă timp, mult timp pentru ca să-i iasă toți ghimpii din inimă.

Se opri din nou la fereastră privind în noaptea luminoasă. Acum, către dimineață, vântul începuse să bată dinspre răsărit și să ridice nori de zăpadă deasupra dealurilor.

O, ce bine va fi când se va sfârși cu afacerea asta blestemată, când va putea redeveni Norby cel de odinioară. Să stea aici, la ferma lui și nu-și va mai dori nimic altceva decât să fie lăsat în pace. Dar e chip oare să scapi? Te bagă în tot felul de istorii, laolaltă cu oameni ca Wangen, ți se cere să sprijini cu banii tăi întreprinderi dinainte condamnate, de felul cărămidăriei ăleia și când vrei s-o rupi cu ei, uite că te

amenință cu închisoarea. Își cumpără martori. Și ridică fiul împotriva tatălui.

Nu mai departe, Einar: de ce era bolnav? De nu l-ar fi înnebunit de cap cu audierea asta s-ar fi aflat acum la oraș, văzându-și de cărțile lui, în loc să zacă colo, c-o aprindere de plămâni agonisită de atâta umblet fără palton, pe o zi de iarnă ca asta. Și dacă o să moară? Avea să fie vina ălor care îl înșelaseră... Și ei aveau să se bucure văzându-l pe Norby pierzându-și și fiul ăsta, după ce izbutiseră să i-l răpească pe cel mai mare.

Și așa cum stătea el acolo, în bătaia lunii, buzele începură să-i tremure. „Or ajunge ei să i-l omoare? Or să aibă ei parte de bucuria asta?”

Și deodată se întoarse și se îndreptă spre ușă: „Mă duc totuși s-aduc doctorul.”

Dar își aminti că doctorul făgăduise să vină a doua zi de dimineață și se întoarse la fereastră, cu privirile ațintite pe spinările roșii și negre ale norilor dinspre miazănoapte.

Și dacă cumva Einar o să moară și o să stea acolo, în cer? De acolo, din lăcașul de veci, l-ar privi întruna, cum îl privise în curtea tribunalului atunci când lovise cu bastonul în lopata pentru zăpadă și-i spusese: „Vreau să ascult de conștiința mea...” Oare nu avea el să audă aceste cuvinte și n-avea oare să i se năzare chipul acela, zi și noapte, neîncetat, cât va trăi? Întotdeauna o să-l învinuiască mortul ăsta. Putea să ocolească lumea, să adune martori, declarații și contradovezi, nimic nu-i va fi de folos împotriva acestui mort.

Din nou începură să tremure buzele bătrânului. „Nu, Norby, băiatul trebuie să trăiască. Mai bine să se ducă în fața juriului și să depună mărturie împotriva ta, decât să urce în ceruri și să stea acolo ca o veșnică mărturie.”

Afară vântăraia sporise. Urla pe la colțurile casei, pe acoperiș și pe sub streșinile de care spânzurau țurțuri de gheață ca niște bărbi. Către răsărit, peste dealuri, începuse să se ivească dunga cenușie a zilei, dar luna își așternea încă pânza ei de argint deasupra lacului și pământului.

Și iată că s-aude sunet de clopoței în aleea de la Norby. E bătrânul care, înveșmântat în blană și cu gulerul ridicat până peste urechi, aleargă să-l aducă pe doctor. Trebuie ca Einar să trăiască. Bietul câine, căruia nimeni nu-i deschisese ușa, latră voios și, ca să ajungă sania, se repede sărind prin zăpadă.

Dar mai e încă mult până o să se trezească ferma. Doar pensionarii din căsuța cea veche încep să caște, căci dintr-o veche obișnuință ei se trezesc întotdeauna cu noaptea în cap. Văcărița nu poate să uite că trebuie să se scoale să meargă la grajd, așa cum făcea acu cincisprezece ani, iar bătrânii argați

visează că se scoală să plece la pădure ca de atâtea ori odinioară, în diminețile de iarnă. Vechea obișnuință devenise acum un vis de fiecare noapte. Când într-o bună zi bătrânii ăștia obosiți se vor culca de veci în cimitir, poate că și atunci, în zori de zi, vor visa mereu aceleași vise.

PARTEA A TREIA

I

În dimineața care urmă audierii, doamna Wangen se sculă pe la șase, căci acum nu avea niciun ajutor și azi avea de spălat. Dar odată îmbrăcată, fu nevoită să se așeze iar. Se simțea obosită și sleită de puteri căci nu numai copiii, dar și Wangen o treziseră de câteva ori în timpul nopții. Și când, în cele din urmă, el adormise, continuase s-o tulbure țipând prin somn.

În sfârșit se ridică să coboare din pat, dar rămase o clipă să-l privească, cu lampa în mână. Zăcea încolăcit, cu obrazul înfundat în pernă. Poate că visa și acum un vis urât.

Coborî încetișor treptele ca să nu trezească pe careva. În odăile de jos ferestrele erau poleite cu gheață și în timp ce stătea în genunchi și aprindea focul în sobă, trebui să-și sufle de câteva ori în mâini, să-și dezmoștească degetele.

Puțin după ora opt, ea urcă vrând să-i facă o surpriză, cu o ceașcă de cafea la pat; dar încă de pe scară îl auzi strigând-o, cu toate că ar fi trebuit să priceapă că trezește copiii.

— Ești nebun, spuse ea intrând, vrei să-i trezești cu tot dinadinsul?

— Știi ce, Karen, spuse el ridicându-se în pernă, nu mai încape nicio îndoială că acel Søren Kvikne, care a venit aici și s-a oferit să depună mărturie în favoarea mea, a fost trimis anume!

— Ce vrei să spui? întrebă ea, încremenită, cu tava în mână.

— Ai putea tu să-mi explici ce interese avea un argat ca să se prezinte și să depună o mărturie mincinoasă care era atât de ușor de spulberat?

— Nu, într-adevăr! Stătea încremenită și aproape că nu îndrăznea să-i ofere cafeaua.

— Și totuși, e foarte simplu, Karen, l-a cumpărat Norby. Herlufsen din Rud, care la un moment dat părea să fi trecut de partea mea, e mână în mână cu ei. Era și de prevăzut. Și-a împrumutat sluga, ca să mi se întindă o cursă. De altfel bine socotit. M-au făcut de râs, au sporit bănuielile împotriva mea. Mai bine nici că se putea!

— Dar Henrik... ești sigur?

— Dacă sunt sigur? Se înfurie de-a binelea. Ei, poftim, ea mai stă să mă întrebe dacă sunt sigur!

— Da, fiindcă nu pot să cred că e cu puțință atâta răutate.

— Nu poți să crezi! Și cu toate acestea nu e zi lăsată de la Dumnezeu să nu vezi de-alde astea. Încep să mă întreb de nu

cumva preferi și tu să crezi că eu sunt ticălosul, sau ca să vorbim pe șleau, vinovatul.

— Vrei cafeaua? întrebă ea întinzându-i tava.

În timp ce el stătea cu tava în față, pe plapumă, doamna Wangen ridică perdelele și lumina albă a limpedei dimineți de iarnă cotropi toată camera. O clipă mai târziu, se întoarse către el:

— Azi-dimineată m-am speriat.

— Te-ai speriat? întrebă el sorbind din cafea.

— Da... Când am deschis ușa, pe scară ședea un om. Era croitorul. Îți închipui ce spaimă am tras.

— Vasăzică nu se mai termină cu asta! spuse el lăsând jos ceașca.

— Trebuie să fie nebun. Și acum șade acolo. Și a spus c-o să aștepte până ce ai să cobori!

— Nu-l poți face să plece? replică el cu violență.

— Nu, Henrik. Spune că o să stea acolo până ai să vii tu. Habar n-am ce să fac.

Era bătrânul croitor care, odată cu falimentul, își pierduse toate măruntele lui economii în schimbul cărora Wangen îi făgăduise câștiguri foarte mari. Venea aproape în fiecare zi să-i vorbească; însă lui Wangen îi era frică de omul ăsta ai cărui ochi căpătaseră în ultima vreme o lucire de nebunie.

Și nu era numai croitorul care îi reamintea neîncetat de tristețele urmări ale falimentului. Primea scrisori deznădăjduite, în care era rugat să înapoieze măcar o treime din banii ce-i fuseseră încredințați; alte scrisori erau pline de amenințări și de blesteme. Neîncetat era asaltat de oameni care plângeau sau făceau scandal încât îți venea să înnebunești.

Toți acești bieți oameni încă mai credeau că el, și numai el, era vinovat de nenorocire. Și nu ăsta era încă lucrul cel mai groaznic. Dar până și în sufletul lui Wangen se ridicau câteodată brațe întunecate, de care nu era chip să scape decât încercând să se gândească la altceva.

— Poftim! spuse întinzând tava.

— Dar încă nu ți-ai băut cafeaua, spuse ea mirată.

El se lungi în pat din nou, cu palmele după ceafă:

— Nu, Karen, tu îmi tai pofta de mâncare.

— Eu!

— Chiar tu. Nu înțeleg ce plăcere găsești să-mi pomenesci de croitor! Eu cred că mai degrabă ar trebui să-l trimiți la Norby.

Rămase întins, răsuflând greu ca și cum l-ar fi muncit cine știe ce rău grozav de dureros.

— Da, iartă-mă! spuse ea suspinând.

Apoi luă tava și ieși.

De când avusese loc audierea, Wangen trăia ca într-un vis febril. Tactica folosită pentru a-și dovedi nevinovăția, încercarea de a dovedi că acuzația de fals nu era decât o verigă într-un lanț de comploturi îndreptate împotriva fabricii lui, dăduse cu totul greș. Nu izbutise decât să sporească bănuielile ce apăsau asupra-i, cu toate astea nici măcar nu-i trecea prin minte că poate își alesese o cale greșită; dimpotrivă, el nu vedea aici decât o nouă îndreptățire a bănuielilor lui. Căci tocmai credința în existența acestor machiavrlâcuri fusese aceea care, în mijlocul tuturor nenorocirilor ce-au urmat falimentului, îi îngăduise să-și păstreze liniștea unei conștiințe împăcate.

Cea de a doua înfățișare, în care avea să fie condamnat sau achitat, se apropia neînduplecat. Și dacă Wangen era bolnav de nerăbdare în așteptarea verdictului, asta se întâmpla nu numai fiindcă se temea să nu fie condamnat pentru fals: în privința asta se putea achita el însuși. Nu, ceea ce îl neliniștea era posibilitatea de a vedea risipindu-se iluzia acestui complot împotriva lui, temerea de a nu fi nevoit să se condamne el singur.

Și cum credința asta în răutatea dușmanilor săi îi dădea siguranța că e un om fără cusur, faptul că soția lui încerca câteodată să ia apărarea acestor oameni i se părea o adevărată trădare. Când o vedea că vrea să-i ia scândura asta salvatoare ce-l ținea la suprafață, devenea furios, îi venea să se repeadă la ea și s-o ia la bătaie.

Mai avea și simțământul că numai un asemenea complot îi dădea dreptul de a se socoti frate întru suferință cu muncitorii săi. De aceea, cea mai neînsemnată scuză pe care soția sa o risca în favoarea lui Norby i se părea o încercare de a-l lipsi de virtutea și de puterea pe care i-o dăduse încrederea muncitorilor.

Când, în sfârșit, coborî în dimineața aceea din camera sa, în casă era calduț și bine. Întrebă aproape cu teamă:

— A plecat croitorul?

— Da, răspunse ea. Se afla în bucătărie și clătea rufăria copiilor. Am reușit, în cele din urmă, să-l fac să plece.

După ce mănăcă, se apucă de singura treabă pe care o făcea deocamdată: să scrie niște articole pentru un ziar muncitoresc. Titlul articolului de azi era: *Ziua de opt ore: din experiențele și rezultatele unui proprietar de fabrică*.

Amintirea acestor lucruri căpătau o aureolă aurie tocmai pentru că el se agăța de credința că nici dânsul personal și nici cine știe ce reformă ușuratică nu fuseseră cauza ruinei. Era aici un ideal care îi era din ce în ce mai drag și se mângâia

proslăvindu-l căci acest ideal îi pune în lumină nevinovăția, aruncând în același timp o umbră asupra dușmanilor lui.

Dar cum stătea el așa, cu pipa în gură, scriind și înfierbântându-se din ce în ce mai tare, iată că ușa bucătăriei se deschise și doamna Wangen intră cu mânecile suflecate.

— Dragă Henrik, spuse ea, n-ai vrea să ieși azi să cauți vreo casă?

Întreruperea îl irită:

— Ți-am spus că nu folosește la nimic să caut ceva, atâta vreme cât există acuzația asta împotriva mea.

Și se apucă să scrie iar. Dar ea continuă:

— Atunci vrei să ne azvârle în stradă? Ai uitat că licitația are loc săptămâna viitoare?

El aruncă tocul pe masă. I se părea în ultimul timp că de aceea simțea ea nevoia să se afle în treabă, pentru că în fiecare clipă îl credea în stare să facă vreo prostie.

— Dar decât să vii să mă deranjezi în fiecare clipă, n-ai putea și tu să te duci să cauți casă?

— Nu știam, Henrik, că ești ocupat cu ceva atât de important. Dar dacă e iarăși vorba de vreun articol anonim împotriva lui Norby sau a altora pe care îi bănuiești, te-ai sfătui să te lași păgubaș. Sunt sigură că n-ai avea decât de pierdut!

— De câte ori mă vezi scriind, nu-ți poți închipui decât că sunt pe cale să făptuiesc cine știe ce josnicii. Drăguț din partea ta, Karen!

Îl privi o clipă ținută locului. Apoi, tăcută, se întoarse la bucătărie, ca să continue să clătească lucrurile copiilor.

Îi era silă acum să mai locuiască în casa asta frumoasă care nu le mai aparținea și în care nu mai știa niciodată, la prânz, dacă o să ai unde pune capul seara.

Dar ca ea să umble prin comună să caute un loc undeva — asta era ultima umilire pe care ar accepta-o. Tocmai pentru că atunci când se măritase, mulți îi prorociseră că aici avea să ajungă.

Dar de ce n-o făcea el, care avea acum atât timp la dispoziție? De ce n-o cruța puțin și pe ea? Astea erau gândurile care în ultima vreme o amărau atâta pe doamna Wangen.

Wangen reușise să-și recapete buna dispoziție și articolul era de acum destul de avansat, când soția lui intră să-l tulbure din nou. De data asta avea cu ea fetița cea mică, în vârstă de doi ani.

— Iartă-mă, Henrik! spuse ea, dar n-ai spart lemnele cum te-am rugat, și acum trebuie să vezi de fetiță, ca să mă pot duce eu.

El ridică încet capul și privi o clipă înainte. Apoi oftă din greu. Înțelese că dânsul avea ceva de spus și rămase locului, cu

ochi neliniștiți, în așteptare.

— Ah, Doamne! oftă el.

— Te chinui chiar așa de rău, Henrik?

— Credeam, Karen, că în perioada asta de încercări ai să mă ajuți cât de cât. Dar acum cred că de-ar intra peste mine vreun ucigaș să mă omoare, tu n-ai înceta să intri și să ieși la fel de liniștită, gătind și spălând, gândindu-te la treburile casei și neuitând, firește, să spargi lemne!

— Toate astea, Henrik, trebuiesc făcute. Nu-i vina mea dacă acum trebuie să mă ocup eu însămi de toate.

De data asta se ridică mânios de-a binelea.

— Iar începi! Ei bine, îți jur că n-am să mă las până ce nu-ți voi da banii îndărăt.

Ea se dădu înapoi ca și cum ar fi pălmuit-o: o cotropea mânia și pe ea.

— Asta e prea mult! Asta n-o mai rabd! Curând o să încep, Henrik, să-mi doresc să fii vinovat! Căci, ca să vorbim pe față, nevinovăția asta te face din ce în ce mai nesuferit.

— Karen! Ce spui? Pălise și-și mușca buza.

— Ai auzit foarte bine! răspunse ea. Își luă copilul în brațe și ieși.

Puțin după aceea o auzi spărgând lemne în magazie. „Și, la urma urmei, de ce n-ar sparge și ea câțiva butuci? Își spuse el. Pe toate celelalte cum le face? Mă întreb dacă într-o bună zi n-or să ajungă s-o îndepărteze de mine și pe ea!”

În magazie, în timp ce spărgea lemnele, doamna Wangen trebuia în același timp să fie cu ochii pe copil, căruia îi dăduse niște surcele să se joace.

I se părea revoltător să-și vadă soțul, numai și numai din cauza acestei nenorocite de nevinovății, nemaiacordând nicio atenție nici ei, nici copiilor. Ei însăși nu-i mai era îngăduit să se gândească la altceva decât la martiriul lui, nici să facă altceva decât să-l compătimească. Nu trecuseră totuși nici cinci săptămâni de la înmormântarea ultimului lor născut; nici nu-i mai vorbea de el și nici ei aproape că nu-i mai îngăduia să vorbească.

Dar ceea ce începuse s-o obosească cel mai mult erau veșnicele lui bănuieli ce făceau din întreaga lume ceva nesfârșit de apăsător și de urât. Și ceea ce era și mai rău era că începuse să se molipsească și ea de boala asta care îi făcea scârbă și de care bucuros ar fi voit să scape.

Și pe măsură ce el recurgea la mijloace din ce în ce mai supărătoare ca să-și arate nevinovăția, i se părea că devine din ce în ce mai puțin demn de stimă. Venea acasă beat, mai des ca niciodată. Era brutal și nu răbda pe nimeni să-l contrazică. Ca și cum nevinovăția l-ar fi absolvit de tot răul făcut vreodată,

ba îi mai dădea și dreptul să facă ce pofteste, și acum și pe viitor.

Când în sfârșit ea reîntră în casă, el se plimba prin odaie.

— Karen, spuse el, oare poți să fii supărată pe mine numai pentru că am nădăjduit că, cel puțin la tine, voi afla nițică înțelegere?

— Dar, Henrik, ce-ai vrea tu să mai fac? Trudesc de dimineață până seara.

— Da, muncești mult. Dar ai putea munci ceva mai puțin. De ce n-am trimite copiii, pentru câtva timp, la mătușa mea? Știi cât de bucuroasă ar fi să-i ia și tu ai putea sta liniștită...

— Crezi, într-adevăr, Henrik, că ar trebui să trimitem copiii de lângă noi?

El se opri:

— Ar fi chiar atât de îngrozitor?

— Pentru tine poate că nu, spuse ea și reîntră în bucătărie.

Era pe la mijlocul lui aprilie și începuse să se imprimăvăreze. Într-o zi, când soarele își răspândea căldura peste pământurile abia dezgolate, doamna Wangen se afla pe verandă privind afară. Râul curgea nămolos și spumegând, ascuns adesea de aninișurile care începuseră să înmugurească. Pe dreapta se zărea fiordul luciu în care se oglindeau nori firavi și albi.

— Să văd și eu, mamă! Două fete, agățate de poalele ei, cereau să fie ridicate să privească și ele.

Și iată că de jos, de lângă gardul grădinii, se auzi o tuse binecunoscută. Era tatăl ei.

De câtva timp, vizitele bătrânului îi deveniseră din ce în ce mai penibile; intră repede în casă și era chiar pe cale să coase ceva, când tatăl ei pătrunse, gemând, în verandă.

Se făcu a nu băga de seamă că ea se ridicase și că-i întindea mâna. Cele două fete, care fugiseră în întâmpinarea bunicului, rămaseră și ele cu totul descumpănite când îl văzură dându-le de o parte și târându-se către fotoliul comod, în care se lăsă să cadă. Gâfâia, își puse bastonul între genunchi și mâinile tremurânde pe capul bastonului.

— Nici azi nu-i acasă, nu-i așa? spuse el în sfârșit.

— Nu, tată.

— Mai înainte era întotdeauna de găsit!... He! He!

Bătrânul avea peste șaptezeci de ani și era ca un uriaș. Părul lung, alb, barba deasă și nițel gălbuie, rotunjită pe bărbie, ochii înroșiți și totdeauna umezi îi dădeau înfățișarea unui patriarh. Era îmbrăcat în haine negre, de dimie, și cu vestă cu nasturi de argint, descheiată la ultimii trei de jos, așa că pântecul rotunjea cămașa întinsă.

— Cum îți mai merge, tată?

— Mie? Minunat! Ferma o să fie vândută la licitație până la ultimul ac. Apoi frate-tu o să plece în America. Și eu? Fără casă și masă trebuie să aleg: sau plec cu el, sau mă înscriu la ajutorul pentru săraci.

— Tată, șopti ea privind-l țintă.

Bătrânul râse cu gura închisă, și mâinile lui albăstrite tremurară încă și mai tare pe mânerul bastonului. Capul de asemenea îi tremura pe gâtul slăbit.

— Ține și azi vreo predică muncitorilor? întrebă bătrânul rânjind.

— Nu, spuse ea încet.

— Nimic mai ciudat, pentru noi ăștia, bătrânii, trecuți prin ciur și prin sită, care știm cum merg lucrurile, decât să vezi că cu cât e omul mai decăzut cu atât se simte mai chemat să îndrepte pe alții. Poți tu să-mi spui ce tot are el de spus acestor vagabonzi cărora le-a luat atâția bani?

Ea nu răspunse; oftă.

— Și unii muncitori! Ce oameni ciudați! Îi poți duce de nas fără pic de rușine, numai să le ții un discurs, să le faci rost de un articol de ziar. Nici tu mâncare, nici tu haine, numai să le spui la povești, numai să le dai un capăt de hârtie să aibă ce vântura și cu ce-și trece vremea. Da, ciudate timpuri.

— Chiar te gândești, tată, serios să pleci în America?

— Bineînțeles că nu, dacă el îmi înapoiază cele zece mii de coroane pe care i le-am dat. De cincisprezece zile trebuia să mi le înapoieze. Și surâse iar.

— Poți să fii sigur, tată, că era de bună credință.

— De bună credință? Nici vorbă! Dar cu buna asta credință ne pierdem ferma și pământul. Încolo e de bună credință!

Din nou doamna Wangen strânse buzele și tăcu.

Bătrânul își trecu mâna peste gură:

— Dar acum vreau și eu ceva în schimb. Să-l lăsați și tu și copiii. De plec în America, crăp în mijlocul oceanului. Acum s-ar putea să capăt o mică locuință la fermă. Altminteri crezi tu că aş putea eu să stau singur-singurel, fără niciunul dintre ai mei pe lângă mine și să văd străinii stăpânindu-mi ferma? Trebuie să fii lângă mine, Karen, m-auzi?

Și-și aținti ochii înroșiți asupra ei.

Doamna Wangen îl privi descumpănită. Apoi scutură din cap.

Și atunci se întâmplă ceea ce se întâmpla mai totdeauna: bătrânul plecă mânios, amenințând să nu mai calce niciodată pragul fiicei sale.

Dar puțin după aceea îi auzi vocea în grădină și când ieși pe verandă, el se afla în poarta grădinii, cu capul întors spre ea, cu

măinile tremurând pe baston.

— Ți-ai cântărit bine răspunsul, Karen? îi strigă el. E ultima oară, crede-mă, că-ți mai cer ceva!

Nu reuși să-i răspundă nimic. Făcu cu mâna o mișcare de neputință și fugi în casă. Se prăbuși pe o canapea și izbucni în hohote de plâns.

„Să-l părăsească pe Wangen? Nu. Să dea dreptate acelor ce-i prevestiseră...”

Când Wangen se întoarse acasă, el îi spuse că muncitorii hotărâseră o manifestație de întâi mai și că vor, se pare, să se ducă la Norby.

Ea avu impresia că lucrul acesta îl bucura și se ridică brusc:

— Dar nu cumva, Henrik, ăla care a pus la cale treaba asta ești tu?

— Eu? Bineînțeles că eu! Și surâse nițel batjocoritor...

— Și n-ai să faci nimic să împiedici asta?

— Ei, Doamne, câtă vorbă pentru un fleac! Sincer vorbind, n-am de gând să împiedic nimic. Singura armă pe care o au bieții muncitori este să se adune și să-și spună părerea. Și eu nu-i pot ține de rău fiindcă vor să-i arate lui Norby și celorlalți burtăverde ceea ce gândesc despre ei.

— Îmi închipuiam eu! spuse ea suspinând și ieși.

Îi era de două ori mai dureros faptul că-l disprețuia, acum când trebuia să țină cu el împotriva întregii lumi. Mai ales acum ar fi dorit să-l poată stima. Mai rău era că în timp ce alții se străduiau să-l distrugă, el le făcea serviciul de-a se distruge singur.

Apoi, într-o bună zi, fură înștiințați de portărel că fabrica și vila fuseseră vândute prin bună înțelegere și că trebuiau să se mute neîntârziat.

Și astfel sosi și ziua când doamna Wangen fu nevoită să înceapă a căuta casă prin comună.

Se afla în apropierea unei ferme vecine o căsuță ce rămăsese liberă prin plecarea unui învățător. Dar proprietarul ei, Lars Kringen, o ceruse odinioară în căsătorie și ea îl respinsese. Și acum să se ducă la el!...

Dar după ce umblă peste tot, pe la toate fermele din împrejurimi, se întoarse în cele din urmă acasă descurajată și se așeză fără măcar să-și scoată pălăria și haina. Pretutindeni i se închisese ușa în nas.

Cu toate astea, o locuință oarecare trebuia să existe undeva și pentru ei. Dar îi era silă să-l roage pe Wangen să mai încerce și el. „Bine, își spuse ea ridicându-se să iasă iar, să aruncăm peste bord și mândria!” Și se duse la Lars Kringen.

Câteva zile după aceea o șaretă părăsea vila cea elegantă. Doi dintre copii erau în șaretă, pe al treilea îl purta în brațe

doamna Wangen. Ceva mai în urmă, venea Wangen cu capul plecat și cu mâinile înfundate în buzunare.

Căsuța, aflată pe o ridicătură și înconjurată de pini, nu avea decât două camere și o bucătărie. Pășind înăuntru, diferența dintre vechiul lor cămin și cocioaba asta îi izbi într-atât încât încremeniră amândoi în mijlocul primei odăi.

Era o casă întunecată, vopseaua de la ferestre și de la uși se cojea, podeaua se desfăcea, pereții subțiri erau crăpați.

Pentru doamna Wangen asta însemna curățenie generală și muncă din greu.

Dar ce era mai rău abia trebuia să vină! Fură obligați să-l roage pe Lars Kringen să le dea lapte și de-ale mâncării pe credit.

Fu nevoie să se ducă ea însăși să stăruie; și la dus ca și la întors, de rușine îi venea să intre în pământ.

Și toate astea, la urma urmei, din vina lui Wangen. Degeaba se împotriva sieși, se simțea din ce în ce mai pornită împotriva lui. În sărăcia și în posomoreala asta, ajunseră curând să nu-și mai vorbească decât pentru a se certa. Și din ce în ce mai des, el se întorcea acasă beat.

II

Einar Norby era încă la pat. Către mijlocul zilei se ridica în perne și de fiecare dată stătea un pic mai mult. Și pe măsură ce zilele treceau, ultimul petec de zăpadă se topi și dispăru din grădină, în locul zurgălăilor se auziră roțile trăsurii, graurii începură să lărmuiască pe streășină, drept deasupra lui. Într-o zi auzi și oile ieșind din staule și printre behăiturile când groase, când subțiri, se amesteca vocea micului Knut care, afară, pe trepte, scotea strigăte de bucurie la vederea atâtor animale.

Pentru Einar, boala era ca o noapte adâncă ce-l despărțea de întâmplări trecute, de mult trecute, și asupra căroră nu mai reușea să se gândească. Și cu cât se îndepărta mai mult de hotarul întunericii acestuia, cu atât înțelegea mai adânc cât de bine îi era aici, în patul lui de convalescent. Era iarăși copil, învelit de maică-sa în cearșafuri și pături. Mânca din mâna ei, avea toane, făcea mofturi și ea îl dojenea; tot ea îl spăla pe obraz și-l ștergea, îi încălzea rufăria la sobă, ca odinioară, demult, când era copil.

Se simțea ca un nou-născut și așa de sleit de puteri, că la cea mai neînsemnată contrazicere, așa cum pruncul țipă, pe el îl podideau lacrimile. Și când mama lipsea prea mult de lângă dânsul așteptarea era un chin.

După ce-i mai reveniră puterile, băgă de seamă curând că tata nu vrea să-l vadă și înțelese în același timp că era ceva aici de care nu trebuia să vorbească și la care nu trebuie să se gândească. Căci după acest ceva, venea altceva și mereu altceva și în momentul ăsta nu voia să se gândească la nimic.

Într-o zi, Ingeborg veni în camera lui cu un ciubăr cu apă caldă și-i spuse:

— Cred că-i timpul să te speli pe picioare, dragul meu!

Dar după ce își scoase, din așternut, picioarele cam jilave de sudoare, îi făcu plăcere să simtă mângâierea umedă a buretelui și mâinile grijulii ale surorii sale și ochii i se umeziră din nou. „Doamne! își spuse el. Ce bine e să fii acasă!”

Își reamintea că în primele nopți de febră se simțise înspăimântat la gândul de a fi îngrijit de aceiași oameni pe care îi trădase. Dar asta era pesemne din cauza bolii. În timpul acceselor de febră, i se întâmplase să-l vadă pe Wangen în mijlocul odăii și să-l audă spunându-i: „Mă duc la închisoare și e din vina ta.” Și de spaimă, Einar țipase. Dar și asta fusese din

cauza bolii de care acum se vindeca. Ce lucru ciudat să fii bolnav!

Și în timp ce sora sa îi ștergea picioarele cu un șervet cald, el își spunea, cu ochii în tavan: „Slavă Domnului că am fost împiedicat să fac rău acestor oameni.”

Zilele treceau. Pe măsură ce Einar ajungea să stăruie asupra unor gânduri mai supărătoare, i se întâmpla să privească cu oarecare neliniște clipa când avea să coboare în odăile de jos, să-l revadă pe tatăl său. Neîndoios, va fi nevoit să-și ceară frumușel iertare. Dar și asta îi trezea o anume suferință. Adesea auzea în el însuși voci ce-i spuneau: „N-ai fost în stare, Einar, să-ți ții angajamentul mare și sfânt. Și tocmai pentru că zaci aici, înconjurat de atâta dragoste, ești din ce în ce mai neputincios s-o scoți la capăt. Aveai de salvat un nevinovat, tăria ta era pusă la încercare. Te-ai prăbușit. Ai luat-o la fugă! Și acum mulțumești Domnului pentru înfrângerea ta.”

— Mamă! striga el atunci fără să vrea. Și dacă ea nu era acolo, lângă el, îl cuprindea o frică îngrozitoare până în clipa când o simțea iarăși prin apropiere.

— O, mamă, cât ești de palidă și de slabă! Doamne, câte nopți m-ai vegheat tu!

— Lasă, dragul meu, nu-ți bate capul cu asta! Cum te mai simți? Ți-i poftă de ceva?

Și aceste câteva cuvinte pline de grijă erau destul să-i copleșească inima, căci ele îi linișteau toate spaimile și-i îngăduiau, o bună bucată de vreme, să se simtă pe deplin liniștit și cu totul împăcat.

Într-o dimineață Ingeborg veni la el cu ramuri de mesteacăn abia înverzite, pe care i le aruncă pe pat.

— Iată o solie a primăverii! spuse ea. Acum trebuie să te grăbești să te dai jos din pat și să ieși afară, să vezi cum am făcut grădina.

Când, în sfârșit, îi fu îngăduit să se dea jos din pat, se așeză lângă fereastră. Prin curte alergau fetișcane în capul gol; râdeau, spunându-și pesemne vreun lucru de haz, ceea ce îl făcu și pe el să surâdă, privindu-le. În curtea asta, printre clădiri, se jucase adesea și fiecare colț ascundea o amintire care acum se trezea. Din ce în ce mai mult se simțea legat de aceste locuri și de oamenii care locuiau aici.

Într-o zi, Ingeborg veni să-l caute și-i ceru, puțin temătoare, îngăduința să-i citească dintr-o carte de rugăciuni; și el, ca să-i facă plăcere, încuviință. Ba încetul cu încetul se simți chiar încântat s-o asculte. Se înșela însă și în privința asta.

Într-o seară, după citirea rugăciunii, ea îi spuse:

— Acum Mjōsa s-a dezghețat complet. De azi, vaporul a început să circule.

Și Einar văzu întinzându-se înaintea lui lacul cel mare: după topirea zăpezilor, apele îi sunt verzui; ici-colo, duși de curent, plutesc trunchiuri de arbore și bucăți de lemn; câte o pasăre, pe un sloi de gheață, se lasă purtată în voia apei și bate din când în când din aripi... Și-și închipuia, de asemenea, vaporul, puntea acoperită, călătorii, doamnele ce se încălzesc la soare, îmbrăcate în culori deschise... Hotărât, venea vara!

— Știi tu ce face tata? întreabă Ingeborg surâzând.

— Tata? murmură Einar, întorcându-și capul spre perete.

— Da. A pus să se clădească în mijlocul pășunilor o casuță pentru tine. Doctorul vrea ca la vară să stai la munte.

Einar întoarse fața către ea și surâse deodată ca un copil care n-a fost cuminte.

Vasăzică tatăl său se gândea la el ca toți ceilalți și-și dădea osteneala pentru el?

— Tata n-a venit încă să mă vadă, spuse el puțin după aceea, cu voce înăbușită.

Ingeborg suspină și se întoarse să privească pe fereastră.

— Întreabă de tine de o sută de ori pe zi, spuse ea. Și când îți era mai rău, nici de dormit nu mai dormea, nici de mâncat nu mai mânca.

Privi apoi fața palidă dintre perne. Cu toate că închisese ochii, lacrimile își croiseră drum pe la colțul pleoapelor și el își strângea buzele.

Ea se ridică, îi șterse fața cu batista și-i spuse:

— Dacă tata încă n-a venit să te vadă, cred că a făcut-o pentru ca să-ți cruțe o oboseală, o emoție. Și apoi, cum ar putea să urce, atâta vreme cât nu știe ce părere ai despre el.

Einar strânse și mai tare buzele ca și cum l-ar fi durut ceva.

— Einar, să-l rog eu pe tata să vină?

— Da, murmură el.

Norby îi spusese nevestii-sii că fuseseră unele neînțelegeri între el și Einar și că n-avea să intre în camera lui înainte ca băiatul să se fi înzdrăvenit destul pentru a putea discuta cu el.

Încetul cu încetul se întărise în el convingerea că numai dușmanii îl putuseră ridica pe băiat împotriva lui. Dar cum să știi care dintre ei fusese atât de îndemânatic s-o facă?... Să înșeli un băiat ca Einar! Frumoasă lovitură!

Dar cu câtă neliniște și nerăbdare nu așteptase el în ultimul timp să-l cheme băiatul! Căci, după cum se despărțiseră, i-ar fi fost cu neputință să-l revadă înainte ca băiatul să i se supună.

Dar avea oare să i se supună? Avea el oare să-și recapete fiul?

Și ce gânduri va fi având el, acum, când, în sfârșit, sosise clipa atât de mult dorită? Norby urcă scara cu băgare de

seamă, ținându-se de parmaclâc. Intrând în odaie, îl văzu numaidecât cât de tare slăbise; barba rară pe care o lăsase să crească în timpul bolii îl făcea de nerecunoscut. Când întinse mâna, Einar avea ochii umezi și surâse temător.

Ingeborg, care urcase cu tatăl său, dispăru tăcută când îl văzu cât era de mișcat. Cei doi rămaseră singuri. Bătrânul se așeză strângând buzele atunci când îi luă mâna lui Einar, această biată mână nădușită, atât de fără vlagă și atât de slabă că-i era aproape frică s-o ia. Einar băgă de seamă tulburarea tatălui său și sleit și nervos cum era izbucni în plâns.

— Iartă-mă, tată!

Bătrânul se ridică și așeză mai bine plapuma care alunecase.

— Lasă, nu mai vorbi de asta! izbuti el să spună. Nu vreau să te frământă cu povestea asta, că nu-ți face bine.

Când, ceva mai târziu, bătrânul se regăsi în biroul lui, se smiorcăi de parcă ar fi avut guturai:

— Mulțumescu-ți ție, Doamne, și binecuvântat fii tu, spuse el cu privirea ridicată în tavan. Îți mulțumesc că mi-am recăpătat băiatul!

Se lăsă să cadă pe canapeaua de piele și rămase așa, așezat, cu privirile pierdute. Îi tremurau buzele. Niciodată nu se întâmplase la Norby ceva atât de important. Niciodată. Se vede că boala asta avea un înțeles mai adânc. Acum îi era limpede.

— Mulțumesc! mai spuse el o dată, cu privirile în tavan.

Trebuie să-ți închipui o femeie recăpătându-și copilul răpit de tâlhari, pentru ca să poți înțelege bucuria ei nemaipomenită și, în același timp, la fel de mare ca și fericirea ei, ura față de răpitori, teama de a nu-i vedea revenind, dorința de-ai face nevătămători. Cam asta se petrecea și cu Norby. În mijlocul bucuriei sale se gândea la Wangen. „Nu le-a mers”, își spuse el. Cu toate șiretlicurile lor, el, unul, este și rămâne cel mai tare.

Și în timp ce-i mulțumea lui Dumnezeu cu un simțământ de nesfârșită voioșie, în același moment Wangen și ceilalți dușmani îi apărură ca niște puteri ale răului, în stare să reînceapă întunecatele lor uneltiri. Nu! Acum trebuie să-i facă nevătămători, o dată pentru totdeauna.

„Să plece din comună! își spuse el cu un amestec de furie și de bucurie. De-acum, gata, a adus destule nenorociri! Nu, nu-i destul să fie închis. Să mă bată Dumnezeu: ar trebui deportat!”

Iar dacă în clipa asta cel mai bun prieten al lui Norby i-ar fi spus: „Bine, bine, dar pentru acest Wangen ai girat” – atunci Norby l-ar fi doborât la pământ. Martor e Dumnezeu, că asta ar fi fost o minciună nerușinată. Putea oare să fie cinstit cineva care umblă cu asemenea viclenii? Nu, niciodată! Și dacă uneori i se înfățișa bătrânului gândul că Wangen e nevinovat,

atunci îl cuprindea un asemenea dezgust, că-i venea să-și smulgă gândul din creier și să-l arunce cât mai departe. Nu, dreptatea era de partea lui! Și nu de partea acestui diavol care trăncănea că el, Norby, girase pentru dânsul la Grand! Asta era prea mult.

„Mulțumescu-ți ție, Doamne, îți mulțumesc... Dar asta încă nu-i destul; trebuie să plece din comună!

III

Sosi, în sfârșit, și ziua când tatăl și fratele doamnei Wangen trebuiră să-și părăsească ferma. Ea își pusese în gând să se scoale mai de dimineată și să se ducă acolo, să mai dea o mână de ajutor. Dar pe la patru dimineata o treziră niște bătăi în ușă. Mirată, se sculă, își puse pe ea un șal ce-l avea la îndemână și se duse să deschidă.

— Cine-i?

Era frate-său.

Când îi deschise, băgă de seamă în lumina cenușie a zorilor că era foarte tulburat.

— S-a întâmplat ceva?

— Tata!... șopti el gătit. Înțepenise parcă locului.

— Dar intră! Ce i s-a întâmplat tatei?

Fratele nu răspunse de îndată, intră, trecu pe lângă ea, și se așeză greoi. Acum însă o cuprinsese o asemenea frică că nu mai îndrăzni să-l întrebe nimic. Rămase în așteptare, țeapănă și mută.

Și în timp ce ea stătea acolo, în semiobscuritate, cu șalul pe umeri, fratele îi povesti, cu băgare de seamă, ca s-o cruțe, că tatăl lor dispăruse încă de cu seară. Îl căutaseră prin vecini, întrebaseră de el peste tot. Îl găsiseră, în cele din urmă, spânzurat acasă, în hambar...

Dimineata, când Wangen, în sfârșit, coborî, își află nevasta într-un scaun, în același veșmânt ușor, privind țință înainte. Nici cafeaua n-o pregătise, nimic nu era făcut. Ședea numai și privea.

— Dragă Karen, ce s-a întâmplat?

— Nimic! spuse ea, cu voce albă, fără să se întoarcă.

Dar și în această zi, ca în toate celelalte, nimic n-o putea scuti de acel du-te-vino obișnuit, de treburile ei zilnice. Fata cea mai mare trebuia să plece la școală, cele două mai mici trebuiau spălate și îmbrăcate și mai trebuia, ca de obicei, să se ducă la fermă și să aducă lapte și de-ale mâncării.

Dar chipul bătrânului său tată o urmărea peste tot. Decât să se despartă sărăcit de pământul strămoșilor săi, mai degrabă se despărțise de viață. Și-l vedea spânzurat, cu gâtul lui subțire, în același hambar unde de atâtea ori ea se jucase de-a baba oarba. Și-l auzea mereu: „A ta e vina! De ce l-ai luat? Acu vezi?”

Picioarele abia o duceau.

Când Wangen află noutatea, rămase nemișcat, acoperindu-și fața cu mâinile. Înfățișându-și chipul acestui bătrân pe care cu nesocotința sa îl împinsese la moarte, se simți ca în ziua aceea când, în întunecatul compartiment din trenul ce-l aducea din Kristiania, îl copleșise conștiința vinei sale și simțământul grozav al răspunderii.

— Karen! spuse el ridicându-se deodată. N-o să mai fie chip de trăit! Nu mai rezist. Trebuie să mă ajuți!

— Mai curând ar trebui să mă ajuți tu pe mine! îi răspunse ea, cu o voce albă, fără să-l privească.

Mai târziu, în timpul zilei, el o găsi tot acolo, neliniștită, privind înaintea ei, cu gândurile aiurea, cu toate că fetița cea mai mică stătea lângă ea, trăgând-o de fustă și țipând.

Iar când își mută privirile asupra lui, el tresări fără să vrea, neștiind dacă era o privire de milă, de groază sau de ură.

„Iat-o crezându-mă vinovat de sinuciderea asta. Curând o va și spune!” Și cu toate că el însuși își dădea seama că chiar așa și era, simțea totuși nevoia să se apere. „N-am eu și așa destule necazuri! gândi el. Acu vrea să-mi arunce în spinare și nenorocirea asta.” Și tot presupunând ba una, ba alta, se întărâta împotriva ei din ce în ce mai tare, ca și cum în această nouă nenorocire o parte din răspundere îi putea reveni ei.

Fără să-și spună nimic începură să se teamă unul de altul, fiecare închipuindu-și că celălalt e gata să sară asupra-i. Smulși din casa în care-și trăiseră anii de fericire, această biată locuință, nepotrivită și mizerabilă, nu le amintea acum decât de nenorocirea lor, înstrăinându-i unul de celălalt.

Aflându-se la bucătărie să pregătească o supă pentru copii, doamna Wangen se prăbuși deodată pe un scaun, privind în foc cu ochi sporiți de groază.

Căci tatăl său – spânzurat colo, înaintea ei – îi spunea că nu Wangen, ci ea era adevărata vinovată, căci ea li-l băgase în familie.

Ea, ea era aceea, ea!

Supa dădu în foc și doamna Wangen nici nu băga de seamă. I se părea că podeaua îi fuge de sub picioare, că o stafie neagră întinde mâinile spre ea și spaima o îngheță. Începu, cu tot dinadinsul, să caute un mijloc de salvare.

Falimentul îi ruinase pe ei toți. Dar dacă Wangen era într-adevăr nevinovat? Atunci învinuirile tatălui său cădeau asupra celor vinovați de nenorocirea lor, asupra acelor ce unelteau împotriva soțului ei și puseseră la cale acuzația de fals și toate celelalte. În felul ăsta nevinovăția lui Wangen devenea pentru ea o scândură de salvare. El era, și trebuia să fie, nevinovat.

După-amiază, Wangen ieși să se ducă la ferma socrului său, căci ea însăși nu se putuse hotărî să se ducă. Dar când zări

ferma, se întoarse și el. Nu îndrăznea să dea ochii cu mortul.

Când se întoarse acasă, soția sa stătea singură la masă cu coatele pe fața de masă și cu bărbia în palmă.

— Unde sunt copiii? întrebă el, aruncându-și fără să vrea privirile în jur.

— I-am trimis, spuse ea cu aceeași voce albă, ridicând ochii.

Îl cotropi o bănuială nebună.

— Dar spune-mi cel puțin unde sunt? spuse el, deschizând ușa celeilalte odăi.

Dar nici aici nu se aflau.

— Am telefonat mătușii tale, vorbi ea pe același ton. A venit de îndată și a plecat acu câteva clipe.

Și cum el stătea locului s-o privească, nițel surprins și nehotărât, ea adăugă:

— M-am gândit că e mai bine pentru tine, Henrik. Dacă mai pot să te ajut în vreun fel, spune-mi. Erau cuvinte atât de enigmatice, că nu știa cum să le înțeleagă. Era atât de ciudată, că s-ar fi zis că nu lui îi vorbește, ci sieși.

Seara, când se pregătiră de culcare, odaia li se păru îngrozitor de goală. Pe locurile copiilor, se căscau parcă gropi.

Cu toate că acum spaima o împingea către el, cu toate că se agăța de nevinovăția lui și simțea nevoia să-l îmbărbăteze arătându-i toată încrederea, totuși încă nu putea să-i vorbească. Căci nu voia să-i spună nimic neplăcut, iar altceva nu reușea să-i spună.

Tăcerea devenise cu atât mai mare cu cât nu se mai auzeau, ca odinioară, scâncetele copiilor adormiți, nici respirația lor ușoară, nici foșnetul acelor trupușoare care se răsuceau în paturile lor și pe care trebuia să te duci să le învelești. Nu mai era nimic între ei. Și tăcerea, prăpastia asta dintre dânșii, îi silea să privească în ei înșiși, să privească aceeași imagine: aceea a bătrânului, spânzurat în hambar.

Wangen se băgă în pat înaintea ei și, sprijinit în pernă, îi pândeia mișcările. Ea zăbovea gătindu-se de noapte, ca și cum s-ar fi temut să vină să se culce. Din când în când întorcea capul neliniștită, ca și cum s-ar fi așteptat să-și vadă totuși micuții.

„De data asta, cel puțin, nu este vina mea, își spuse el. Cu toate astea, ai să vezi că tot pe tine o să dea vina!”

Și când, în sfârșit, fu în pat, întinsă pe spate, privind tăcută în tavan, cu mâinile adunate la ceafă, el avu simțământul îngrozitor că ea ar fi în stare de orice, poate chiar în noaptea asta, când el avea să doarmă.

Lângă patul lui, pe un scăunel, ardea o lumânare de seu, dar fără să știe de ce, nu îndrăznea s-o stingă.

— Nu stingi lumina? întrebă ea cu aceeași voce moartă, privind în tavan.

Și el sfârși prin a o stinge. Noaptea cenușie de primăvară intra pe fereastră de parcă nici n-ar fi fost perdele. Amândoi stăteau întinși, cu ochii larg deschiși, către lucirea asta nesigură, ca și cum s-ar fi temut să închidă ochii sau să privească în întuneric. Și cum nici unul, nici altul nu mai aveau copii, ca să se scoale și să umble în jurul lor, erau siliți să rămână la locul lor, liniștiți, și să-și lase gândurile să rătăcească întocmai ca niște stafii prin noaptea ce-i învăluia.

Ea își revedea tatăl, așa cum îl văzuse ultima oară, colo jos, în grădină, mai auzea încă ceea ce îi spusese despre bărbatul ei. „De ce n-am fost atunci mai înțeleghătoare? se întreba ea. Acum e prea târziu! Mult prea târziu! Ce-am făcut?”

Wangen stătea întins și retrăia scena ultimului împrumut de zece mii de coroane: mințise, exagerase, făgăduise marea cu sarea, ajunsese el însuși să creadă tot ce spunea. Acum i se părea că așa se întâmplase întotdeauna cu toate planurile și visurile lui. Ce de năluciri și, la urmă, ce trezire!

Începu să tremure, se simțea de parcă ar fi fost condamnat să poarte pe veci, în spinare, cadavrul acestui moșneag.

Doamna Wangen băgă de seamă spaima soțului ei și spaima ei deveni și mai mare. „Vasăzică e vina lui!” Și simțea cotropind-o mânia. Dar atunci era și vina ei. Nu, el era nevinovat, și așa trebuia să fie.

Nevoia de a-l susține o birui cu atâta putere că fără să vrea se apropie de el.

— Ține-mă de mână, Henrik!

Măinile lor încleștate, singurătatea neobișnuită, le amintiră primele luni de căsătorie când adormeau așa, cu degetele împletite.

„Era oare să nu-l iau, când eram atât de îndrăgostită?” își spuse ea, ca și cum taică-su i-ar fi putut citi gândurile. Și fără să vrea, începu a-și aminti frumoasele începuturi ale iubirii lor, de parcă ar fi ținut să se convingă că e cât se poate de cinstită și mai de bună credință.

Dar spânzuratul – pe care îl avea mereu în fața ochilor – nu voia să se înduplece și fără să vrea strânse și mai tare mâna soțului ei. Și împletirea acestor mâini, semnul devotamentului lor, lucra întru prefacerea sufletului lor. Puteau, în sfârșit, să se gândească la altceva decât la ei înșiși: le fură milă unul de altul, pentru că în felul ăsta scăpau de grija propriei lor mizerii.

— Biata de tine, draga mea, spuse Wangen. Tot tu ești mai lovită.

Ea își trase mâna să-l mângâie și răspunse cu voce scăzută:

— O, nu, Henrik, numai Dumnezeu știe cât de greu trebuie să-ți fie!

— Nu, Karen, eu sunt bărbat. Dar tu... e tatăl tău.

Ultimele cuvinte o izbiră și din nou i se înfățișă spânzuratul înaintea ochilor. Nu, nu putea să mai rabde... Wangen nu era răspunzător de moartea lui... Și ea se cuibări lângă el, agățându-se de nevinovăția lui ca de singurul mijloc de salvare pe care-l avea la îndemână.

— Henrik, pot veni lângă tine?

— Da, draga mea!

Și el, fericit să nu se mai simtă singur, ridică cuvertura și ea se strecură alături, ca odinioară, se ghemui lângă el, se lipi de dânsul ca să se liniștească și să se simtă ocrotită.

El îi potrivi, grijuliu, plapuma la spate și o cuprinse în brațe. Se adăposteau unul lângă altul în nădejdea de-a găsi laolaltă liniștea sufletească de care aveau atât de mare nevoie.

Și când căldura învălui trupurile lor înlănțuite, ajunseră foarte firesc să-și vorbească de nevinovăția lor, ca și cum ar fi vrut să se convingă unul pe altul.

După un timp, ea oftă și șopti lângă obrazul lui:

— Doamne, și când te gândești că nimic din toate astea nu s-ar fi întâmplat dacă oamenii ăștia care vor să te doboare n-ar fi...

El înțelesese ce voia ea să spună și-și trecu mâna liberă peste frunte:

— Nu, spuse el, nimic din toate astea nu s-ar fi întâmplat.

Și la aceste cuvinte amândoi văzură ridicându-se înaintea lor forțele întunecate împotriva cărora își puteau îndrepta ura și furia, pe Norby și pe toți ceilalți. Departe de a se simți vinovați, se simțeau oarecum apărători ai dreptății și adevărului.

Pentru el, mai ales, cuvintele soției sale fură o adevărată îmbărbătare. Așadar nici ea nu se mai îndoia acum.

Afară, noaptea de primăvară pălea încet. Ploaia bătea treptele de piatră de dinaintea ușii și s-auzea pârâul curgând în vâlceaua de lângă casă.

După ce privi câțva timp spre fereastră, ea spuse:

— Dar dacă cumva văduva lui Horstad o fi fost silită să dea declarația aia?

— Se poate! spuse el, întinzându-se mai bine în pat.

Ea simți acum nevoia teribilă de a se agăța de aceleași bănuieli care îi displăcuseră la el: ca și cum s-ar fi ușurat și s-ar fi dezvinovățit.

Încercară să închidă ochii și să tacă, dar nici unul, nici altul nu puteau adormi și amândoi simțeau nevoia să se asculte vorbind de propria lor apărare.

— Cei mai mulți dintre muncitori pleacă în America, spuse el, lăsând fraza neterminată ca s-o sfârșească ea.

Și într-adevăr, puțin după aceea, ea spuse:

— Așa cum stau lucrurile la noi în țară, toți cei care pot să lucreze or să facă la fel!

De fiecare dată când ea relua astfel o părere pe care el o susținuse mai înainte, simțeau o adevărată bucurie și mângâiere. În sfârșit, era cu totul de partea lui. În sfârșit, era tot atât de convinsă ca și el însuși.

— Și tu care te gândeai, spuse ea, să întemeiezi pentru ei o casă de pensii.

— Ah, de-aș fi avut răgazul să pot continua...

— Și cât de bine trăiau muncitorii noștri, Henrik! Îmi amintesc cât de veseli și de fericiți erau când veneau soțiile cu mâncare.

— Da, toate s-au schimbat acum...

Noaptea părea nesfârșit de lungă. Dar ei se țineau îmbrățișați și, după mici tăceri, continuau să vorbească, despre unul și același lucru de parcă ar fi avut de întreținut un foc care nu trebuia să se stingă.

Ea îndrăzni chiar să spună:

— Nu crezi că oamenii s-ar fi ales cu un câștig bun de pe urma banilor, de-ai fi fost lăsat să continui, în pace?

— Bineînțeles! Întreprinderea mergea din ce în ce mai bine. Până în ziua când a intrat frica în bogătași.

— Da, abia acum înțeleg cât de adâncă trebuie să fi fost dezamăgirea ta, spuse ea cu căldură. Și sprijinindu-și capul de umărul lui, murmură:

— Ai să mă poți ierta, Henrik? Nu, nu m-am purtat cum trebuie.

Fu mișcat la rându-i:

— Să iert! N-am ce-ți ierta. Ai dovedit atâta tărie, Karen, și ai răbdat cu atât curaj! Dar de acum înainte am să te ajut și eu.

— Nu vorbi așa, Henrik. Abia acum înțeleg cât ai fost de lovit!

Și așa trecu noaptea. Cu puterea cuvintelor schimbate își făureau un suflet comun. Fiecare găsea în celălalt îndreptățirea de a crede în el însuși. Și simțindu-se urmăriți de aceeași grozavă și neînduplecată responsabilitate, goneau amândoi, mână în mână, spre țara nevinovăției.

IV

Anul acesta, primăvara venise de timpuriu și când preotul Barring, într-una dintre primele zile de mai, urcă aleea spre Norby, pomii înverziseră și în aer plutea o mireasmă puternică de iarbă și de frunziș. Pastorul purta în mână o tașcă. Mergea să ducă mângâierile religiei bătrânului Lars Kleiven care locuia nu departe de fermă, pe culmea dealului.

În alee, mulți copăcei tineri erau smulși sau frânți ca după un uragan: urmele demonstrației.

Când preotul ajunsese la înălțimea grădinii, îl zări de după gard pe Norby însuși, în haină de lucru, albă, îndeletnicindu-se pe lângă câțiva pomișori.

Pastorul se opri și intră în vorbă.

— Urâtă priveliște de pe urma demonstrațiilor ăstora! spuse el clătînând din cap. Dumnezeu știe că numai rachiul consulului nu era destul ca să îmbete oamenii. Trebuie că s-a găsit careva care să-i îmbete și într-altfel, cu cine știe ce otravă morală încă și mai primejdioasă.

Norby făcu pe miratul și se puse pe răs sprijinit în coada sapei.

— Muncitorii? spuse el. N-au nimic de-a face cu pustiirea aleii. Asta a făcut-o furtuna de astă-noapte.

Pastorul se îndepărtă cam plouat... Ciudată și mândria asta a lui Norby! Nici vorbă, era frica aceea bolnăvicioasă de-a nu stârni cumva mila cuiva.

Cărarea care urca dealul era lunecoasă după ploaia de astă-noapte; dar soarele făcea să strălucească frunzișul copacilor și dealurile înverzite din jur. Pâraiele curgeau susurând spre fiord, și pe ogoare, departe, de jur împrejurul comunei, se puteau zări bărbați și femei care lucrau, cai care trăgeau grape.

În sfârșit, pastorul ajunsese pe culme: și iată și căsuța bătrânului zilier. Dar n-ai fi putut-o deosebi de grajd de n-ar fi fost acolo, la colțul casei, între două ferestruici mici, un stup. Scara e spălată, pietrele sunt presărate cu ace de brad: pastorul e așteptat.

Ca să poată intra, trebuie să se plece. Cum odaia e joasă, e obligat să rămână aplecat. Pe sobă fumega o oală cu apă; podeaua e albă, semănată de asemenea cu ace de brad; femeia șade, cuviincios îmbrăcată, cu o carte de psalmi în mână, și în fund, în pat, acoperit cu o blană veche, stă întins Lars Kleiven. Cămașa de pe el e atât de albă că trebuie s-o fi îmbrăcat în

clipa când îl zăriseră pe pastor la poalele dealului. Preotul strânge mai întâi mâna femeii, apoi se îndreaptă spre pat.

— Cum îți mai este, dragul meu Lars?

Bătrânul tace, strângând buzele și-l privește. Cea care răspunde e femeia:

— Oh, Doamne, mi-era că până veniți se duce!

Pastorul luă mâna bătrânului. Era tare ca o copită și rece de-a binelea. În fața brăzdată, tăbăcită, încremenită, ochii slăbiți priveau în tavan. Din când în când, o mișcare a gurii: mesteca tutun. Pastorul se așază.

— Ți-e teamă că mori, dragul meu Lars?

Tot femeia fu aceea care răspunde:

— O fi având, cu siguranță, ceva de spus.

— Așa! Pastorul privi către bătrân cu bunăvoință.

Deodată muribundul îl surprinse cu o țâșnătură de scuipat brun pe podea.

— E vorba de povestea aia cu audierea, spuse el în sfârșit, cătând neliniștit către pastor.

— A, povestea aia dintre Wangen și Norby?

— Ar fi vrut să se ducă să dea mărturie, spuse femeia suflându-și nasul cu degetele. Dar pe urmă n-a mai avut curaj să dea mărturie împotriva lui Norby.

Pastorul îl privi întrebător pe Lars; bătrânul, tot molfăindu-și tutunul, se uita la pastor neliniștit. În sfârșit, se hotărî să spună ceva, dar pentru asta trebuia mai întâi să scuipe și de astă dată își murdări cămașa cea albă.

— Crezi, părinte, că va să fie îndurare pentru mine?

— De ce nu? Pastorul surâdea.

— Chiar dacă nu m-am dus să mărturisesc adevărul atunci când Dumnezeu m-a îndemnat s-o fac?

— Dar ești sigur, Lars, că cunoșteai adevărul?

— Apoi doară el a fost cu Norby la oraș în ziua aceea când a semnat, spuse femeia, care, în picioare, dinaintea mesei, cu cartea de psalmi în mână, pândea temătoare fața pastorului.

Pastorul Barrington rămase așezat, cu privirile în podea.

— Și acum crede că nu mai există mântuire pentru el, reluă femeia ștergându-și ochii. Dar eu i-am spus că Cristos a murit doar și pentru păcatul ăsta!

Pastorul continuă să privească în podea. Dar simțea ochii muribundului fixați mereu asupra-i și știa că atunci când le va întâlni privirea, va trebui neapărat să răspundă.

De-ar fi fost singur și ar fi putut să scape de sub puterea clipei, atunci, în ciuda inimii sale pline de milă, pastorul Barrington ar fi răspuns: „Chiar dacă Cristos a murit pentru păcatul tău și chiar dacă vei ajunge în împărăția cerurilor, Wangen va suferi oare mai puțin ca de pe urma păcatului tău?”

Astea erau gândurile ce-i treceau acum prin minte. Dar să ridici capul, să întâlnești ochii aceia, să arunci în deznădejde, cu câteva cuvinte, un biet suflet neliniștit, asta era cu totul altceva.

În sfârșit, din nou se auzi glasul ridicându-se din pat:

— Crezi, părinte, că-mi va fi iertat păcatul?

Și acum pastorul trebuia să răspundă.

— Da, spuse el ridicând privirea.

— Vrei, părinte, să te rogi cu mine? întrebă Lars, tot mutându-și prin gură cocoloșul de tutun.

Pastorul se ridică și-și împreună mâinile. Dar ce să spună în rugăciunea lui? Se gândi la Wangen.

Soarele își revărsa blânda lui lumină pe podeaua presărată cu ace de brad, aruncând câteva raze pe învelitoarea cea veche de blană și pe cămașa bolnavului. I se păru pastorului un semn trimis de acela care strălucește deasupra tuturor, deopotrivă pentru buni și răi. Și era în odăița asta atâta sărăcie, atâta neajutorare, și privind pe acești doi bieți bătrâni își simțea sufletul atât de îndurerat, că ceru pentru Lars mila și îndurarea Domnului.

Când sfârși, femeia plângea și-și suflă din nou nasul cu degetele. Muribundul, cu mâinile împreunate peste învelitoarea de blană, avea lacrimi în ochi și uitase să-și mestece tutunul.

După ce preotul se așeză iar, bătrânul scuipă și spuse:

— Vrei, părinte, să-mi dai sfânta împărtășanie?

Pastorul se ridică din obișnuință și desfăcu tașca.

De afară se auziră rândunelele zburând pe sub fereastră, în lumina limpede a zilei, și strigătul graurului în cuibul lui de sub acoperiș. Se simțea iară că viața e mai cuprinzătoare decât toate gândurile oamenilor despre dreptate și nedreptate.

Îmbrăcat în odăjdii, după ce turnă vinul în potir, spuse cu capul plecat:

— Ascultă, Lars, săptămâna viitoare are loc procesul în fața curții cu jurați. N-ai vrea s-o rogi pe soția ta să se ducă să depună mărturie în locul tău? Eu îi pot întări spusele cu spovedania ta. Vrei?

— Da, spuse bătrânul și privi rugător potirul.

Femeia suspină, apoi, ridicându-se de pe bancă, se apropie și luă ghemotocul de tutun din gura omului ei și-l puse pe prichiciul ferestrei.

După ce sfârși cu sfânta grijanie și-și împachetă odăjdiile pastorul rămase câteva clipe la căpătâiul muribundului. S-ar fi zis că Lars stăruise să mai trăiască doar cât să primească împărtășania și iertarea păcatelor; acum, deodată, flacăra șovăi și începu să se stingă.

În sfârșit, deschise ochii și-și întoarse privirile spre nevastă. Înțelegând ce voia, ea se duse de luă de pe fereastră ghemotocul de tutun pe jumătate mestecat și i-l vârî în gură. Lars o privi ca și cum ar fi vrut să spună: „Da, asta era!”

Barring se ridică și-și luă rămas-bun. Atunci muribundul îl privi iară, apoi, mișcat, își îndreptă privirile către nevastă-sa și șopti:

— Nu, să nu se ducă să dea mărturie. Că altfel o dă afară din casă.

— Bine, fie, spuse preotul cu oarecare nesiguranță în glas. Și rămase locului.

Bătrânul Lars surâse căci în ochii săi se lumina minunat totul, și cele trecătoare și cele veșnice. Și s-afundă mai adânc în pernă. Voi apoi să ridice capul ca să scuipe, dar nu putu; tutunul îi lunecă pe gât și avu un acces de tuse. Începu să horcăie. Într-o clipă încetă și horcăitul.

După ce stătu o clipă să-l privească, femeia se îndreptă hotărâtă spre pat și-i închise ochii. Apoi se întoarse spre pastor:

— Domnul fie lăudat! spuse ea tulburată. Acum știu și eu că Lars s-a săvârșit întru Domnul.

În drum spre casă, cu tasca în mână, pastorul se opri pe deal, se așează pe un bolovan, și acolo, cu capul în mâini, cuprinse din ochi comuna ce se întindea la picioarele lui.

Era întotdeauna nefericit după ce dădea dezlegarea păcatelor. În primul rând fiindcă nu avea deloc simțământul de a fi primit de la Dumnezeu puterea de a ierta păcatele și în al doilea pentru că pur și simplu nu credea în iertare. Și totuși, în atâția ani petrecuți în slujba sa, pe câte mii de frunți nu-și pusese mâna, pe câte suflete nu picurase el primejdioasa mângâiere a acestei mincinoase iertări!

Și acum? Se simțea nefericit o dată mai mult. Niciodată nu înțelesese mai bine cât de lipsit de sens era să dezlegi de păcate, să ierți. Dacă Lars era izbăvit, putea Dumnezeu să ierte și în numele lui Wangen? Wangen, nevinovat, avea poate să fie condamnat în ciuda oricărei iertări. Și apoi ce să facă familia lui, care ar avea de suferit de pe urma condamnării, cu iertarea asta?

Nu, o faptă rea odată pornită, nu mai poate fi oprită nicicând. Urmările ei nasc urmări, și acestea puiesc altele, răspândindu-se ca o boală molipsitoare și nimeni nu știe când și unde încetează. Noi n-o putem totdeauna urmări din ochi și între timp ea își vede de drum. Cine ar putea ierta așa ceva? Dumnezeu? Dar are Dumnezeu dreptul să ierte în numele celor nevinovați pe care această faptă rea îi lovește și-i ucide?

Astfel gândea pastorul stând aici, pe piatră. Și porni spre casă, rușinat cum i se întâmpla atât de adesea să fie în această

slujbă de care ar fi vrut să se lepede și nu găsea destulă putere s-o facă.

Dar acum ce-i rămânea de făcut? Ce putea să facă? Spovedania unui muribund este sfântă.

V

Plănuita manifestație muncitorească fusese așteptată de doamna Wangen cu nerăbdare. Asemenea mijloace, care, folosite de soțul ei, i se păruseră demne de dispreț, simțea acum nevoia să le folosească ea însăși, ca un om disperat care încearcă să se agațe de tot ce apucă.

Dar din ziua aceea când demonstranții, îmbătați într-ascuns de consul, stârniseră întreaga comună împotriva-le, atât Wangen cât și soția lui înțeleseseră ca acești aliați mai mult le dăunau. Nu era nimeni, într-adevăr, să nu știe că manifestația fusese pusă la cale de Wangen: acum i se întorcea spatele în timp ce Norby începu să se bucure chiar de simpatia celor mai înverșunați dușmani ai lui.

Cu cât se apropia judecata curții de jurați, cu atât sporea teama lui Wangen de a nu rămâne singur. Avea neapărat nevoie de martori și acum nu se mai putea bizui pe nimeni care să depună pentru el: știa bine, era disprețuit de toată lumea.

Cu toate acestea, noaptea, în pat, când întorcea lucrurile pe o parte și pe alta ca să se convingă de nevinovăția lui, revedea din ce în ce mai viu scena de la Grand Café din seara semnării documentului. Mai întâi nu era chiar așa de sigur că hârtia fusese semnată aici. Dar după ce o spuse o dată, începu să i se pară mai probabil, și cu cât o repeta, cu atât mai sigur era ca aici se petrecuse și nicăieri altundeva. Își reamintea acum chiar și de colțul sălii în care șezuseră. Erau acolo Norby, Horstad și el, și-și luau cafeaua de după masă... Dar nu mai fusese oare și un al patrulea, careva care să fi văzut totul?

Și-și închipuia această scenă din ce în ce mai exact, ca și cum ar fi fost în ea cine știe ce tainică putere în stare să se descătușeze deodată și să-l salveze. Se vedea șezând acolo, simțea încă gustul cafelei tari. Revedea oamenii de pe la mesele vecine în timp ce Norby semna. Fumul țigărilor plutea în șerpuri albastre, chelnerii alergau de colo-colo cu șervetul pe braț, numărând banii, destupând sticlele. S-auzeau clinchete de pahare, râsete, zvon de discuții de la un capăt la altul al cafenelei. Și acolo, într-un colț, își depuneau semnătura tustrei. Dar oare nu mai fusese și un al patrulea?

Și tocmai pentru că dorea atât de fierbinte, începu să bănuiască și prezența unui al patrulea. Dar poate că-l cumpăraseră și pe el, ca și pe ceilalți! Gândul îl mânie. Asta trebuia neapărat lămurit.

Și continua să revadă mâinile care semnav și oamenii din jur care priveau semnând. Până și în somn revedea scena. O revedea chiar și atunci când își aținea privirile asupra cuiva cu care vorbea. Era o scenă a cărei realitate trebuia dovedită, o vedea cu atât mai înfrigorat cu cât se simțea mai neajutorat. În sfârșit, i se năzări că cel de al patrulea ins fusese acolo cu adevărat. Nu fusese la început decât o umbră pe un perete, aproape nimic. Apoi, iată umbra asta căpătând ochi pentru a-l vedea pe Norby semnând. Și iat-o căpătând voce ca să spună: „Da, am fost martor. Dar acum nu vreau să fiu amestecat în afacerea asta!” „A, vasăzică așa! Ba trebuie să te amesteci, domnule! Trebuia să dai totul pe față, chiar de-ai fi fost plătit din gros să n-o faci!...” Și cu cât se apropia mai mult procesul, cu atât devenea Wangen mai turbat să demaște acest martor care se încăpățâna să rămână necunoscut.

Într-o zi, întâlnește pe creditorul cu ochi de nebun și nu poate dormi toată noaptea. Mai vie și mai adevărată ca niciodată i se pare și silueta necunoscutului. Nu voia să i se dezvăluie, încerca să se fofileze. Dar trebuia neapărat să iasă la iveală. Neapărat! Și cu toate că de fiecare dată îi venea lui Wangen să-și dea cu pumnii în cap și să spună: „Ești nebun!”, nu se putea împiedica să dorească, să sperie, să se agațe de posibilitatea asta neașteptată ce-l putea salva în ultima clipă.

Într-o bună zi, îi povestește totul soției sale: ea îl ascultă foarte curioasă și-l încurajă din toate puterile să continue cercetările. Cum ea îi cerea amănunte, el caută să-și îndreptățească convingerea ajungând să spună că, întrucât trecuseră atâția ani de atunci, nu-și mai putea aduce aminte cine putea să fi fost cel de-al patrulea. Aflară totuși oarecare mângâiere vorbind împreună despre acest martor pe care nu-l puteau numi.

Dar iată că într-o seară, cum stăteau ei și vorbeau despre asta, Wangen, după ce-și scormonise un timp memoria, sări în sus:

- Ei, de data asta am pus mâna pe el!
- Henrik! Scoase un mic țipăt și se ridică și ea.
- Era Rasmus Brodersen.
- Oh, Domnul fie binecuvântat! spuse ea gemând, atât de tulburată că trebui să-și apese pieptul cu mâinile.

Din păcate, Rasmus Brodersen era în America. Însă Wangen avea impresia că într-una dintre scrisorile lui vorbea parcă și de treaba asta.

Scoase la iveală pachetele cu scrisori și începu să le citească, de la un cap la altul, pe toate câte le primise de-a lungul anilor de la vechiul lui coleg de școală. Dar în seara aceea nu găsi nimic. Se putea foarte bine întâmpla să se și fi rătăcit.

Pe doamna Wangen aceste ceasuri de încordare și de emoție o îmbolnăveau de-a binelea. De-ar fi fost după ea, ar fi stat treji toată noaptea; el fu de părere însă să mai lase și pe a doua zi cercetarea scrisorilor. Dar a doua zi, așezându-se în fața a noi pachete de scrisori, el își spuse: „Dacă nici azi nu găsesc nimic, o să-și piardă mințile.”

Către ora mesei, ea intră în odaia de culcare și-l întrebă pentru a douăzecea oară:

— Ei?

— Trebuie să mai fie vreun pachet pe undeva, spuse el, scărpinându-se în cap. Și începu să cotrobăiască prin sertare să le caute.

„Ultimul pachet. În ala trebuie să fie”, își spuse ea. Și se hotărî să-l lase până ce el însuși avea să vină și să-i spună ce a găsit.

Atunci, în așteptarea salvării își recâștigă deodată mândria și liniștea. Se duse la fermă să-și facă treburile, dreaptă și cu pași măsurați, cu capul gol în soare, cu părul-i blond ridicat în chip de coroană pe capul ei tânăr și frumos. În sfârșit, aveau să închidă gura dușmanilor!

Fu prima zi când nu se mai gândi la copii ca să se întrebe: „Ce o mai fi făcând micuța Bias?” În ce privește sinuciderea tatălui ei, era desigur o mare nenorocire și o mare durere pentru ea, dar nu se mai simțea vinovată.

La ora mesei, se duse să asculte la ușa camerei. Auzi foșnet de hârtie, dar nu îndrăzni să-l deranjeze și să-l anunțe că masa e gata, cu toate că pe ziua de azi căpătase o bucată de carne bună, care avea să-i placă.

În sfârșit, veni și el, pe deplin liniștit și încântat. Nu găsisese încă scrisoarea, dar era sigur că înainte de a se însera avea s-o aibă.

Făgăduiala asta hotărâtă o făcu nebună de bucurie. Noptile nedormite și emoțiile de tot felul o scosese din minți și în timpul mesei fu veselă aproape ca un copil. Nu, sigur că nu, nu trebuia să-i spună nimic, pentru că diseară o să iasă la iveală totul. Și ținu să ciocnească paharele deși n-aveau de băut decât apă. Își muie degetul în paharul lui pentru a schimba, spunea ea, apa în vin; și în timp ce râdea de isprava ei, i se umplură ochii de lacrimi.

Tot restul după-amiezii stătu ca pe ghimpi. Dar el o rugase să-l lase liniștit. Și nu voia să-l tulbure.

În sfârșit, ușa se deschise și el intră surâzând.

— Uite, Karen, e aici!

Și ca deunăzi, ea sări în sus scoțând un țipăt:

— Henrik!

Apoi se repezi la el, îi smulse hârtia din mână și începu s-o parcurgă. Da, desigur, asta era. Fusesse scrisă cu câțiva ani în urmă, pomenea despre o masă bună și, ceva mai jos... Da, da, stătea scris acolo! Clar și lămurit!

Se agăță de gâtul lui, îi luă capul în mâini să-l privească mai bine, și-i spuse printre suspine:

— De ce nu mă săruți! De ce nu sari până în tavan! O, cred c-am să leșin!

Trebui să-i înapoieze hârtia, s-o mai citească o dată. Dar... O trecu deodată un fior de gheață. Scrierea asta... semăna atât de ciudat cu aceea a lui Wangen!

Neliniștită, își ridică ochii spre el. Dar nu îndrăzni să-i spună nimic.

— Când o să depun asta în fața tribunalului, spuse el vesel, apoi cred că n-o să mai fie nevoie de nimic altceva.

— Dar bineînțeles, Henrik, bineînțeles! Arăta încă foarte încântată, dar trebui să se așeze.

„Doamne, ce-a făcut? își spuse ea, cu privirile pierdute. Doamne, ajută-ne!”

I se părea că totul se prăbușea în ea. Înțelegea pe deplin toată vinovăția lui. Nu, era cu neputință! Cu neputință să fie așa!

Ea se putea înșela, nu? Nu mai voi să revadă scrisoarea, i-o înapoie surâzând și-i spuse s-o pună bine.

În sinea ei se gândea că poate avea să-i folosească la ceva, să-l ajute cumva, cât de puțin: căci trebuia să fie achitat, trebuia.

Seara, la culcare, îi spuse:

— Tu nu mai scrii la ziare, Henrik? Cred totuși că ar fi bine să se știe cum s-au purtat față de noi pastorul și Thora.

— Da, răspunse el. Mai ales ar fi bine ca juriul să afle cam ce s-a întâmplat, încă înainte de a intra în deliberare.

Și încercară să adoarmă ținându-se de mână.

VI

Un om coboară la vale de pe înălțimile împădurite și se oprește dinaintea cabanei lui Norby. Einar, în fața ușii, pregătește clei să repare o mătură.

Străinul, întins în iarbă, și sprijinit de sacul lui de vânzător ambulant, povestește că la apus de Storforna a întâlnit o ursoaică cu doi ursuleți. Printre alte noutăți din comună pomeni de faptul că Wangen trebuia azi să se înfățișeze la curtea cu jurați.

— Aha, spuse Einar. Și-și văzu mai departe de cleiul lui.

Cum omul venea dinspre apus ca să ajungă în altă comună, Einar îl trecu cu barca peste lac. Află de asemenea ca fata doctorului, o fată de vreo douăzeci de ani, se instalase la munte, în vila de la Buvik și în el se treziră amintirile luminoase ale balului de Crăciun.

De o lună trăia aici într-o liniște minunată, împreună doar cu bătrâna văcăriță, cu câinele și cu turma. Trebuia să bea lapte, să se plimbe, să-și păzească picioarele de umezeală, să doarmă și să mănânce bine.

Și în timp ce zilele se scurgeau, el umbla în haine groase de dimie și în saboți, ca un țăran. Era minunat.

Dar iată că nu mai avea pace. De când auzise de curtea cu jurați, parcă ar fi primit în inimă o lovitură de cuțit. Vechea rană se redeschidea; simțea apropiindu-se, gata să-l copleșească, disperarea de odinioară și nu voia să se lase, se ridica instinctiv să i se împotrivească și s-o biruie. Oare nu-l costase destule suferințe povestea asta?

Seara, neputând să doarmă, cercă să-și amintească cât de bun fusese întotdeauna cu el tatăl lui. Și ca și cum asta n-ar fi fost de ajuns, își îndreptă gândurile spre tânăra fată care pentru moment locuia și ea într-o cabană la munte. Cât de frumoasă fusese în seara aceea de Crăciun când dansaseră împreună. Trecerea lor atrăsese privirile și stârnise murmure. Cum se face oare că de atunci se gândise atât de puțin la ea?

„Ce tânăr bătrânicios ești, Einar! își spuse el. Trăiești adâncit în cărți și împătimit de idei. Și între timp, anii cei mai frumoși trec, fără ca să-ți trăiești tinerețea. Și cu toate astea, slavă Domnului, mai există soare pe lume.”

Cu asemenea gânduri, șederea tinerei fete aici, la munte, i se păru încă și mai minunată și când, în sfârșit, adormi, o mai ținea în brațe dansând ca la balul de Crăciun.

A doua zi, se duse să facă o plimbare pe platoul vecin care domina lacul și se opri pe locul cel mai înalt să privească cabana de la Buvik ridicată în mijlocul zăpezilor, dincolo de apă, cam la o jumătate milă depărtare. „Poate că Wangen este de acum în închisoare!” îi străfulgeră prin minte. Dar continuă să privească, cu un interes sporit, cabana de la Buvik care deodată, căpătă cu totul altă importanță decât mai înainte. Dintr-un hogoag ieșea fum. Poate că în clipa asta fata își făcea de mâncare.

Pe măsură ce zilele treceau, mintea îi zăbovea din ce în ce mai mult în jurul fetei și numai în felul ăsta ajungea să alunge gândurile supărătoare și dureroase ce-l chinuiau. Nu mai era singur. Erau acum doi – el și ea – singuri pe munte. Doi ochi dragi și apropiați îl priveau mereu. Erau aproape unul de altul pentru că amândoi erau departe de comună. Ar fi putut s-o viziteze, dar prefera s-o întâlnească din întâmplare, poate jos, pe lac.

Adesea stătea și pescuia de-a lungul țărmului, de cealaltă parte a lacului. Dar n-o vedea niciodată. Și când trăgea la rame, în drum spre casă, râdea descoperindu-se atât de dezamăgit și de tulburat.

Trebuia neîncetat să se gândească la ea pentru a se simți cu adevărat liniștit. Și întreg muntele începea să ia în ochii săi o înfățișare sărbătorească. Într-o seară coborî pe o insulă din mijlocul lacului și aprinse un foc mare. Dar nu se arătă totuși nicio barcă. Numai țămurile tăcute îi priviră focul.

Nu mai umbla în saboți; avea întotdeauna pe el o flaneă curată și se îngrijea să aibă mâinile spălate. Nu că ar fi așteptat pe cineva. Dar întotdeauna păstra în el însuși ceva pentru care merita să se gătească.

Într-o zi, poposi în fața cabanei un țăran cu un cal de povară și înainte ca Einar să-l fi putut împiedica să vorbească, îi povesti că Wangen fusese condamnat la un an închisoare. Pedepsa fusese înăsprită pentru că acuzatul înfățișase tribunalului o scrisoare falsă.

Așezat pe pragul ușii, Einar ascultă cu fața în mâini, fără să se clintească.

„Și tu te mai gândești să-ți continui la toamnă studiile! Tu, care niciodată n-o să mai îndrăznești să privești oamenii în ochi!”

Era o zi minunată: cerul înalt și limpede se boltea deasupra platourilor brune și a îndepărtatelor creste albastrii, zăpezile străluceau ca argintul în soare. Pe sub scară, Einar coborî și împinse barca pe lac.

O clipă, viața toată i se păru o farsă atât de înspăimântătoare că-i venea să se arunce în apă ca să scape de rușinea de a trăi.

Dar, ca de obicei, evocă iară chipul tinerei fete și, tocmai pentru că se simțea acum atât de înjosit, i se păru că ea se află sus, mai sus ca niciodată și că-i întinde brațele pentru a-l salva. Ah, și cât de bine ar fi fost s-o facă!

Începu a vâsli încet. Către mijlocul lacului, apa limpede oglindea cerul înroșit. Înserarea învăluia țărmurile tăcute într-un văl ușor. Stâna lui Norby, cu centura ei verde de pășuni, se oglindea în ape și la fiecare lovitură de vâslă, în urma bărcii se lărgeau câte două cercuri.

Pe măsură ce căsuța ei se apropia, i se părea că e gata să pătrundă într-un ținut binecuvântat. Scoase vâslele și lăsă barca să plutească în voie. Încetul cu încetul lumea devenea mai mare și mai luminoasă. Înălțimile îl priveau și-i surâdeau. La urma urmei, toți oamenii erau fericiți pe lume și el își dădea seama de asta pentru prima oară.

„Doamne, își spuse, abia acum încep să înțeleg ce este dragostea.”

VII

Într-o sâmbătă după amiază, Thora de Lidarende cobora spre Sund. Era în toiul cositului și oamenii, pe dealuri, dădeau zor să strângă fânul să nu-i apuce scara. O mireasmă proaspătă, de iarbă cosită plutea în aer. Mjøsa se întindea netedă, fără o cută, și o bună distanță de la mal, doamna Thora distingea pietrele de pe fundul apei. O luă pe alea ce ducea spre școala comunală superioară, cu clădirile ei cenușii, intră în curte și se grăbi să urce scara. Căci avea pe ziua de azi și alte vizite de făcut.

Cu toate că în acest moment directorul școlii era ocupat să predea câtorva elevi un curs de *landsmål*^[9], soția lui se duse totuși să-l cheme când auzi că doamna Thora avea să-i spună ceva important. Curând, tustrei ședeau în salon, în jurul mesei, cu un pahar de porto în fața lor.

Directorul școlii comunale superioare, Heggen, era un om de vreo cincizeci de ani, chel, cu ochelari, cu o măreață barbă brună. Avea fruntea înaltă și frumoasă, și ochi plini de bunătate. Era cunoscut pentru deosebita lui mărinimie și cum nu erau multe lucruri de care să se îndoiască, se entuziasma pentru te miri ce. În ce privește religia, era partizanul zelos al unui creștinism național.

— Da, azi am de făcut o propunere importantă, spuse doamna Thora, sorbind puțin din paharul ei.

Amândoi, directorul și soția lui, o priviră cu atenție.

Ea continuă să suradă, privind de la unul la altul.

— E în legătură cu ultimele evenimente. Au fost timpuri triste și o rușine pentru comună.

— Da! Da! spuse doamna Heggen, clătinând din cap și continuând să împletească.

— Cu toate astea, noi trei nu prea avem de ce ne plânge. Am cam fost zeflemisită prin ziare pentru lipsa de tact de a fi voit să iau copiii la mine, pentru un timp. Iar dumitale, Heggen, ți s-a dat nițel peste nas fiindcă ți-ai îngăduit să nu iei partea nimănui! Ajunsă aici, doamna Thora începu să râdă.

— Bietul om! spuse directorul, trecându-și degetele prin barbă.

— Mda, păcat de el, și de altfel nu suntem aici ca să-l judecăm pe Wangen, spuse ea. Dar atâta vreme cât trăim într-o societate organizată, avem dreptul la oarecare ocrotire și nu se poate îngădui o purtare ca aceea a lui Wangen.

Doamna Heggen își clătină capul din nou.

— Bineînțeles! spuse ea, privindu-și soțul.

— Dar dacă e careva care a suferit mai mult, apoi acela e Norby. Și iată la ce-am venit: să vă propun să-i oferim, într-un fel oarecare, o reparație.

Heggen se ridică, se duse să-și umple pipa și după ce o aprinse cu băgare de seamă, reveni și se așeză. Soarele, pe cale să apună, își trimitea în odaie, prin frunzișul arborilor din grădină, razele lui aurii.

— Și la ce v-ați gândit dumneavoastră? întrebă, în sfârșit, Heggen, încă preocupat să-și aprindă pipa.

Doamna Thora roși puțin. Se așteptase să întâmpine oarecare rezistență, de aceea și venise mai întâi aici. Dar își recăpătă cumpătul și continuă cu curaj.

— Uitați-vă ce fac, de pildă, oamenii politici când unul dintre ai lor este expus unor atacuri nedrepte. Îl sărbătoresc oferindu-i un banchet. Și eu cred că cel mai simplu lucru din lume ar fi să organizăm și noi ceva asemănător în cinstea lui Norby.

Heggen și soția schimbă o privire.

— Mda, spuse el, surâzând nițel stânjenit. Urmă o mică pauză, pe care doamna Thora nu îndrăzni s-o lase să se prelungească.

— La drept vorbind, spuse ea, nu credeți și dumneavoastră că Norby a avut dreptatea de partea lui?

— Desigur, spuse Heggen clătinând din cap. Dar s-ar fi zis că nu vrea să spună tot ce gândește.

— Desigur! vorbi și doamna Heggen. Soțul meu a spus încă din prima zi că Wangen e vinovatul. Și Heggen are un dar remarcabil de a judeca asemenea lucruri.

— Atunci, spuse doamna Thora, pot trage nădejde că vechile neînțelegeri nu vor împiedica ce am plănuit. E timpul să începem a prețui și alți oameni decât pe acei care sunt întotdeauna de aceeași părere cu noi.

— Da, dragă doamnă, spuse Heggen cu căldură, suntem de aceeași părere cu dumneavoastră. Și la cine v-ați mai gândit pentru această sărbătorire?

Doamna Thora își puse frumoasa sa mână pe masă ca pentru a da cuvintelor și mai multă greutate:

— Va veni oricine va voi: autorități, țărani, oricine, fără nicio deosebire. N-ar fi frumos, măcar o dată, să vezi toată lumea dându-și mâna și spunându-și „Iată, unul dintre cei mai buni dintre noi a fost prigonit și murdărit. Dar noi suntem aici să-l ocrotim și să-i înapoiem cinstea. E timpul să dovedim prin exemple că creștinismul și patriotismul nu sunt vorbe goale și

că știm să venim în ajutorul unuia dintre frații noștri atunci când se află în nevoie.”

— Așa de mult și-a pus Norby la inimă povestea asta? întrebă Heggen compătimitor.

— Habar n-am. E un om prea mândru ca să se plângă... Chiar azi am primit o scrisoare de la fratele meu din Bergen, ca să mă întrebe dacă e adevărat că Norby ar fi înșelat o văduvă al cărui episcop era. Iată cum umblă, prin țară, cleветirile și zvonurile! Să te mai miri atunci când vezi cât are de pierdut un om în felul ăsta.

— Asta așa-i, suspină doamna Heggen, ticăloșia are întotdeauna picioare lungi.

— Și cel puțin într-o privință o să fim cu toții de aceeași părere, continuă doamna Thora, că nu există în comună un tată de familie și un stăpân mai bun ca Norby. Cine altul se mai poartă cu bătrânii lui servitori și zilieri, așa cum se poartă el?

Directorul fu de aceeași părere. Și această simpatie, stârnită de bunăvoința lui Norby pentru oamenii lui, îl mișcă într-atât că-i birui orice șovăială.

— Da, s-ar putea foarte bine să vin și eu, spuse el. Și în același timp, în sinea lui se întreba: „Dar discursul cine o să-l țină?”

— Atunci e bine, spuse doamna Thora, muindu-și iarăși buzele în pahar. Dar nu scăpați numai cu asta. Trebuie să țineți și discursul. Nimeni n-o poate face ca dumneavoastră.

— Eu! strigă Heggen, roșind până la rădăcina părului. Și căzură la învoială și în privința asta. Iar dacă avea să fie nevoie de câteva cuvinte și pentru doamna Norby, atunci avea să le spună doamna Thora de Lidarend.

După ce plecă, doamna Thora se simți ușurată și fericită de-a fi izbutit în această primă încercare. Restul avea să meargă mai ușor. Și sprintenă ca o fetișcană, se grăbi la vale de-a lungul aleii, în timp ce ultimele raze de soare, strecurate prin frunziș stăruiau pe fusta ei de culoare deschisă.

Fără măcar să bănuiască ceva despre planul doamnei Thora, Knut Norby stătea în după-amiaza asta să-și facă socotelile și era foarte ocupat. În sfârșit, revenise la vechile obiceiuri. Pierduse destul timp cu acest Wangen și cu toate prostiile alea: trebuia să se apuce de lucru și să recâștige timpul pierdut.

În ultima vreme mai încărunțise nițel, era palid și obosit. Era și lesne de înțeles după campania dusă împotriva lui.

Sfârșindu-și lucrul, ieși afară, pe scară, cu pipa în gură, când veni Ingeborg să-i spună, cu lacrimi în ochi, că bătrâna văcăriță murise.

Norby își vârî pipa, cu grijă, în buzunarul vestei și o însoți până acolo. În odăiță, lângă pat, stăteau cei doi argați cu

privirea pierdută și cu mâinile mari, bătătorite, împreunate și strânse între genunchi. Cel care fusese de atâtea ori logodit cu văcărița avea lacrimi în ochi.

În picioare, privind la bătrâna slugă moartă, Norby era mai tulburat decât voia să arate și buzele îi tremurau.

În aceeași după-amiază, urcă dealul până la căsuța în care tânjea singură văduva lui Lars Kleiven.

Când păși înăuntru – și el trebui să se plece din cauza tavanului – bătrâna, care stătea la roata ei de tors, se ridică foarte speriată. „Uite că vine să-mi ia casa”, își spuse ea.

— Cum îți mai merge? întrebă Norby, așezându-se cu bastonul între genunchi.

— Slavă Domnului, de sănătate nu mă plâng eu, îngăimă ea temătoare, dar mi-i cam frică când mă gândesc că se apropie iarna.

— Uite ce, spuse bătrânul, văcărița s-a dus, odăița rămâne acum goală. Dacă vrei, te poți muta acolo cât îi mai avea de trăit... Cred că azi or să facă curățenie, așa ca mâine o să fie gata... Cât privește vaca și găinile tale, ia-le cu tine. S-o găsi loc și pentru ele la Norby.

Bătrâna își împreună mâinile și-l privi un timp înlemnită, până ce se boți de tot și izbucni în plâns. Dar Norby plecă îndată. Nu-i plăceau lacrimile.

De altfel nu avea deloc simțământul că săvârșise vreo faptă vrednică de laudă. Făcuse numai exact ceea ce trebuia făcut, asta era totul. E adevărat, bărbatul ei se lăsase momit de Wangen și de banda lui. Dar bietul om zăcea acum în pământ și povestea aia se terminase.

Sus, pe deal, se așeză și privi comuna întinsă în amurg; colo jos, umbre albastre s-alungeau peste lac. Își puse mâinile pe baston și rămase așa.

Se simțea ca și cum ar fi intrat într-un port după o furtună grea. Fuseseră zile grele și nopți fără somn. Dar nici nu te puteai aștepta să-ți fie întotdeauna numai bine și plăcut. Se încercaseră împotriva lui, în fel și chip, minciuni, calomnii, articole de ziar pline de rea credință, manifestații. Îl târâseră și pe Einar. Acu, gata, s-a sfârșit și s-a sfârșit de-a binelea. Niciodată băiatul nu avea să-l mai audă pomenind de treaba asta.

Mai era totuși un lucru de care îi venea bătrânului să râdă. Și asta era gândul că el însuși fusese cât pe ce să se îndoiască de cinstea lui. Acum surâdea și clătina din cap gânditor. Prea era de râs! Își amintea foarte bine cum îi ceruse Wangen garanția, în timpul prânzului ăluia. Dar ca să se fi dus la Grand și să fi semnat, a, nu, asta era nemaipomenit!

Avea dreptate nevasta când spunea întruna că prea e el de treabă, mai ales când e binedispus. Se vede că unde îl tot auzise pe Wangen spunând pretutindeni că el, Norby, îi dăduse gir, ajunsese să-și închipuie că era ceva adevărat în treaba asta. Nu bănuia el pe atunci toată ticăloșia nerușinatului.

În sfârșit, comuna își regăsea pacea; și-și relua munca pe făgașul obișnuit. Poate că mai erau câte unii care să creadă minciunile răspândite pe seama lui. Puțin îi păsa! Stătea liniștit la ferma lui și-și vedea de treabă!

Păcat numai de nevasta lui Wangen! Ea era cea mai de plâns. Se spune că după judecată, căzuse la pat...

Când Norby se întoarse acasă, doamna Thora de Lidarend de îl aștepta în salon. Iar ea putu să-l anunțe că jumătate din comună, în cap cu autoritățile, se înscriseră pentru a-i oferi un banchet.

— Fleacuri! spuse el râzând. La început nu-i venea să creadă defel. Dar când ea întrebă ce zi i-ar conveni, suspină și căzu pe gânduri. Vasăzică era serios!

Și după o clipă de tăcere răspunse:

— Mda, bine, bine... dar deocamdată n-aș putea lua parte la nicio festivitate atâta timp cât avem un mort la fermă.

Marit îl privi mirată, dar înțelese de îndată că degeaba s-ar osteni să-l facă să-și schimbe părerea.

Plecând, Thora de Lidarend de era aproape dezamăgită că Norby nu se arătase mai mișcat de această dovadă de simpatie. „Și mândria, își spuse ea, trebuie să aibă o măsură.”

VIII

Când, în sfârșit, se putu hotărî ziua sărbătoririi, nimeni nu avu pe cap mai multe treburi ca Thora de Lidarend. Ea obținu ca măcar o dată să se renunțe la băuturile tari menite a spori buna dispoziție: n-avea să se servească decât lapte și vinuri din fructe. În schimb, dibăci pe cei mai buni membri ai Asociației tineretului și-i puse să repete *Ervingen*^[10] care avea să fie jucată după banchet. În afară de asta ea hotărî ca pereții marelui local comunal unde avea să aibă loc serbarea să fie împodobiți într-un chip demn de oaspetele său de onoare.

Când, în cele din urmă, sosi și ziua cea mare, era ruptă de oboseală. Căci așa cum se întâmplă întotdeauna când un singur om ia pe seama lui o treabă și o duce, cu hotărâre, până la capăt, toți ceilalți membri ai comitetului se culcaseră pe o ureche și-o lăsaseră cu toate grijile pe cap.

Dar târziu, în timpul zilei, află că doamna Wangen mai era încă bolnavă la pat. Și doamna Thora fu repede de acord cu sine însăși că n-o să fie în stare să meargă seara la niciun fel de festivitate dacă n-o să vadă mai întâi ce-i cu biata femeie. Și dacă n-avea să fie altceva de făcut, să-i ofere să vină și să locuiască deocamdată la dânsa – ea și copiii.

Căsuța dintre pini, unde Wangen locuise în ultimul timp, era încuiată și cu obloanele trase. O cuprinse teama și, aproape alergând, se duse prin vecini, unde dădu de o fată care scotea o găleată de apă din puț.

— Unde e doamna Wangen?

— Zace aici, la noi, în pod, lămuri fata.

— Pot să mă urc la ea?

Fata clătină din cap: doamna Wangen nu voia să vorbească nici chiar cu gazda ei. Veniseră s-o vadă și preotul și doctorul, dar ea nu voise să primească nici pe unul, nici pe altul.

— Vrei să te duci acu și să-i spui că doresc s-o văd? replică doamna Thora.

Fata luă găleata și se îndepărtă. Dar când apăru iar pe scări, scutură din cap: doamna Wangen nu voia să primească pe nimeni. Deși se sculase și voia să-și vadă copiii, mai explică fata.

— Dar de ce o să se apuce acum? întrebă doamna Thora.

— Nimeni nu știe, răspunse fata. Ea nu spune nimic, nimănui.

În drum spre casă, Thora de Lidarende avea lacrimi în ochi. Serbarea asta în cinstea lui Norby trebuia, desigur, s-o fi rănit pe doamna Wangen. Dar în privința asta nu era nimic de făcut. Vinovăția era vinovăție; nevinovatul trebuia răsplătit.

Era într-o sâmbătă după-amiază și banchetul trebuia să înceapă pe la orele șapte. Ultimele căruțe încărcate cu fân veniseră de pe câmp, iar dealurile rase căpătaseră acum o culoare verde închis, catifelată, în timp ce ici și colo, peste colinele împădurite, soarele începuse să pună pete aurii.

Spre ora șase, primele trăsură ce se îndreptau spre localul comunal întâlneau pe lângă fiord o femeie înaltă și palidă care se îndepărta grăbită, cu capul plecat. Era doamna Wangen. Pălăriuța ei de pai, galbenă, părea cocoțată prea sus pe părul adunat ca o coroană deasupra frumoasei sale fețe.

Ajunsă pe colina prăvălită spre fiord, nemaivăzând alți călători înaintea ei, se așeză pe o movilă de pietre, la marginea drumului, cu coatele pe genunchi și cu bărbia în palme, privind pierdută apele liniștite ale lacului în care se oglindea cerul înroșit.

Avea să-și vadă copiii. Și apoi? Încotro s-o apuce? Avea oare să poată face față nevoilor ei și ale copiilor? Sau... O, nu, nu trebuia să se gândească acum la asta; nu voia și nu îndrăzneala să se gândească.

Își trecu mâna peste frunte și suspină. „Ia seama”, își spunea. „Dacă tot ce clocotește colo, înlăuntrul tău, îți biruie voința... ai să înnebunești! N-o să-ți mai fie îngăduit să-ți vezi nici măcar copiii.”

Primise chiar în ziua aceea o scrisoare de la Wangen. Scria că încearcă să-i merite iertarea. Dar ea nu mai era în stare să i-o dea, nu mai avea puterea să creadă în nevinovăția lui.

Și măcar de ar fi recunoscut totul de la început, cel puțin față de ea! Dar acum?... Tatăl ei avusese dreptate. Tata! I se păru că torente de întuneric se rostogolesc deodată peste ea.

Se ridică brusc și porni grăbită mai departe. Trebuia să ajungă la copii înainte de-a se întuneca. Nu mai îndrăzneala să rămână singură, pe întuneric.

Când caleașca de zile mari porni pe aleea de la Norby, cele două fiice erau așezate în fața părinților, iar Einar pe capră, alături de vizitiu.

Einar se întorsese pe neașteptate, căci în seara când trecuse apa cu barca ca să se ducă la Buvik, avusese parte de o mare dezamăgire: chiar în aceeași zi fata doctorului se înapoiase în oraș.

Din clipa aceea pentru Einar șederea pe munte se dovedi de neîndurat. Zadarnic, în timpul plimbărilor pe culmi își arunca

privirile spre cabana părăsită: acu, că fata plecase, rușinea de care fugise o întâlnea de astă dată peste tot, și în casă, și afară. Dar și nerăbdarea de a-și afla alinarea lângă tânăra fată era mai mare ca niciodată.

Își împachetase lucrurile și o luase la vale. Trebuia s-o reîntâlnească să afle de-i era sau nu indiferent.

Ajuns acasă, îl cuprinse o liniște minunată. Lângă oameni cu conștiința atât de împăcată, se simțea bine și el, și nu se putea să nu fie fericit gândindu-se la mica sărbătoare menită să-i răsplătească părinții pentru îndelungile lor necazuri. Era de altfel și timpul să renunțe la urâtele sale bănuieli.

Și acum, pe capră, lângă vizitiu, privea trăsurile ce se îndreptau spre localul primăriei, împodobit cu drapele. Avea oare să vină și ea în seara asta?

Așa cum ședea acolo, în trăsură, sprijinindu-se puțin de soțul ei, cu o pălărie de paie de culoare deschisă și în rochie de mătase, Marit Norby era frumoasă. Knut însă nu prea era mulțumit. Cu cât se simțea mai sigur că dreptatea fusese de partea lui, cu atât se neliniștea mai puțin de părerile comunei despre el. Asta ar mai fi lipsit să i se ofere un banchet fiindcă le era milă de el! În cazul ăsta, tare mai avea chef să le spună că se înșelaseră. Slavă Domnului, n-avea nevoie de nimic.

Cu toate acestea, când văzu sosind din toate părțile atâtea trăsură, începu a zâmbi: se gândea la Mads Herlufsen. Avea să vină și el oare azi? Sau avea să stea acasă și să facă pe bosumflatul? Tare ar mai fi avut poftă să-i vadă mutra!

Intrând în curtea primăriei, Einar zări plecând cabrioleta doctorului. Nu era loc în ea decât pentru două persoane: pentru doctor și soția sa. Ea nu venise.

După o așteptare încordată de atâtea zile și nopți, dezamăgirea fu așa de mare că o clipă îi pieri orice chef de-a mai intra. Și ceva înlăuntrul lui se trezi ca să-l scuture și să-i strige: „Ce ai de gând, Einar?”

Pe trepte, între două drapele, primarul și doamna Thora de Lidarend de își primiră oaspeții în onoarea cărora se dădea serbarea. Și Einar urcă încet treptele pe urma părinților săi, apoi intră.

Tânăra Laura, pentru prima oară azi în rochie strălucitoare de mătase, roși deodată băgând de seamă, în vestibul, un tânăr bărbat ce stătea și o privea. Era fiul primarului care tocmai terminase studiile la Școala forestieră. „Oare el o să stea lângă mine la masă?” se întrebă ea cu o tresărire a inimii.

Singura ființă care locuia aici era moașa comunală. Ea avea două odăi într-una dintre aripile clădirii. Aici, soția pastorului, în capul unei cete de fete, ostenea din greu să pregătească masa. Era în același timp furioasă și disperată: hotelul căilor

ferate, care procura mâncarea, uitase să trimită, împreună cu friptura, și sosul. Și iată, chiar atunci alergă o fată să-i spună că Norby sosea și că oamenii erau pe cale să se așeze la masă.

— Și cine i-a rugat să se așeze la masă! strigă ea fierbând. Ce mai comitet! Ce organizare! Încă n-am pomenit așa ceva! Și se repezi la telefon și sună furioasă hotelul:

— Alo! Ce se-aude cu sosul, îl trimiteți odată sau ba?

IX

Când Norby păși în sală, primul lucru pe care îl băgă de seama fu că Herlufsen nu era acolo. Dar autoritățile erau prezente toate și când apăru îl întâmpinară salutându-l cu toții.

Era o sală mare, aerisită, iar soarele din spatele înaltelor ferestre ce dădeau spre fiord așternea pe podea trei dungi late de lumină. Invitații, în haine de sărbătoare, se mișcau de colo-colo, trecând de la întuneric la lumina aurie a asfințitului. De afară, prin murmurul conversațiilor, se auzea pocnetul bicelor: mereu soseau și plecau alte trăsur.

Printre fermierii care se ațineau prevăzători pe lângă pereți, tot trăgând cu ochiul înspre masa mare, împodobită cu flori, se preumbla de colo-colo marele proprietar al gaterului mecanic, scoțându-și înaintea burta pe care se legăna lanțul de aur. Râdea zgomotos și fața lui roșie lucea. Căci auzind că risca să nu capete în seara asta decât lapte și vin de fructe, înainte de-a pleca de acasă avusese grijă să bea câteva păhărele.

— Doamnelor și domnilor! spuse el făcând un semn cu mâna, mi se pare că nu sunteți încă atât de binedispuși pe cât s-ar cuveni la o asemenea sărbătorire!

Judecătorul de district, un om mare și greu, cu părul și barba albe ca argintul, îl luă pe Norby de braț și-i arătă pereții. Erau acoperiți cu drapele și cu ghirlande de frunze, iar ici și colo, în lipsa unei panoplii decorative, se puteau vedea vechi obiecte de menaj, lucrări artistice, adunate de pe la fermele din comună: hamuri vopsite și meșterite din piele încrustată, șei, polonice, căușe de scos apa din luntre și halbe de bere pântecoase, pictate cu flori de aur. Doamna Thora de Lidarend de profitase de ocazie ca să adune aici primele obiecte ale unui muzeu comunal.

— Priviți, spuse judecătorul surâzând cu bunăvoință, nu-i așa că-i frumos? Iată natura norvegiană reprezentată prin acest frunziș, libertatea țării noastre simbolizată prin drapele, și vechea noastră cultură națională înfățișată în toate celelalte obiecte!

O unitate plină de armonie!

— Da, foarte drăguț! încuviință Norby căscând puțin.

Deodată, Norby se simți tras de pulpanele hainei. Se întoarse. În fața lui stăteau două vechi cunoștințe, fermieri de prin văile de la miazănoapte, care în timpul judecății fuseseră

membri în juriul curții cu jurați. Amândoi îi surâdeau cam stânjeniți.

— Voi aici? Veniți de atât de departe? N-aș fi crezut! spuse Norby strângându-le labele.

Îi povestiră că, pesemne tot din îndemnul lui Wangen, apăruse un nou articol în ziar care acuza jurații de părtinire. Și atât se mâniaseră citindu-l, că scrâșniseră din dinți și se așternuseră la drum să vină la serbare și ei.

Acum erau aici ca să-l conducă pe Norby la masă.

La unul dintre capetele mesei aceleia lungi se afla un jilț înalt pentru oaspetele de onoare. Soția lui și soția judecătorului erau așezate alături de el, de o parte și de alta. Și când privirea, coborând de-a lungul mesei, trecu peste șirurile de invitați – femei frumoase cu corsaje de mătase strălucitoare, bărbați vrednici, sau notabili cu plastroanele lor mari – bătrânul nu se putu împiedica să nu întoarcă ușor capul înspre soția lui ca să-i șoptească:

— Toate sunt întocmai ca la nunta noastră de argint!

În timp ce se servea supa, Einar se angajă într-o discuție politică cu un membru al Stortingului^[1] care stătea vizavi de el. Mai mulți comeseni se amestecară și ei în discuție și Einar se întărâtă.

Dar deodată i se năluci că un ascultător nevăzut îl pâlmuiește și o voce lăuntrică îi strigă: „Așa, Einar, așa, fii judecător aspru, jalnic erou ce ești!”

Și deodată își plecă încet capul și tăcu, căci se simțea roșind.

Dar micuța Laura, al cărei cavalier devenise într-adevăr tânărul silvicultor – deși el încă nu remarcase noua ei rochie – găsea totuși că întreaga adunare era ciudat învăluită într-o ceață aurie și avea impresia că ceea ce se sărbătorește aici e căsătoria ei.

— Vreți să mă ajutați după masă să fac ceva? îi șopti el.

— Ce? întrebă ea foarte interesată, încercând să ridice o buclă rebelă de pe frunte.

— Asta nu pot să vă spun. Dar așteptați și-o să vedeți!

Când sosi în sfârșit friptura, directorul școlii comunale superioare se ridică și bătu în paharul lui.

Sosise momentul cel mare pentru doamna Thora: inima îi zvâcnea de bucurie și de mândrie. Căci de mult timp stăruiau tot felul de neînțelegeri între Norby și directorul Heggen! Și acum, iată că Heggen se afla aici și avea să țină o cuvântare în cinstea vechiului său potrivnic. Asta era opera ei. Neînțelegeri fuseseră și între director și bătrânul judecător, și doamna Thora avusese de grijă să-i dea lui Heggen, drept vecină de masă, pe fiica judecătorului – căci în astă seară toți trebuiau să se regăsească și să învețe să se cunoască și să se înțeleagă.

— E frumos, nu-i așa? șoptea ea vecinilor săi de masă, privindu-l pe vorbitor. Soarele era pe cale să apună, ultimele raze scânteiau în numeroasele pahare înșirate de-a lungul mesei și făceau să strălucească lălelele din inima marilor buchete.

Furculițele înțepeniră, și fețele se întoarseră spre falnicul director al școlii comunale superioare. Vocea lui vibra de emoție și niciodată doamna Thora nu-l auzise vorbind atât de frumos ca acum când o făcea pentru vechiul său inamic.

El spuse că această sărbătoare era pentru comună un eveniment. Cu o mână ridicând paharul, cu cealaltă mângâindu-și barba lungă, privea prin ochelari cu privirile pierdute. O rază de soare îi puneă pe fruntea frumoasă o pată de lumină.

Da, sărbătoarea asta era pentru comună un eveniment, pentru că niciodată nu se văzuseră atâția oameni, din clase și de condiții atât de diferite, reuniți întru aceeași datorie, împinși de aceeași nevoie de-a face binele. Țara noastră continuă încă și azi să fie sfâșiată de lupte intestinale, să fie dezbinată în partide ca odinioară între baglerieni și hirkerblinjeji^[12]. Dar în astă seară, serbarea asta e ca solia unei primăveri. Aidoma legendarului Olaf Stiklestad, directorul își aruncă privirile asupra întregii țări cu munții ei albaștri și cu fiordurile ei de argint, cu fermele, cu câmpiile și cu miile de inimi ce băteau pretutindeni și întrezărea ziua când toți acești oameni se vor ridica împreună ca și cum clopotele unei duminici ideale ar suna un apel frățesc la unire în lupta împotriva forțelor răului, pentru ajutorarea tuturor celor nedreptățiți.

— Indiferent de religia noastră, oricare ar fi vederile noastre politice, de azi înainte un lucru trebuie să recunoaștem: și anume, că tot ce-i uman e deasupra oricăror deosebiri de păreri. Și dacă se întâmplă, cum s-a întâmplat, ca un om ca Norby să fie persecutat și terfelit, atunci ne ridicăm cu toții pentru a forma în jurul lui un cerc frățesc și pentru a-i spune: „Iată-ne Knut Norby, iată-ne pe noi, frații și surorile tale, suntem aici să te spălăm de orice murdărie și de orice injurie. Iată-ne!”

O răsuflare nu se mai auzea în timpul acestei mișcătoare cuvântări. Apoi izbucni un hohot de plâns undeva către capătul mesei. Era doamna Heggen care plângea ca întotdeauna când vorbea soțul ei.

Încetul cu încetul privirile începură să se întoarcă de la vorbitor înspre celălalt capăt al mesei: doamna Norby avea ochii plini de lacrimi și surâdea, Norby, însă, cu ochii plecați, își clătina capul cu modestie ca și cum ar fi vrut să zică: „Nu, Heggen, asta e mult prea mult pentru mine!”

Cuvântarea odată sfârșită, toți se ridicară să ciocnească în sănătatea oaspetelui de onoare, și proprietarul gaterelor urlă:

— Hip, hip! Trăiască Norby! Și nevasta! Hip, hip! Și entuziasmul uriașului câștigând toată adunarea și antrenând comesenii, uralele nu mai conteneau.

Ingeborg, mișcată, ședea și privea cu ochii umeziți. Ea era numai bucurie. Se gândea la răbdarea cu care tatăl său îndurase toate atacurile, se gândea la rugăciunile ei, și, fără să vrea, ochii i se înălțară în tavan: „Îți mulțumesc, Doamne, că m-ai ascultat.” Și i se părea ca zărește peste capetele părinților ei o ceață de îngeri păzitori.

Maică-sa o privi; amândouă surâdeau cu lacrimi în ochi. Își reaminteau noaptea de după manifestație când nu îndrăzniseră să se culce.

I se părea lui Marit Norby că tot răul, toată amărăciunea, se topeau în lacrimi. Și simțământul ăsta era atât de dulce ca-ivenea să suradă tot atât cât să plângă.

Dar fu și mai rău când Thora de Lidarendse se ridică – după ce furculițele își regăsiseră rostul un timp – ca să spună un cuvânt și pentru ea, pentru Marit. Alături de inima ei, bătea acum inima unei femei și a unei mame. Se pomeni de lupta sa pentru a-și susține soțul în nenorocire, în timp ce avea de vegheat un fiu grav bolnav. Iată o adevărată ispravă, unul dintre acele acte de eroism feminin atât de rar sărbătorit, atât de adesea săvârșit în taină, pe tăcute.

Niciodată nu se mai pomenise femeie care să vorbească atât de bine. Stătea acolo, atât de plăpândă, atât de tânără în ciuda celor patruzeci și cinci de ani ai ei, atât de înflăcărată și de inimoasă!... Și aproape te minunai cum de se face că toată această tulburare n-o copleșea și n-o făcea să izbucnească în plâns. Rămânea acolo, zâmbitoare și cu ochi umezi, cu adevărat inimoasă în rochia ei simplă, neagră, împodobită doar cu un gulerăș de dantelă albă. Și nu era de mirare că e atât de tulburată: tot timpul se gândea la propriul ei fiu, micul Gunnar, acum bolnav la pat de tuse măgărească.

Se închină în sănătatea doamnei Norby, în mijlocul uralelor asurzitoare; și Marit izbucni în plâns de-a binelea. Căci era foarte adevărat, trecuseră prin momente grele.

Auzind vorbindu-se despre mama sa și despre boala lui, Einar se simți mișcat și el, și, cu totul tulburat, se ridică și se duse să ciocnească paharul cu părinții lui.

Între timp se întunecase atât de tare încât trebuia să aprindă marea lampă ce atârna deasupra mesei. Și cu toate că nu era de băut decât vin de fructe, buna dispoziție sporise. Sub lămpi, cele mai multe fețe luceau roșii, se vorbea mult și se râdea încă și mai mult.

Cei doi membri ai juriului, rânduți la celălalt capăt al mesei, se priveau întrebător.

— Oare așa o fi obiceiul, să așezi oaspetele de onoare în scaun aurit?

— S-așteptăm nițel, să vedem! spuse celălalt prevăzător.

— Ia zi, cum îi spuneam noi lui Norby când umblam împreună la școala agricolă?

— Tjukken (Grăsanul)! spuse celălalt, pândind momentul să ia un os între degete, să-l roadă mai bine.

Primul începu să râdă în sine. Îl amuza gândul ca fuseseră odată destul de buni camarazi cu Norby pentru ca să-i fi spus Grăsanul.

Dar iată că se făcu tăcere: Norby bătuse în paharul lui. În picioare, nițel roșu la față, se uită mai întâi la Marit, apoi îmbrățișă din priviri întreaga adunare. În sfârșit, luă cuvântul cu o voce cam îngroșată:

— Mai întâi trebuie să vă mulțumesc în numele meu și al soției mele. Apoi v-aș ruga să bem în sănătatea cuiva la care nu se poate să nu mă gândesc în seara asta. Și acesta este președintele juriului!

Iar după ce fură golite paharele, doamna Thora de Lidarende strigă înflăcărată:

— Trăiască președintele! Trăiască membrii juriului!

Urarea își câștigă aprobarea tuturor; proprietarul gaterelor spori și el înflăcărarea adunării cu hip-hipurile lui. Unul dintre cei doi membri ai juriului se ridică.

— Vino! spuse el. Acu-i momentul!

— Stai olecuță să vedem! propuse celălalt.

— Nu! Trebuie să arătăm tuturor cât ne pasă nouă de acuzațiile de părtinire ale lui Wangen!

Atunci se ridică și celălalt și cei doi se strecurară spre capul mesei pentru a-l ridica pe Norby pe brațe. Mai întâi, bătrânul se împotrivi foarte hotărât. Când însă unul dintre jurați îi spuse: „Hai, vino odată, Grăsanule!” amintirea tinereților îl cotropi și se dădu bătut râzând. Adunarea nu-și mai putea reține bucuria. Când după ce-l purtară în jurul mesei, îl readuseră la locul lui, doamna Thora se ridică la rându-i și spuse către tânăra soție a unui arendaș:

— Atunci s-o purtăm și pe doamna Norby! Și o ridicară și pe Marit și o plimbară ca și pe soțul ei, spre deplina mulțumire a tuturor.

În timpul ăsta, buna dispoziție a marelui bogătaș începu să se stingă. Cu cât se încălzeau mai mult cei care mâncau și beau vin din fructe șampanizate, cu atât mai mult scădea în el buna dispoziție. Se aplecă și-i șopti judecătorului:

— Credeți că nici la cafea n-o să căpătăm un păhăruț?

Judecătorul clătină din cap și nenorocitul oftă adânc, ștergându-și fruntea.

— Ascultă, spuse Norby soției, nu-i ciudat că Herlufsen n-a venit?

— Șugubățule! chicoti Marit și nu se putu împiedica să nu râdă. Și în sinea lui bătrânul chicoti și el.

Luară cuvântul noi vorbitori, dar cel mai bine fu un tânăr învățător care vorbi despre patrie. Apoi cântară, în picioare, imnul național, mulți ținând isonul pe vocea a doua. În sfârșit, se ridică și pastorul Barrington.

Știa că toată lumea aștepta să-l vadă luând cuvântul. Și cu toate că înainte de a se hotărî să vină aici, cântărise lucrările cu multă băgare de seamă, se simțea totuși ciudat de apăsător. Fără îndoială, când aflase că Wangen plătise o scrisoare ca să înșele justiția, înțelesese bine că prima lui impresie fusese îndreptățită și că spovedania lui Lars Kleiven nu fusese decât ideea fixă a unui muribund. Și cu toate astea nu se putea împiedica să nu se gândească întruna la Wangen; spre surprinderea tuturor începu să vorbească despre el.

El rugă asistența să acorde și nenorocitului vinovat puțină compătimire și milă. Se spusese aici, chiar în această seară și pe bună dreptate, că trebuie să facem zid în jurul celui nevinovat. Fără îndoială, așa și trebuie să facem! Dar, în același timp, trebuie – chiar dacă numai în sufletul nostru – să facem zid și în jurul vinovatului. El are mai mult nevoie ca oricare de ajutor și de îmbărbătare, iar soția lui... Dar aici pastorul nu mai putu să continue și se așeză. Multora li se umpluseră ochii de lacrimi.

Și care nu le-a fost din nou mirarea când Norby își ciocăni paharul și se ridică.

— Eu propun, spuse el, să deschidem o listă de subscripție pentru doamna Wangen. Mă înscriu și eu pe cât îmi îngăduie slabele mele puteri. Căci trebuie să ne reamintim că atât ea cât și cei trei copii ai ei sunt săraci lipiți pământului!

După ce se așeză, se făcu tăcere. Mulți dintre cei de față se priviră de parcă și-ar fi spus: „Iată unul care este și va fi întotdeauna cineva!”

X

După desert, veni cafeaua și curând conversațiile se purtară sub perdeaua norilor de fum.

— Știți, spuse doamna Thora bătrânului judecător, cavalerul ei, știți cu cine aduce Norby?

Judecătorul, cu țigara de foi în gură, privi și răspunse:

— Nu, ba da, s-ar putea spune...

— Nu vedeți ca seamănă cu Garibaldi?

— Da, da, într-adevăr, spuse judecătorul.

Și de jur împrejurul întregii mese nu se mai vorbea decât de Norby. Părea un lucru de la sine înțeles. Doi arendași povestiră despre ultima trecere a regelui prin comună, când Norby, foarte liniștit, îi strânsese mâna și-i urase bun venit. Einar trebui să povestească doamnei judecător despre bunicul lui, și Ingeborg, la rândul-i fu întrebată despre mama ei. Judecătorul îl lăudă pe Norby ca pe un excelent jucător de boston; un administrator judiciar reaminti de afacerea unui partaj de bunuri în care Norby, în calitate de arbitru, se arătase foarte îndemânatic să împace părțile. Doctorul vorbea ceva despre forma pe care o avea capul bătrânului și în special despre înfățișarea caracteristică a frunții, marca rasei. Era o întrecere în omagii în toate aceste mici trăsături ale lui Norby, dibăcite cu simpatie, pe care fiecare le scociora de pe fundul memoriei sale și le scotea acum la lumină. S-ar fi spus că bătrânul, așa cum stătea el acolo, pe locul lui de onoare, se ridica din ce în ce mai sus, purtat de tot ce se spusese, se cântase, se plânsese și se simțise în astă seară aici; se ridica, în sfârșit, un nor aurit de simpatie și de admirație.

Numai Einar, dezmeticit și posomorât după cuvântul pastorului, simțea urcând în el tot felul de întrebări ca și cum, aruncând o privire dincolo de fumăria ce învăluia masa, ar fi putut vedea cu totul altceva, adevărul rece și neînduplecat.

S-ar fi zis că cele mai frumoase idealuri și simțăminte omenеști își dăduseră aici întâlnire pentru a omagia pe tatăl lui. Nici măcar nu mai îndrăznea să se întrebe dacă tatăl său, același care ședea acolo, era vinovat sau nu. Dar dacă totuși... Ar însemna oare asta că toate aceste idealuri și toate aceste sfinte simțăminte sunt atât de nestatornice încât să slăvească, deopotrivă, crima și minciuna cea mai grosolană?... E asta cu puțință? Nu, nu e cu puțință!

Cum? Vorbele astea încălzite la flacăra inimii, ochii umezi, vocea tremurătoare, nu sunt destulă cheazășie? E oare cu puțință? Nu, nu e cu puțință.

Și dacă se întâmplă totuși uneori ca omul să se înșele, buna lui credință poate să-l scuze? Nu! Faptele sunt fapte! Nimic mai rău ca buna credință care răsplătește pe criminal și aruncă în închisoare pe nevinovat. Ea săvârșește nelegiuirile cu o conștiință cum nu se poate mai liniștită și toți depun armele în fața ei... Oare așa și stau lucrurile?

Toate aceste puteri ce se numesc Dumnezeu, patrie, dragoste pentru aproape, creștinism, toate se lasă folosite ca niște haine de împrumut, bune să împodobească crima și să slăvească minciuna? Nu, nu, era cu neputință să fie așa!

Iată și de ce este atâta nedreptate în lume: ochii umezi, vorbele pline de căldură, inimile fierbinți, fac întotdeauna zid de apărare în jurul a tot ce este josnic și rău.

Oare așa și stau lucrurile?

Și el însuși?... Nu erau tocmai cele mai frumoase simțăminte filiale ce făcuseră din el un... Nu îndrăznește nici acum să gândească cuvântul până la capăt.

Nu, nu era cu puțință!... Și-și dori, fără să vrea, ca paharele să fie pline de o băutură tare, ca să-și afle în ea bucuria, așa cum alții și-o află îmbătându-se cu propriile lor cuvinte.

Ridică paharul și încercă să-i suradă lui Ingeborg^[12]. Și ea ridicându-și paharul pentru a-i răspunde, își spunea: „Slavă Domnului că Einar și-a revenit din rătăcirea lui!”

În clipa aceea cineva spuse:

— Ia uitați-vă colo, afară?

Mulți se ridicară de la masă și se duseră la fereastră.

În fața fiordului negru, care oglindea cerul înstelat, urca în văzduh o rachetă luminoasă, în timp ce alta recădea, ca o ploaie de scântei multicolore.

Se mai ridică una și în clipa în care se aprinse, tânăra Laura putu fi văzută o clipă cu capul gol și în rochia ei de mătase, alături de tânărul silvicultor.

Se auziră multe exclamații și Ingeborg spuse:

— A, vasăzică, de-aia o apucase adineauri pe Laura durerea de cap!

O nouă rachetă risipi, pe neașteptate, întunericul din jurul celor doi tineri, tocmai în clipa în care Laura îl apucase pe tânărul bărbat de braț, ca să-l tragă înapoi de teamă ca nu cumva să-l atingă racheta. Era primul ei gest de gingășie. Și din nou se lăsă întunericul asupra-le în timp ce scântele de foc continuau să plouă deasupra fiordului liniștit și întunecat în apa căruia se oglindeau înainte de a se stinge.

— Priviți acolo! se auzea pe la ferestre. Și acolo! Da' frumoase mai sunt! Și albastre; și roșii!

Și în fiecare clipă câte un fulger îi dezvăluia pe cei doi tineri care în noaptea liniștită trimiteau parcă în cer solii de foc.

Când, în sfârșit, jocul de artificii luă sfârșit, se stinseră deodată toate lămpile din sală. Se auziră râsete și ici colo proteste indignate ale doamnelor: dar iată că se ridică o cortină și în lumina lămpilor de petrol apăru un peisaj norvegian de munte.

— Dumnezeu milostiv! își spuse Einar. Iarăși *Ervingenul* ăsta văzut și răsvăzut?!

Și apoi apăru o fată în costum național și începu să vorbească unui bătrân. Einar o privi buimăcit: era ea. Fata doctorului. Iată pentru ce nu luase parte la banchet. Repetase, se vede, până în ultima clipă.

Era atât de nenorocit, de descurajat și de zdruncinat încât surpriza îl tulbură de-a binelea. Inima îi săltă în piept; își simțea trupul tot inundat de un sânge fierbinte. Se afla aici, înaintea lui! Și ce frumoasă era în costumul ăsta!

Încetul cu încetul, lămpile de petrol deveniră adevărați sori, decorurile caraghioase se transformară în păduri și munți adevărați, iar sănătoasa morală națională începu a lucra asupra-i cu o putere nemaipomenită.

Cum ieși însă fata din scenă, piesa i se păru lipsită de orice interes și se întoarse spre doamna Thora.

— După aceea se dansează?

— Bineînțeles, răspunse ea.

Hotărî să-l roage pe doctor să îngăduie fiicei sale să mai rămână; și acasă avea s-o conducă el. Poate că în felul ăsta serbarea avea să se dovedească minunată și pentru dânsul.

XI

Prin noaptea liniștită, Knut Norby se întorcea acasă împreună cu Marit și Ingeborg. Ceilalți doi, Einar și Laura, rămăseseră să danseze.

La răsărit, peste crestele munților, se ridicase o lună galbenă ce lumina lanurile unduitoare de grâu și fiordul tăcut.

Zile de-a rândul ogoarele avuseseră parte de vreme minunată: avea să fie un an binecuvântat. Și Knut, cu pacea în suflet, încerca nevoia să mulțumească lui Dumnezeu.

Trecură prin fața cimitirului și fără să vrea privi înăuntru. Cine putea ști clipa când avea să se culce acolo pentru totdeauna? Cel mai înțelept este să-ți folosești bine zilele pe care le mai ai. Acolo zăcea Lars Kleiven, cel care râvnea atât să-și doarmă liniștit somnul în sicriu. Dumnezeu să-l odihnească în pace. Tot acolo, în groapa ei abia săpată, dormea bătrâna văcăriță; și poate încă visa ca mâine în zori să se scoale și să se ducă la grajd.

Peste dealurile împădurite adia un vânt cald, aducând cu el, de prin poduri și hambare, o mireasmă de fân. Până hăt departe, muntele și fiordul se întindeau tăcuți.

— O, Dumnezeu fie binecuvântat! spuse Ingeborg privind spre stele... Și fără să-și vorbească, tustrei împărtășeau același simțământ.

Când, în cele din urmă, intrară în curtea fermei, Knut băgă de samă că uitaseră să coboare drapelul^[14]. Nu se supără însă cătuși de puțin: putea foarte bine să-l coboare și el însuși.

Chemă pe careva să ia calul, dar nu veni nimeni.

— S-or fi culcat cu toții? întrebă Marit nițel cam ursuză.

— Ce să-i faci, spuse Norby, nu poți să le spui nimic. Mâine trebuie să fie în picioare dis-de-dimineată! Și începuseră să-și deshame singur calul.

Când, în sfârșit, ajunse sus în dormitor, Marit, întinsă în pat, căsca. Dar Norby începuse să umble de colo-colo prin odaie cu degetele prinse în răscoiala vestei. Era prea binedispus ca să se culce imediat.

— Asta poate să fie o pildă pentru ceilalți, să-i încurajeze pe oameni să fie îndurători și să rabde! spuse Marit încet.

— Da! Dar înainte de orice să fie cinstiți și drepti, spuse Norby, oprindu-se lângă fereastră, de unde vedea fiordul sclipind în bătaia lunii.

Și puțin după aceea:

— Curios lucru: s-ar zice că am lipsit de la Norby cine știe cât amar de vreme și că abia acum m-am întors.

— Ah, da, Doamne, spuse Marit căscând. Au fost vremuri grele.

Norby mai privi o dată peste fiordul scăldat în lumina lunii.

— Cu siguranță, n-au fost toate o simplă întâmplare. Un tâlc trebuie să fie și aici. Se prea poate să mă fi purtat uneori prea aspru. Dar acum cred că va fi mai bine pentru toată lumea. În tot cazul, eu îmi voi da toată silința.

Soția nu răspunse. Era probabil prea obosită.

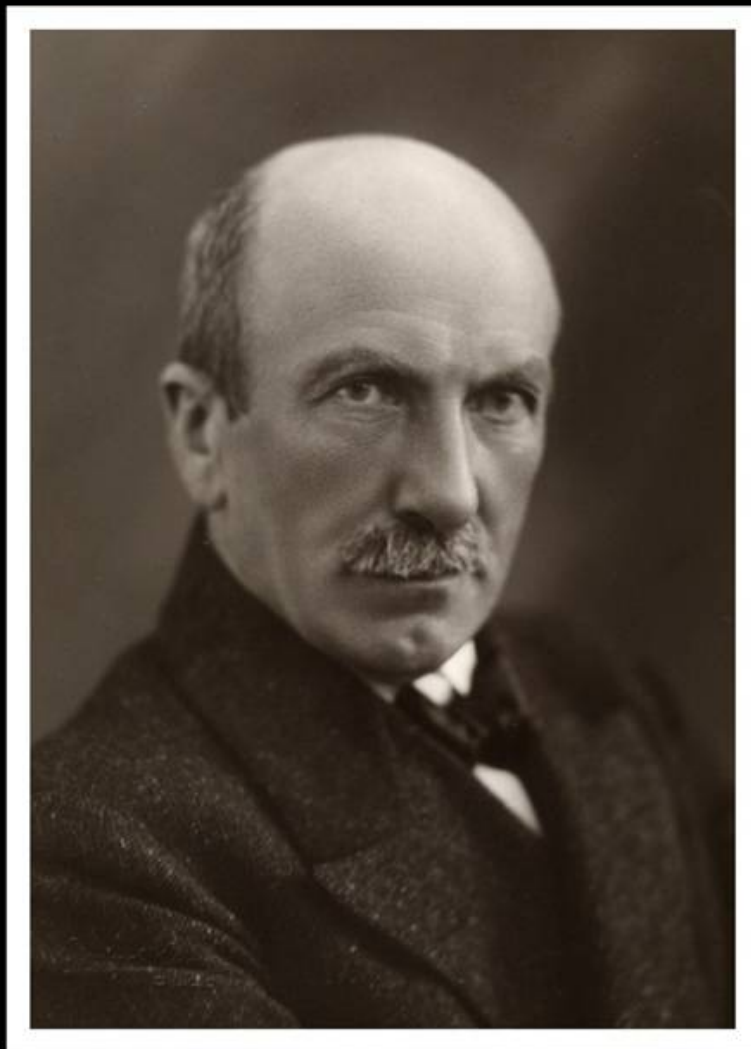
Dar când Norby, în sfârșit, se culcă, își împreună mâinile și spuse câteva versete din psalmi. I se părea că Dumnezeu se afla pe aici, pe aproape, pe lângă el. Respectul și simpatia întregii comune îi luminau sufletul și simțea nevoia să mulțumească Domnului pentru toate.

„Un lucru numai n-am să pot înțelege, niciodată, își spuse el după oarecare chibzuială. Cum se face că există oameni ca Wangen care pot să mintă cu atâta neobrăzare înaintea unui tribunal. Numai Dumnezeu să aibă milă de oameni ca ăștia fără pic de conștiință!”

SFÂRȘIT

Johan Bojer

Fascinația minciunii

POSTFAȚĂ

Ca și Strindberg, Bojer este un „fiu de slujnică”, împrejurare poate la fel de hotărâtoare, deși într-un sens cu totul diferit. În timp ce Strindberg, chinuit de timpuriu de un complex de inferioritate, va fi de un orgoliu nebun care, complicat ulterior de un dezechilibru psihic, va face din el, probabil în virtutea cine știe cărei legi a compensației, un revoltat violent și anarhic, Bojer, fire mai cumpănită, trăind de altfel și mult mai adânc condiția primei sale servituți, va fi cu mult mai bine pregătit să înțeleagă lumea din care provine, mecanismul și asprele ei frumuseți.

Născut în 1872, la Orkedalsøren, Johan este fiul unei țărănci care își câștigă existența ca servitoare la Trondheim. E, în cea mai mare măsură, un fiu al mamei sale, nu numai pentru că fiind un copil nelegitim se află sub jurisdicția ei, dar pentru că de la ea a moștenit probabil și voioșia, și dispozițiile artistice. Obligată să muncească, mama încredințează copilul unei familii de țărani nevoiași. Așa se face că deși mama este o femeie plecată de la țară, copilul, crescut într-o familie de țărani, va trăi până la 18 ani în sat, la Rissa, în condițiile unui țăran, iar adevărata sa mamă va fi, prin generozitatea inimii și continuitatea prezenței, mama Randi, mama adoptivă. Tatăl nu e cu totul absent: el e cel ce plătește întreținerea. Atâtea premature complicații sentimentale nu rămân fără consecințe; e plină opera lui Bojer de mame nefericite, de copii nelegitimi, abandonati, uciși, înfiați, și nu ne va fi de mirare să aflăm că prima temă care răsună în opera scriitorului este tema maternității.

Cea de a doua temă va fi aceea a muncii. Fiu de slujnică, Bojer a fost mult timp, în sensul cel mai propriu al cuvântului, un om obligat să muncească: argat, cioban, băiat de prăvălie, apoi comis-voiajor al unei întreprinderi de mașini de cusut, funcționar la un angrosist de pește, pescar de ocazie în Lofoten, actor, ziarist, omul ăsta a muncit prea mult în viața lui pentru ca să nu recunoască în muncă una dintre puterile creatoare ale lumii și una dintre valorile ei constante.

Chiar agonisirea culturii a fost pentru el un prilej de nesfârșite osteneți. Cioban la 18 ani și dramaturg la 23 – asemenea salturi presupun rupturi de țesături, o adevărată revoluție intimă. Puțini sunt în stare, asemenea tânărului Bojer, să cheltuiască atâta energie pentru a fi altceva decât ceea ce le oferă meschinăria împrejurărilor. Toată viața a avut

sentimentul că nu știe destul, că trebuie să învețe. A umblat pe la tot felul de școli mărunte, doar-doar o agonisi puțină cultură: școala elementară, oarecare instrucție religioasă, o școală „departamentală” cu un profesor entuziasmat de Ibsen, o școală de subofițeri, de doi ani, preferată pentru ca era gratuită și oferea pe lângă o soldă de 20 de ore pe zi, unele cunoștințe de matematică, de istorie și de literatură, un curs gratuit de corespondență comercială și câte și mai câte! Oriunde poate afla cultură fără cheltuială, chiar dacă nu fără osteneală, Johan e prezent: frecventează o Academie populară unde aude pentru prima oară numele lui Shakespeare; e nelipsit din sălile de conferință, unde are ocazie să asculte pe Herman Bang și Knut Hamsun; e mușteriu la toate bibliotecile, citește orice îi cade în mână, Bjørnson, Ibsen, Kielland, Hugo, Zola, Maupassant; va audia cursuri de literatură și de filozofie la universitate, bineînțeles ca student neînscris, extrauniversitar. E în zbaterea asta nebună ceva mai mult decât o foame de învățătură; e o fascinație a culturii. Când izbutește să plece în străinătate, primul oraș pe care îl alege e Parisul: desigur, pentru că Parisul e orașul prin excelență al culturii. Când se căsătorește, la toate virtuțile soției sale, le adaugă pe acelea că e licențiată în științe și cunoaște perfect engleza și germana. E cogeamite bărbat și scriitor reputat și încă socoate că instrucțiunea sa nu e desăvârșită numai pentru că nu cunoaște încă Anglia. Ca să plece în Anglia se apucă să mai învețe engleză; nu face nicio călătorie despre care să nu aibă impresia că e o călătorie de studii. Citește enorm, la nimereală, așa cum s-a obișnuit din prima tinerețe, se preocupă de filozofie pe care o asimilează rău și se interesează de știință deși nu are nicio încredere în puterile ei de a spori fericirea omului. Ca formație intelectuală este un autodidact cu aspirația mării intelectualități.

Revelația literaturii va fi avut-o cu siguranță în goana asta nesfârșită prin biblioteci, teatre, săli de conferințe. Primele sale încercări datează din 1894. Teatrul și proza – Ibsen și Bjørnson – îi dispută deopotrivă atenția. Și cine știe de nu va fi ambiționat să anexeze cu aceeași putere domeniul dramaturgiei și acela al prozei, căci dacă primele două încercări literare sunt piese de teatru, prima izbândă în anul următor va fi o nuvelă. Avem aici, într-adevăr, cele două direcții principale pe care se va manifesta talentul său generos. Izbânda prozei asupra teatrului va fi o izbândă relativ târzie, dar definitivă și solidă. În *Mama*, un fiu iubitor delapidază ca să îndulcească traiul mamei și, în primejdia de a fi arestat, se sinucide. E o piesă într-un act, scrisă stângaci, fără nicio valoare reală. Remarcăm numai că primii săi eroi sunt o mamă și fiul ei, adică acele personaje esențiale care fac substanța unei familii, mama fiind

aceea care o creează și copilul, acela care o justifică. *Helga* este istoria unei pruncucideri. O fată de clăcaș aduce pe lume un copil nelegitim și mama fetei îl înăbușă. Observația exactă și consemnarea conștiincioasă sunt primele virtuți evidente. Tot mama și copilul sunt personajele principale și în *Mama Lea*. Văduvă, cu câțiva copii, și ruinată de pe urma unui soț neglijent, preocupat steril de politică mai degrabă decât de administrarea averii, liberă în sfârșit de prezența stânjenitoare a bărbatului, preia frâiele familiei, luptă cu creditorii, reface averea și o sporește, construiește uzine și o cale ferată, desăvârșește educația copiilor din care face savanți și artiști. La optzeci de ani, înconjurată de copii și de nepoți, strălucind apoteotic în bogăție și fericire, mama Lea este deopotrivă simbolul maternității și al muncii. Ca și munca, maternitatea este, așadar, un principiu creator. *Mama Lea* este, evident, un basm, care amintește de basmele Selmei Lagerlöf scrise cu mijloacele romanului. Un fel de robinsonadă în perimetrul unei familii în care izbândește tentația creației din nimic.

Nu lipsește în acest roman, pe acea linie care e menită să evidențieze un contrast semnificativ, nici drama unei familii, nici pruncuciderea. Aici, personajul cel mai interesant, la polul opus al energiei, e Hans Lunde. Acesta, descoperind că argatul e amantul mamei, plănuiește să-l omoare. Dar Hans e un trântor din vocație și un zăbavnic din lașitate și argatul are răgazul să-și omoare stăpânul și să se căsătorească cu văduva. Disprețuit de nevastă, Hans își amenință tatăl vitreg cu denunțul, dar sfârșește prin a împrumuta bani de la el. Scârbită de atâta lașitate, femeia lui Hans refuză să-i facă un copil, își omoară pruncul și va sfârși la pușcărie. Cu aureola unei victime, trântorul, încet la mână și spornic la gură, ajunge deputat. Individul e un Hamlet, temporizator nu din scrupul, ci din indolență și lașitate, preferind vanitos solilocului intim, discursul electoral și aplauzele întrunirilor.

Maternitatea e și tema unei piese de teatru: *Teodora*. Femeia e o intelectuală cu gustul acut al independenței. Matematiciană, pregătindu-se pentru o carieră științifică, și-ar dori un copil care să n-o coste tutela împovăratore a unui bărbat. Copilul acesta se naște, dar moare curând; și Teodora, suspectându-se a-l fi neglijat în favoarea studiilor sale, își arde teza de doctorat și se sinucide. Piesa a fost socotită antifeministă și poate chiar cu această intenție a fost scrisă, deși e limpede că drama aici nu e rezultatul unui conflict între rigorile intelectualității și imperativele maternității, ci rezultă pur și simplu din condiționarea excesivă a maternității, dacă nu chiar din programarea nefericită a unei idei în câmpul relațiilor afective.

Dar scrierea care abordează tema maternității, pentru ea înșiși, fără implicații lăaturalnice, e un roman: *Pelerinajul*. La prima vedere s-ar zice că *Pelerinajul*, ca și *Helga*, este istoria unei maternități refuzate. De fapt, de astă dată avem aici studiul unei obsesii a maternității. Abandonat la naștere de mama sa, copilul nelegitim e înfiat de o familie a cărei urmă se pierde. Toate încercările ulterioare ale mamei de a-și regăsi copilul eșuează. Regina Aas, mama, își găsește slujbă la un negustor bogat, devine chiar soția lui, dar ceea ce-i lipsește cu adevărat e propriul ei copil. Obsesia ia proporții; când află de moartea copilului, femeia refuză să creadă; nebună, existența ei devine un lung pelerinaj în căutarea unui copil definitiv absent. Un drum al calvarului matern. Ca și în *Teodora*, maternitatea contrazisă se răzbună.

Mai solide, mai adevărate și mai frumoase, sunt romanele muncii. Cronologic vorbind, aceste romane, cu un caracter pronunțat epic, aparțin unei perioade de maturitate. E perioada creațiilor sale de seamă. Tema răsună totuși foarte devreme în operă, chiar dacă nu e, la început, decât o temă secundară, ca în așa-zisele romane politice, în care accentul cade pe critica politicianismului. Într-un roman ca *Un om popular*, munca este deocamdată un termen de opoziție și de confruntare. Politicianismul, adică, este definit în raport cu munca, drept o activitate sterilă, iluzorie. Ca și soțul mamei Lea, Peter Hegge, politician pătimăș, își neglijează pământul și familia. E cât pe ce să-și piardă averea, femeia îl urăște, un fiu îi piere, o fiică se sacrifică căsătorindu-se cu unul dintre creditori; el însuși, împruținat moralmente, după ce e ales primar, năzuiește la deputăție; se îneacă în cele din urmă – în chipul cel mai simbolic cu putință – în timpul unei manifestații populare. Curios e că toate nenorocirile, dacă nu sunt urmarea directă a pasiunii funeste pentru politică, derivă prin contaminare. În opoziție cu Peter, e femeia lui, cea care întreține spiritul familiei și Traug, învățătorul care preferă în cele din urmă politicii sterile, munca fecundă, de desțelenire a pământului. Un frate bun cu Peter Hegge, mai corupt însă și mai abil, este și maestrul mașinațiunilor politice, Sokrates Hector Snorre Kahrs din *Eternul război*. Valorile de opoziție sunt și aici, ca întotdeauna, familia și munca, deși familia – familia Brandt – e amenințată de disensiuni și cei care fac elogiul muncii nu sunt propriu-zis muncitori. Între drama familiei și istoria sfărâriilor politice, iată și un episod, bine cunoscut de acum, chiar dacă în termeni nițel inversați: o servitoare naște un copil nelegitim, dar cel care se sinucide e tatăl, pastorul Berg. Ca și *Un om popular*, romanul, deficitar în studiul pasiunilor, reușește mai bine în observația mecanismului politic.

Însă când va voi să facă din muncă o temă centrală, Bojer va renunța la lumea politicianilor, la personaje exemplare, de basm, ca mama Lea, la inginerii, artiștii și învățătorii săi, la bogătașii de tipul bătrânului Brandt și se va duce să caute munca acolo unde este la ea acasă, acolo unde ea este o necesitate absolută și e resimțită ca un principiu al existenței: în lumea țăranilor și pescarilor. De muncitorul industrial se apropie dificil, îl cunoaște superficial deși îl simpatizează, chiar când îi face loc în operă are un rol secundar, sau deține funcția unei mase de fond ca în *Sigurd Braa*.

Romanele muncii sunt romane de mare densitate epică, îmbrățișând viața colectivităților: romane puternice, de un realism sobru, strălucind prin puterea, exactitatea și minuția observației, impregnate de un sentiment al adevărului, unic.

Ultimul Viking e romanul pescarilor norvegieni. Epoca pescuitului cu ambarcațiuni prevăzute cu pânze se apropie de sfârșit. Dar a avea o barcă proprie este încă visul oricărui pescar. Kristoffer se îndatorează, își adjudecă la o licitație o barcă, „Kobbe” și pleacă în larg cu un echipaj din care nu lipsește Lars, fiul său. Echiparea vasului, angajarea echipajului, lăsarea bărcilor pe apă, slujba înainte de plecare, furtunile, pescuitul în regiunea insulelor Lofoten, viața pescarilor în sezonul pescuitului, bețiile, bățile, duminicile de odihnă, ceasul pescuitului bogat, vânătoarea bancurilor de pești, tehnica vânzărilor de pește, rapacitatea negustorilor, obiceiurile marinărești – totul e văzut cu ochiul atent al unui enciclopedist. Romanul amintește, prin amplexarea epică, de *Oamenii mării*, sau de *Moby Dick*, fără să aibă nimic din senzaționalul poetic al primului, nici din alura fantastică a celui de-al doilea. Dramatismul norvegianului e mai sobru. Lupta omului cu forțele naturii are chipul și înfățișarea muncii de toate zilele. Munca este aici principiul suprem al vieții. Pescarul, care e de fapt un țăran cu pasiunea mării, nu e cu nimic mai prejos, în crunta sa tenacitate, decât plugarul: țarina sa este marea și pentru ca să-i poată smulge recoltele de pește, el are nevoie de tot atâta putere, îndârjire și credință câtă cheltuiește plugarul ce-și cară cu sacul pământul de care are nevoie ca să-și sporească ogorul firav dintre două stânci.

Sunt în romanul acesta episoade memorabile, de un dramatism concentrat, de o mare frumusețe. Iată scena în care echipajul, la odihnă, deschide lădițele aduse de acasă: e un fel de ceremonie intimă, un mod de a lua legătura, peste timp și loc, cu cei îndepărtați și dragi; Per Suzansa descoperă că are lepră și, lăsat în libertate condiționată, trăiește înfiorat, fără putința de a se destăinui cuiva, ultimul sezon de pescuit; Lars, fiul lui Kristoffer, citește povestirile despre pescari ale lui

Bjørnson pescarilor bărboși, uimiți să descopere, prin mijlocirea artei, un sens mai înalt existenței lor; Elezeus Hylla se îmbolnăvește de moarte și Henrik Rabben, cel mai așezat și mai evlavios membru al echipajului, primește rugămintea tovarășilor săi de a spovedi muribundul și de a-i da dezlegarea de care are nevoie ca să moară liniștit; „Kobbe” naufragiază, Kandless, unul dintre tinerii echipajului, își pierde cunoștința și Kristoffer, după ce îl susține timp îndelungat cu o singură mână, ca să nu se înece, îl lasă în cele din urmă să cadă în valuri, chinuit de remușcări. Romanul nu face, așa cum s-ar putea crede, elogiul unei epoci revolute, ci e un prilej de a reconstitui trăsăturile fundamentale ale unui popor, înverșunat pe stâncile sale să supraviețuiască și să salveze, odată cu ființa sa fizică, umanitatea lui superbă, spiritul său nemuritor.

Emigranții e, bineînțeles, romanul emigranților norvegieni în Statele Unite. Aceștia sunt de regulă oamenii cei mai săraci ai Norvegiei. Într-o țară de stânci, viziunea pământurilor nesfârșite ale Americii este fascinantă. Mai ales tinerii ambițioși, care nu mai vor să se împace cu sărăcia, cu serviciile serviciului militar și cu lipsa de drepturi politice, sunt gata să plece: e felul lor particular de a-și exprima nemulțumirea. Romanul se constituie din urmărirea atentă a unui grup de emigranți. Elsa, fiica colonelului Dyrendal, se îndrăgostește de Ola Vatne, argat pe moșia tatălui său și pentru că situația e prea gîngășă ca s-o rabde pământul Norvegiei, unica soluție convenabilă pentru toți e plecarea pe pământurile îndepărtate ale Americii. Morten Kvidal, întors de la meserie, din oraș, descoperă că are în mama și în frații săi o familie foarte grea, că petecul de pământ pe care îl posedă ar cere o muncă colosală pentru a-l pune cât de cât în valoare și că a se căsători în aceste condiții cu fata pe care o iubește, ar însemna s-o condamne la sărăcie pe viață; pentru el America înseamnă posibilitatea de a se îmbogăți, adică posibilitatea de a reveni în țară să fructifice pământul, să-și susțină familia și să se căsătorească. Prototipul țăranului sărac e Kal Skaret: ca să-și sporească ogorul dintre stânci, omul cară pământ cu sacii; o muncă de Sisif care nu-i poate aduce totuși nimic; o familie de cinci suflete, copii mici care nu-l pot încă ajuta, datorii infinite, toate îl zdrobesc; pentru el, America e salvarea, unica, soluția fără alternativă. Acestui grup li se adaugă Jo Berg, un învățător ratat și Anton Noreng, un tânăr crescut lângă fusta mamei, efeminat, fără voință și fără direcție, căruia America îi este „administrată” ca un medicament. Conducătorul grupului va fi Erik Foss, un concetățean revenit din Lumea Nouă cu ceva bani, care se arată gata să suporte parte din primele cheltuieli ale emigranților, numai din dorința de a putea întemeia dincolo

de ocean o colonie de norvegieni; singurătatea, dorința de a importa în conaționali săi, o parte din sufletul acela al patriei de care are nevoie pentru ca să se simtă întreg, sunt mobilurile care îl determină. Ajunși în America, singuri în preria înțelenită, emigranții încep să cultive pământul și să dureze o așezare.

Colonia în mijlocul preriei nesfârșite are aspectul unei corăbii în mijlocul oceanului și tehnica romancierului e oarecum aceeași din *Ultimul Viking*. Interesant e că la început izolarea, lipsa de mijloace și necesitatea întrajutorării, dau coloniei aspectul unei comune. E însă o înfățișare iluzorie: băncile, cămătarii, samsarii – capitalismul în persoană – se află la numai trei zile de drum; conștiința proprietății e foarte vie; parcelarea pământului e riguroasă și imediat ce coloniștii depășesc primul stadiu al sărăciei, diferențierea devine categorică. Cel mai îndârjit e cel ce fusese cel mai sărac: Kal. Omul ăsta care odinioară își încropea ogorul cu sacul, nu se mai satură acum să agonisească pământ. Familia, care dincolo de ocean, pe un petec de pământ, era o povară, aici devine un factor hotărâtor al propășirii, căci fiecare copil e un muncitor. Oamenii cunosc metamorfoze interesante: Jo Berg, învățătorul ratat, descoperă deodată aici, în pustiu, nevoia de a avea copii pe care să-i dăscălească; Anton Noreng, „odorul mamei”, descoperă că dacă nu muncești nu mănânci; Elsa, fiica colonelului, femeie fină și cultivată, cunoaște toate greutățile muncii, dar cu toate că munca, maternitatea și grijile pe care i le dă un bărbat cu deprinderi grosolane îi ruinează puterile, în intimitate nu renunță niciodată la avantajele culturii și civilizației; Morten Kvidal însuși își descoperă pe încetul calitățile unui conducător.

Începuturile coloniei au ceva din înfățișarea unei robinsonade; oamenii descoperă geografia și clima și-și pun la contribuție spiritul inventiv ca să facă față împrejurărilor. Lupta lor cea mai grea e aceea cu natura: cu pământul, cu incendiul, cu iernile geroase, cu distanțele. Erik Foss degeră și moare; Per Føll, vikingul uriaș, viciat parcă în însăși substanța lui de viziunea pământurilor acestora imense pe care niciun munte nu corupe orizontul, înnebunește. Lupta oamenilor cu oamenii intră mai puțin în atenția lui Bojer, deși e sigur că adversitățile, afacerismul și competiția pentru putere trebuie să fi avut un rol considerabil în statornicirea și propășirea unei asemenea așezări. Nu lipsesc cămătarii și samsarii, dar aceștia sunt doar pomeniți, episoadele respective n-au greutate artistică; luptele intestinale încep în jurul bisericii care trebuie construită, iar din samsarlâcul cu pământurile și din luptele politice nu aflăm decât lucruri foarte generale. E o latură pe

care scriitorul o ignoră fiindcă, este evident, n-o cunoaște. De aici – între altele – utilitatea unei personaj ca Erik Foss care punând la dispoziția emigranților primele capitaluri, îl scutește pe autor de a ne înfățișa mecanismul tuturor servituților impuse unor oameni care debarcă pe un continent străin cu mâinile goale. Urmarea cea mai notabilă: un anume idilism; toți coloniștii se îmbogățesc. Kal devine mare proprietar, Morten e gata să intre în senat, fiul lui Kal ajunge senator, Ola Vatne, odinioară mare chefliu, se metamorfozează într-un adept al prohibiției; și toți acești coloniști își păstrează, în ciuda anilor și frământărilor, ceva din puritatea inițială a oamenilor săraci. Un idilism atenuat de convingerea suverană că baza bogăției o constituie munca și numai munca. În total: un basm, ca și *Mama Lea*, scris cu mijloacele romancierului. Oamenii aceștia întemeiază pe un loc gol ceea ce mama Lea întemeia pe ruine: o cetate a fericirii. O cetate utopică. Influența lui Morris, autorul *Povestirilor de nicăieri*, semnalată de critică la apariția *Mamei Lea*, se prelungește prin ani, pe dedesubtul operei, până în *Emigranții*.

Psihologia exactă a personajelor, desfășurarea largă și interesantă a acțiunii, observația precisă a împrejurărilor, veridicitatea scenelor de familie dau până și idilismului ceva din farmecul adevărului. Interesant pentru lumea asta este procesul de convertire a emigranților în cetățeni statornici. Morten, care păstrează mult timp iluzia că în America e un simplu voiajor pe timp limitat, va oscila neîncetat între cele două continente; când va voi să se însoare își va lua nevastă din Norvegia, dar va rămâne în cele din urmă în America. Știind precis că în Norvegia nu-l așteaptă decât sărăcia, Kal n-are niciun moment ideea de a se întoarce; îi este suficient să evoce, cu denumiri norvegiene, patria îndepărtată. În schimb, fratele lui Kal, venit în America și el, se va înapoia în țară, mai sigur de sărăcia lui de odinioară decât de realitatea marilor proprietăți ale coloniștilor. Semnificativă e și confruntarea dintre Norvegia cea bătrână și dinamismul Americii: în timp ce colonia, abia întemeiată, prosperă și sporește pe spațiul unui singur deceniu, vechiul sat norvegian din care au plecat colonii, a rămas aceeași așezare încremenită în obiceiuri și așteptări. Și cu toate acestea, Morten, la bătrânețe, își va duce nepotul să viziteze Norvegia ea să nu uite niciodată ce rasă de oameni puternici a fecundat lumea nouă. S-ar zice că scriitorul ține să ne sugereze ideea că rădăcinile America sunt în Europa, că Europa e aceea care a creat America.

Ca să ajungă să se preocupe de psihologia colectivităților, Bojer s-a interesat multă vreme, cu multe înfrângeri și cu unele admirabile biruințe, de psihologia individului. Scrierile sale cu

un accent mai marcat pe studiul pasiunilor, nu sunt, firește, fără contingente cu restul operei; familia, munca, maternitatea, sunt la rându-le teme secundare, dar prezente totuși, asigurând într-un fel unitatea întregii opere. Ceea ce caracterizează cu adevărat aceste scrieri este tema comună a iluziilor primejdioase și preocupările din ce în ce mai acut etice. Între iluzie și obsesie pendulează de altfel multe dintre personajele lui Bojer. Teodora cunoaște iluzia emancipării totale și obsesia vinovăției; Regina Aas, obsesia maternității, Hegge, obsesia politicii; Sokratis, iluzia puterii; Lars, ca și Santiago al lui Hemingway, obsesia pescuitului bogat; Kal, obsesia pământului. În două dintre piesele de teatru, în *Sfântul Olaf* și în *Brutus*, eroii sunt niște obsedați, unul cu obsesia Dumnezeului său creștin, celălalt cu obsesia intereselor superioare ale statului; sunt drame ale intransigenței, Sfântul jertfindu-și soldații necredincioși, Brutus, feciorii trădători.

Însă adevăratele izbânzi ale acestei categorii de scrieri sub semnul iluziei și obsesiei, sunt tot cele din câmpul romanului și capul ei de serie e, neîndoios, *Puterea credinței*. Titlul e echivoc înțelesul exact al titlului ar fi, așa cum s-a observat, „puterea credinței în minciună”. Traducătorul francez, care a simțit mai acut implicațiile etice, minciuna fundamentală care guvernează destinele personajelor, a intitulat romanul *Puterea minciunii*, în timp ce traducătorul român de odinioară, voind pesemne să sublinieze caracterul arbitrar al justiției, „năpasta” care se abate asupra nevinovatului, a intitulat romanul *Din senin*. Mai aproape de spiritul cărții, cu avantajul de a legaliza până la un punct toate interpretările, ar fi titlul *Puterea iluziei* sau chiar *Fascinația minciunii*. Wangen, om cam ușuratic, dar nu lipsit de spirit întreprinzător, plănuind să pună pe picioare o fabrică de cărămizi, împrumută bani cu girul respectabilului Knut Norby, unul dintre oamenii cei mai înstăriți ai comunei; numai că Norby nu recunoaște girul și Wangen, acuzat de a fi falsificat iscălitura acestuia, se ruinează și ajunge la pușcărie. Acesta e romanul: istoria unei false acuzații de fals. Când l-au cunoscut, francezii l-au socotit inspirat din afacerea Dreyfus. Nici vorbă de așa ceva! Romanul are la bază o întâmplare autentică petrecută în sat la Rissa. La prima vedere tema este cum nu se poate mai banală și avem impresia că o cunoaștem perfect încă din Balzac. Interesul nostru începe acolo unde se vedește mecanismul minciunii, progresul ei, puterea cu care iluzia ia mințile în posesie și transformă un gir real într-un fals, un nevinovat într-un vinovat, un vinovat într-un martir al adevărului, un sat de oameni într-o turmă de imbecili îmbrobodiți.

Avatarurile iluziei sunt infinite și plăcerea cu care scriitorul desface toate amănuntele mecanismului ei este evidentă. Momentul capital este acela care relevă fondul echivoc al sufletului lui Norby. Să achite polița și să-și onoreze astfel girul, n-ar fi, din punct de vedere bănesc, nicio problemă. Dar martorul care a legalizat cu prezența lui înțelegerea dintre Wangen și girantul său e mort și Norby încearcă tentația de a refuza să onoreze polița. Asta ar însemna însă să arunce asupra lui Wangen acuzația de fals, să-l ruineze și să-l azvârle de fapt în închisoare. Ispita rămâne totuși, dar brutalitatea ei se travestește inițial în chipul cel mai nevinovat. Cu intuiție excepțională, scriitorul începe prin a ni-l arăta pe Norby foarte sensibil la zvonul public. Wangen are faimă proastă și ideea că un om de afaceri, cât de cât experimentat, ar fi putut face prostia să gireze pentru el, pare cu totul incredibilă. Lumea așteaptă acum, foarte nerăbdătoare, să afle adevărul: să rădă de un Norby naiv, sau să asiste, satisfăcută, la completa ruinare a lui Wangen, acuzat de fals și ajuns la închisoare. E limpede însă că Norby nu vrea să pară un nătărău, dar nici n-ar vrea să-și calce conștiința în picioare. Dilema pare, la drept vorbind, neverosimilă și pentru ca să sublinieze cât de iluzorii pot fi rădăcinile unei tragedii, scriitorul preferă să dea dramei incipiente aparența cuminte a unei dispute domestice. Femeia lui Norby, socotind că soțul ei nu poate fi atât de naiv ca să gireze pentru un om de nimic ca Wangen, închipuindu-și apoi că nu poate fi vorba aici decât de un zvon lansat de Wangen pentru ca să câștige timp, hotărăște, plină de indignare, să se ducă la primărie și să-l acuze pe Wangen de fals. Norby, descumpănit de inițiativa nevestei, e acum într-o situație foarte delicată: dacă dezmente declarația nevestei, riscă s-o expună batjocurii publice, să dezvăluie intruziunea femeii în treburile sale. Preferă deocamdată să tacă, cu rezerva mentală că are tot timpul să intervină pentru ca să împiedice catastrofa. Dar tăcerea îl angajează și vine un moment când e obligat să confirme, cu glas tare, acuzația nevestei, pentru ca în cele din urmă, ca să fie consecvent, să iscălească totuși o declarație formală, echivalentă cu un act de acuzație. Ce-i drept, Norby acționează însă cu ideea că până la proces lucrurile trebuie să se aranjeze; de fapt însă, el a și devenit prizonierul acestui ghem de împrejurări care continuă să acționeze libere de orice control inteligent.

Ceea ce operează, cu putere, asupra lui Norby, ca și asupra opiniei publice, e credința larg împărtășită că Wangen e de fapt tocmai omul capabil să săvârșească un fals: bătrânul Wangen a fost un notar pătat de acuzația de delapidare, Wangen însuși, animat de spiritul vremurilor mai noi, pare în ciuda bunelor

sale intenții, ba poate tocmai din pricina planurilor acestora cu care lezează conservatorismul stăut al comunei, un individ primejdios, dispus să-și facă loc cu orice mijloace. De la posibilitatea ca omul să fie un falsificator, până la a-l socoti în mod formal falsificator, e un pas pe care comuna întreagă îl face în mod tacit, iluzionată, fără remușcări. Norby însuși începe să creadă propria lui minciună.

Nu lipsesc totuși unele interese reale: obsesia concurenței. Cărămidăria proiectată de Wangen ar putea fi un factor de concurență în domeniul construcțiilor. Se desemnează, cu alte cuvinte, o dispută posibilă între lemn și cărămidă, între lumea conservatoare a proprietarilor de păduri și aceea întrepidă a micii industrii. Pe lângă toate, o cărămidărie modernă presupune prezența unor muncitori, adică a unui factor de neliniște în ținut, ceea ce nu poate fi deloc agreabil marilor proprietari de păduri și de pământ. Distrugerea lui Wangen înseamnă distrugerea unei primejdii și Wangen e cu totul îndreptățit în convingerea sa, de proporțiile unei obsesii, că proprietarii vor să-l compromită, pentru ca să lovească într-un adversar potențial. Minciuna are așadar un resort real și iluzia o justificare secretă. Încetul cu încetul iluzia își trage puterile din împrejurările cele mai diverse. Mass Herlufsen, unul dintre vechii adversari ai lui Norby, are ideea de a folosi afacerea pentru a lovi în reputația acestuia. El îl va pune la cale pe Søren, argatul său, odinioară argat al lui Horstad, martorul mort – să depună în favoarea lui Wangen, să declare cu alte cuvinte că știe de la fostul său stăpân, în mod precis, faptul că într-adevăr Norby a girat. Bineînțeles că Søren habar n-are de nimic, dar spirit simplu, momit de Herlufsen, ajunge să se convingă că știe. Știe. Crede. Afirmă. E gata să jure. Va jura. Sub puterea iluziei, el parcurge oarecum în sens invers drumul lui Norby. În timp ce Norby începe prin a fi prizonierul unei minciuni și devine robul unei iluzii, Søren începe prin a fi robul unei iluzii și sfârșește prin a deveni prizonierul unei minciuni. Norby însă are acum un motiv în plus de a nu retracta: într-adevăr, acum nu mai e vorba de Wangen, ci de Herlufsen, vechiul său rival și nu are de gând să-i dea satisfacția de a i se înfățișa înfrânt, pătat de acuzația unui sperjur echivalent cu un asasinat moral.

Adevărul e că nu lipsesc martori autentici. Unul e Lars Kleiven, un fost clăcaș al lui Norby care în ziua fatală și-a însoțit stăpânul la târg. Om cu frica lui Dumnezeu, Lars va veni să-i amintească lui Norby faptul; dar singura urmare a demersului e că Norby, îndârjit din clipa în care își dă seama că pot exista și oameni care să creadă în nevinovăția lui Wangen are sentimentul că în joc sunt de astă dată interesele

sale cele mai vitale. Iluzia se consolidează acum din orice rezistențe.

Un alt martor posibil ar putea fi pastorul Barrington, căruia Lars, muribund, i se spovedește. Dar pastorul acesta care nu crede nici măcar în propriul său sacerdoțiu, pe care profesiunea l-a învățat să se îndoiască de orice, se iluzionează cu ideea că mărturisirea lui Lars n-a fost decât bâiguiala unui muribund obsedat și cu toate că ajunge să se îndoiască, conștiincios, și de cinstea lui Norby, cheamă în ajutor gândul că în orice caz n-ar putea vorbi, legat fiind de taina spovedaniei, și tace.

Ar putea vorbi și femeia lui Lars. Dar bătrâna e pensionara lui Norby și n-ar putea risca să rămână, la bătrânețe, pe drumuri. Ar putea vorbi însuși fiul lui Norby. Tânărul Einar își amintește, într-adevăr, că tatăl său i-a mărturisit odată a fi girat pentru Wangen și încearcă să-l determine să renunțe la o acuzație de fals, cu urmări atât de grele. Dar Norby neagă, sugerând acum că n-ar mai putea da înapoi fără să primejduiască reputația întregii familii. Bolnav, zdruncinat de ideea de a se ridica împotriva familiei, în fond prea slab pentru a înfrunța rupturi definitive, Einar ajunge să creadă în nevinovăția tatălui său, fiindcă vrea și trebuie să creadă și nu poate să nu creadă. Poate că aceasta e și iluzia cea mai tenace; aceea care își trage puterea din obligația, din datoria de a crede. Ingeborg, sora lui Einar, pentru care tatăl constituie autoritatea supremă, nu-și pune nicio clipă problema vinovăției lui; e de la sine înțeles că un tată nu poate să fie vinovat. Iluzia se alimentează aici din sentimente filiale dintre cele mai respectabile. Cel care o încearcă cu îndoielile lui e Einar. Dar după câteva rugăciuni, Ingeborg are o revelație: siguranța absolută că tatăl ei e nevinovat. Și nimic mai mișcător ca fata asta chinută, care vine în miezul nopții în camera lui Einar ca să-i aducă la cunoștință revelația. Prin Ingeborg, Dumnezeu e solicitat și vine să depună mărturie în favoarea lui Norby. Iluzia are acum ceva din fervoarea sentimentului religios. Ea se întemeiază pe credință, nu pe calcul inteligent, deci este indiscutabilă.

Așa cum Ingeborg are nevoie să creadă și crede în nevinovăția tatălui, tot așa Karen, soția lui Wangen, vrea să creadă și crede în nevinovăția soțului. Nu că l-ar socoti incapabil de un fals: îl știe prea slab și supus ispitei; dar cel puțin de data asta – când e în joc soarta căminului – nu poate accepta că e vinovat. Absolut tulburătoare și plină de adevăr e scena aceea în care soții, adânc frământați și înfricoșați de presentimentul catastrofei, au deodată revelația salvării: existența unui martor salvator. Atunci, acolo, în momentul

girului, în afară de Wangen, Norby și Horstad, martorul decedat, a mai existat cineva: un al patrulea. Al patrulea: fantoma salvării! N-are încă niciun nume. Dar Wangen îl vede! Se iluzionează că-l vede. Ba crede chiar că-l cunoaște! E un cunoscut! Un prieten! Prietenul lui cel mai bun! Numai că omul e plecat în America. Iluzia e acum dementială. Iată-l pe Wangen căutând înnebunit în corespondența prietenului său o scrisoare pe care omul acela nu i-a scris-o niciodată: și anume, tocmai scrisoarea cu acele câteva rânduri menite să ateste că a fost martorul girului dat de Norby. Bineînțeles, nu găsește nimic și despuat de orice iluzie și, în același timp, hotărât să întărească cu o iluzie încrederea soției sale în el și să iluzioneze justiția cu un document hotărâtor, se apucă și falsifică una dintre scrisori. Comite, cu alte cuvinte, un fals pentru ca să lupte împotriva unei false acuzații. Dracul stă acum la masa lui Wangen, precum Dumnezeu la patul lui Ingeborg; amândoi mint, atâta doar că Dumnezeu minte mai frumos. Dialectica minciunii e acum de așa natură că minciuna lui Wangen nu va face altceva decât să consolideze împotriva-i minciuna lui Norby.

Din clipa asta, romancierul tinde să descifreze felul în care adevărul sucombă transformându-se în contrariul său prin colaborarea originală a pasiunilor, intereselor și inerțiilor. Minciuna devine unanimă, otrăvind toate existențele. E rândul justiției să se iluzioneze. Falsa scrisoare a lui Wangen constituie, între altele, un temei destul de solid că girul însuși a fost falsificat. Iluzia justiției se întemeiază evident pe logica deficitară a unui transfer de semnificații: cine falsifică o scrisoare poate foarte bine să falsifice și un gir. Și Wangen e condamnat. Ba chiar de două ori condamnat. Căci la anii de închisoare la care îl condamnă oamenii, se adaugă „pedeapsa cerului”, nenorocirile pe care nicio sentință nu le-a prevăzut: casa se prăbușește, socrul se spânzură, copiii îi sunt duși din casă, nevasta își pierde încrederea în el. Minciuna a cucerit cerul. Norby e sărbătorit ca un apostol al adevărului și ca un mușchetar al justiției. E un adevărat stâlp al societății! O cucoană vede în el un coborâtor din regi, un element esențial al națiunii. Și adevărul – după atâta minciună – e că asemenea convingeri nu sunt cu totul lipsite de temei. Culme a ironiei și ipocriziei pe jumătate înconștientă: Norby propune să se subscrie un ajutor pentru familia lui Wangen. Și pentru ca puterea iluziei să fie perfectă și demonstrația autorului fără cusur, Norby însuși ajunge să creadă, pe deplin convins, că n-a girat niciodată.

Rareori a fost demontat în literatură, cu atâta strălucire, mecanismul minciunii interesate, puterea iluziilor întemeiată

egoist pe interes, pe slăbiciunea conștiințelor și complicitatea aparențelor. Tema, balzaciană în fond, e tratată cu mare finețe psihologică. Iar cine citește romanul cu gustul literaturii moderne, îl poate lesne asocia unei întregi literaturi a absurdului. Observația este adâncă și exactă. Scenele de familie sunt consemnate cu simțul neștirbit al adevărului, portretele cele mai sumare sunt cum nu se poate mai vii. Chiar compoziția, de care cu atâtea alte prilejuri o critică pedantă a făcut atâta caz, acum e armonioasă; conflictul e gradat, toate amănuntele susțin întregul. Impresia de rotunjime ne câștigă definitiv cu farmecul unei demonstrații matematice. Într-o epocă ce premerge romanelor sale epice, *Fascinația minciunii* e prima operă de seamă.

Tema iluziilor primejdioase va fi reluată într-un fel în *Regatul nostru*. Erik Evje, fecior de moșier, trăiește câteva experiențe nefericite: îndrăgostit de o slugă de pe moșie, o va abandona sub presiunea autorității paterne, împingând fata spre prostituție și crimă; un coleg căruia i-a refuzat un împrumut salvator comite un fals și ajunge la închisoare. Echilibrul său moral fiind distrus, tânărul se îndreaptă spre teologie pe care o abandonează ulterior în favoarea medicinei. Cu conștiința otrăvită de atâtea înfrângeri, Erik are o clipă iluzia că se poate salva într-o acțiune socială generoasă și după ce a încercat să fie preot și medic, devine un conducător al muncitorimii. Suportul sau moral e, în această clipă, întemeiat pe iluzia că greșelile sale și ale celorlalți își au, la urma urmei, rădăcina în proasta întocmire a societății. Dar fostul său coleg, ieșit din închisoare, îl denunță în fața maselor și Erik părăsește viața politică cu simțământul că e un om sfârșit. Reîntors în căminul părintesc, cuprins de patima beției, e gata să se năruie definitiv. Dar vechile sale idei socialiste, combinate în chipul cel mai straniu cu simțământul că e dator să-și ispășească păcatele, îi oferă, pe nesimțite, o șansă de redresare, ideea de a întemeia o colonie. Ideea e generoasă, realizarea coloniei întrunește multe simpatii; Erik are sentimentul de a-și fi răscumpărat vechile greșeli. Renunță la băutură, devine un proprietar intrepid, se căsătorește. În aceste împrejurări, inginerul hotarnic care în parabola asta romanească e simbolul rațiunii și adevărului, îl avertizează că terenul cedat coloniștilor, despădurit cu violență ca să facă loc ogoarelor și mâncat pe dedesubt de ape, riscă pur și simplu să fie măturat de șuvoaie. Nodul dramei aici e: în imposibilitatea lui Erik de a renunța la o iluzie de care are nevoie ca să trăiască. Să-i alunge pe oameni de pe pământul pe care li l-a dat, i se pare o barbarie, nu numai pentru că i-ar despuia de pământ, dar pentru că pământul acesta a și devenit terenul pe care destinele

s-au înscris ireversibil, s-au încheiat căsătorii, au apărut copii, oamenii au investit aici sudoare, sănătate, timp, nădejdi. Ca să-și liniștească conștiința, Erik va înștiința totuși pe coloniști de primejdia ce-i pândește, dar aceștia, ca și el, nu pot renunța la iluzia pe care e clădit tot temeiul lor și refuză să abandoneze pământul. Catastrofa, firește, se produce; colonia e luată de ape și coloniștii înecați.

Erik Evje e un Nehliudov. El are comun cu personajul tolstoian, – atât acela din *Diminețile unui moșier* cât și cu acela din *Înviearea* – conștiința vinovăției, dorința ispășirii, gustul generozității. Și aici, ca și la Tolstoi, triumful realismului stă în observația exactă a incompatibilității dintre năzuința individului și situația lui de clasă. Erik, ca și Nehliudov, rămâne în toate împrejurările ceea ce a fost întotdeauna; un fecior de moșier. Un om slab, rupt între convingerea ca nu poate să mai trăiască la fel ca părinții săi și incapabil totuși să trăiască altfel. Va voi și el, ca și Nehliudov, – cel din *Înviearea* – să se căsătorească cu fosta ibovnică, dar când o va reîntâlni la ieșirea ei din închisoare, urâtă, modestă, tăcută, zăpăcită, incapabilă să-și închipuie cum a putut patima abolii odinioară distanțele – va avea sentimentul limpede al unui trecut neverosimil, prea îndepărtat ca să mai fie modificat. De altfel, de când știe că a împrumutat-o, are impresia că de fapt nu-i mai datorează nimic. În sfârșit, generozitatea sa e tot atât de suspectă în ochii argaților ca și aceea a țăranilor din *Diminețile unui moșier*: aceeași reacție tipic țărănească, de neîncredere, de bănuială și de ostilitate. Ceea ce definește perfect duplicitatea lui Erik și inconsistența iluziilor sale este faptul că el nu renunță nicio clipă la calitatea de moșier. El nu e un „mare vinovat” care visează să-și împartă pământurile; el cedează doar o parte din ele – un pământ înțelenit care în raport cu întreaga moșie nu e decât o palmă de loc – păstrând în felul acesta toate privilegiile unui mare proprietar și toate iluziile unui om generos. El oferă ceva, pur și simplu pentru ca să aibă dreptul moral să stăpânească liniștit restul. Și în neputința sa de a renunța la iluzii, recunoaștem nu numai neputința de a accepta că răscumpărarea greșelilor este iluzorie, neputința de a renunța la orgoliul generozității. Romanul ilustrează astfel caracterul iluzoriu al soluțiilor parțiale și eșecul efortului individual. Simbolul în jurul căruia se adună romanul e prăbușirea pământului mâncat de ape subterane, un fel de a sugera cât de fragile sunt existențele montate pe iluzii.

Observația mediului țăranesc ca și a naturii este exactă ca întotdeauna. Îi lipsește lui Bojer geniul lui Tolstoi, înverșunarea lui de a răscoli adânc în subsolul societății. Un

exces de demonstrație, un oarecare sarcasm ne dă o impresie de răceală, acolo unde Tolstoi e pătimaș și nemilos ca un profet mâniaș.

Un roman al iluziilor primejdioase va mai scrie Bojer în plină maturitate: *Cântecul prizonierului*. Iluzia e aici aceea a transfigurărilor infinite. Andreas, prizonierul propriei sale imaginații, încearcă veșnic tentația de a trăi sub înfățișarea altuia. S-ar zice că, nemulțumit de a trăi o singură existență, ar vrea să trăiască mai multe. La început e numai un băiat drăcos, care se laudă că l-a văzut pe diavol: o încercare infantilă de a-și justifica într-un fel neliniștea și năzuințele. Ca toți copiii, cunoaște farmecul animismului: vorbește singur cu pietrele. Episodul relevă capacitatea copilului de a se dedubla pentru uzul unui dialog. Apoi vine rândul șotiilor; numai că gustul șotiilor se manifestă, la momentul copilăriei, cu maimuțări; imitația e o actorie în germene: strănută ca bătrânul Salkkebitt, tușește ca un student ofticos, șchioapătă ca bătrânul cizmar Olsen. Un fapt divers citit în ziar – un fals – îi reține atenția: lucru semnificativ, căci falsul e o imitație de alt ordin, din zona mai intimă a personalității. Dacă se bate cu zăpadă, preferă să ascundă o piatră în bulgăre: e un mod de a trișa; bulgărele de zăpadă are așadar calitatea unui proiectil perfid. Apoi băiatul se închipuie în situația unui îndrăgostit și scrie o scrisoare abracadabrantă unei fete de care râde tot satul. Joacă apoi în fața preotului rolul unui milog și succesul se concretizează în smulgerea unei pomeni, îi place să facă jalbe pentru consătenii analfabeți; dar nu din cine știe ce sentiment generos, ci din plăcerea de a juca rolul admirabil al unui acuzator public. Pe măsură ce devine mai conștient de puterea sa neobișnuită de a se întrupa în pielea altor personaje, devine mai îndrăzneț. La oraș, în rolul unui bogat cultivator, izbutește să încheie cu marele Roemer o afacere strălucită: ia marfă pe credit și deschide prăvălie în sat. Prăvălia asta nu are însă pentru Andreas mai multă realitate decât un personaj inventat; născută dintr-o escrocherie, pare mai degrabă un produs de vis; negustoria lui însuși e deșuchiată, desface marfa pe datorie, fără să țină alt catastif decât răbojul cu cruci crestate pe tavan. Gestul aduce cu un jaf de haiduc operat în favoarea nevoiașilor. O trăsnaie de om drăcos! Dar realitatea e o forță obiectivă care nu ascultă de magia metamorfozelor intime: mărfurile se risipesc, datornicii uită să plătească, Roemer descoperă escrocheria și pune sub sechestru până și opincile unchiului, mama moare mâhnită.

Îl amuză pe Andreas spectacolul situațiilor rare. Ca să nu-l lase lui Roemer nimic, după moartea mamei incendiază casa părintească. Intră argat, dar își dă stăpânul în judecată pentru

pricina derizorie – și inventată – că nu i-a dat o cămașă; pe un altul îl reclamă că i-a furat zece coroane din lădiță; sunt simple înscenări regizate cu umorul malițios al unui Ulenspiegel. Face rost de certificate false ca să intre funcționar; în loc să vândă vin preferă să-l bea; dacă în sfârșit servește un client, preferă să-i dea mai mult la cântar; dacă întâlnește un episcop în drum spre nu știu care târg, îl îndrumă către alt târg; când stăpânul îl ceartă, îi îneacă marfa în gaz și, supremă farsă, când pleacă din slujbă, cere un certificat de bună purtare. Așadar un Ulenspiegel care cunoaște din când în când tentațiile diavolului.

Un doctor îl duce la teatru și Andreas descoperă că gustul lui pentru travestire e aici o îndeletnicire organizată. Teatrul îl va învăța tehnica travestirilor, îi va lărgi orizontul. Totuși, lucru semnificativ, teatrul nu-l atrage. Pe el îl interesează rolurile pe care le poate juca în viață, nu acelea pe care le poate juca pe scenă. Carevasăzică el nu vrea pur și simplu să joace teatru; sau mai bine zis, el joacă teatru cu năzuința spontană de a rămâne definitiv fixat în pielea personajelor sale. S-ar zice că pentru el „personajul” are întotdeauna mai multă realitate decât „actorul”, căci în timp ce actorul, regăsindu-și personalitatea la capătul spectacolului, e o realitate provizorie, personajul abandonat în culise, fixat o dată pentru totdeauna, e o realitate de durată, ce scapă de sub jurisdicția efemeră a teatrului. Și cu toate acestea Andreas nu rămâne niciodată prea mult în pielea unui personaj: ca și cum odată sub înfățișarea acestuia, substanța lui s-ar diminua neîndurător după legea rolului debitat. Adevărul e că realitatea înconjurătoare refuză insensibilă să se modifice odată cu eroul nostru și-l demască cu aceeași putere cu care un sfârșit de spectacol dezbracă actorul și-l retrimite în stradă. Iată-l pe Andreas falsificând iscălitura doctorului și luându-i banii; în rolul unui misionar se duce la căpătâiul muribunzilor; când întâlnește un individ interesant, singura lui preocupare e dacă i-ar putea fura înfățișarea; când cunoaște pe funcționarul de bancă, Iversen, intră în rol, se înfățișează la bancă în locul lui și încasează banii. Escrocheria nu este totuși țelul lui final; e garanția unei reușite, echivalentul monetar al aplauzelor. Cu banii luați de la doctor trimite cadouri foștilor stăpâni pe care îi păgubise; banii luați sub înfățișarea lui Iversen îi trimite drept despăgubire doctorului.

Nici travestirea nu este în conștiința sa o simplă escrocherie, furtul banal al unei imagini; e un mod de a înlesni transferul real al personalității, un fel de vampir magic; dacă Iversen e bolnav în urma necazurilor, Andreas își închipuie că aceasta se întâmplă pentru că i-a furat înfățișarea, pentru că i-a „mâncat”

bucată cu bucată. Boala lui Iversen ar fi aşadar produsul unei diminuări a personalităţii. Aici „escrocheria” are, s-ar zice, înfăţişarea unui microb care acţionează asupra individului sustrăgându-i nu ştiu ce principiu vital în procesul de întreţinere a personalităţii. „*El (Andreas) călătorea – comentează Bojer – dintr-o viaţă în alta, ca şi cum ar fi murit şi ar fi reînviat sub o formă nouă.*” Existenţa lui Andreas se fragmentează de fapt la infinit, căci omul ignoră că trăind existenţa altora trăieşte foarte puţin propria sa existenţă. Va fi pastor şi medic de femei; o mulţime de indivizi certaţi cu poliţia au de fapt în Andreas un numitor comun. Până în clipa în care se îndrăgosteşte de Sylvia. E singurul moment în care adevărata lui personalitate şovăie să cedeze în favoarea alteia: s-ar zice, în sfârşit, că Andreas e gelos pe toate personajele sub înfăţişarea cărora s-ar putea prezenta Sylviei. Până la urmă va deveni cămătar şi conducător politic şi va fi acuzat de asasinarea cămătarului, adică de propria lui asasinare.

Romanul pirandelian în chipul cel mai surprinzător, îşi are de fapt rădăcinile în romantismul german şi a fost, cu siguranţă influenţat de Ibsen. Dedublarea personalităţii, confuzia dintre viaţă şi vis, „vampirismul” sunt teme curente pe o vastă arie a literaturilor occidentală, de la Calderon la Strindberg, de la Hoffmann la Stevenson; gustul şotiilor, al minciunii enorme, al odiseelor în travesti, vin din Ulenspiegel şi Peer Gynt. Ca şi Solveig, care, iubitoare şi credincioasă, e simbolul punctului fix pentru zvânturatecul şi nestatornicul Peer, Sylvia e principiul sentimentului covârşitor, capabil să fixeze sufletul cameleonice al îndrăgostitului Andreas. Se poate bănui că Bojer a râvnit să ne înfăţişeze, între altele, o imagine a artistului capabil să se metamorfozeze prin mijlocirea personajului, să ne facă sensibil aşadar însuşi mecanismul subtil al creaţiei. „*A inventat – spune el despre Andreas – personaje, numai că nu le-a imobilizat într-o carte, sau într-un bloc de marmură; le-a împrumutat propriile sale picioare.*” Romanul, semnificativ pentru puterea de invenţie a scriitorului, pentru spiritul şi pentru latura poetică şi fantastă a imaginaţiei lui, rămâne un divertisment plin de farmec, dar lipsit de un înţeles superior. Psihologia personajului este însă exactă şi mediul, ca întotdeauna, perfect autentic.

Un fel de enciclopedie care întruneşte mai toate temele favorite ale scriitorului şi în care regăsim, la o altă dimensiune artistică, ideile lui cele mai dragi, este *Foamea cea mare*. Romanul e plin de elemente autobiografice. Per Trøen este odrasla nelegitimă a unei ţărănci. Mama, moartă devreme, şi adevăratul său tată mort şi el înainte de a-şi putea ajuta fiul în chipul cel mai temeinic, băiatul pleacă la oraş cu gândul de a

intra la școala de subingineri. Ceea ce caracterizează momentul e setea de învățătură. Băiatul învață, muncește într-o fabrică pentru ca să-și poată continua studiile, devine mare inginer, construiește zăgazuri pe Nil și căi ferate în Orient, face avere – revine în Norvegia. Aici se îndrăgostește de Merle Uthoug, fiica unui mare comerciant și se căsătorește cu ea. Cum a rămas din copilărie cu gustul vieții la țară, însetat de liniște și dornic să întemeieze un cămin, își cumpără o proprietate. Femeia, copiii, grijile gospodăriei, după ani de învățătură și de călătorie, par să fie temeiul cel mai sigur al fericirii. Dar averea agonisită în străinătate se risipește într-un crah financiar; o lucrare de mari proporții pe care o realizează în țară îl ruinează; invenția unei coase mecanice se dovedește inutilă; munca și necazurile îi distrug sănătatea; fostul inginer decade la condiția unui fierar de sat; ca să-și salveze copiii, renunță la ei în favoarea unei rude; un alt copil îi este sfâșiat de un câine. Omul își pierde așadar averea, copiii, sănătatea, prietenii, iluzia fericirii. Per devine un plugar, obligat să-și are ogorul dacă vrea să trăiască.

Foamea cea mare e foamea de absolut. Per cunoaște ambiția de a învăța, dorința de a acumula știință, orgoliul de a construi, tentația de a crea. Eșecul și ruina, durerea și moartea însoțesc toate încercările sale.

Nu e greu de văzut: *Foamea cea mare* e un roman al condiției umane. Acum mai bine de cincizeci de ani, Bojer scria o dramă a absurdului și nimic mai tulburător și mai plin de învățăminte pentru cititorul de azi atent la istoria ideilor, decât faptul de a regăsi aici, cu treizeci de ani înaintea lui Camus, și în chipul cel mai explicit, mitul lui Sisif și motivul revoltei. Există într-adevăr un episod „sisific”, calculat în economia romanului să dea semnificație întregii drame a lui Per: e episodul în care omul, bolnav, cercând să-și refacă sănătatea, se exercită cărând inutil, de colo-colo, tone de bolovani. În clipa asta Per are viziunea unei umanități condamnate la o existență absurdă. Reacția lui cea mai semnificativă: revolta. Un Dumnezeu care tutelează durerea și moartea nu este un Dumnezeu. Omul nu are nevoie de divinitate. A-l demite pe Dumnezeu e legitim.

Bojer nu e atât de departe de Camus. Omul trebuie să lupte împotriva destinului său, dar să lupte fără iluzii. Principiul fericirii e munca și dragostea; esențial în durere e să salvezi partea omului din om: omenia.

Că există atâtea puncte de legătură între romanul lui Bojer și o întreagă literatură a epocii noastre, lucrul nu e atât de surprinzător. *Foamea cea mare*, apărută în 1916, în plin război mondial, precede doar cu treizeci de ani opera francezului; și

într-un caz și în celălalt, moașa operei este războiul. Faptul absurd prin excelență! Symbolismul lui Bojer este mai naiv, scriitorul nu are nici finețea francezului, nici consecvența lui filozofică; dar sub raport artistic, opera nordicului are sevă.

Totuși ideile lui Bojer încă n-ar putea fi bine înțelese fără a ține seama, în același timp, de climatul și de spiritul lui țărănesc, suspicios prin definiție. Aici e probabil și punctul de plecare în critica civilizației occidentale. Anti-tehnicismul său e de fapt o expresie a neîncrederii în capitalism. Tehnica fără fericire e un moft. Progresul tehnic nu e în mod automat urmat de un plus de fericire. „*Cuceririle culturii europene în Orient, asta vrea să zică că sunt câțiva bancheri din Londra sau Paris cărora li s-a făcut poftă să înfulece o bucată din Asia sau Africa.*” Atâta vreme „*cât Europa occidentală cu minunile ei tehnice, cu creștinismul, și cu legile ei de ameliorări politice nu va produce un chip de om, superior lepădăturii ăsteia pe care o avem acum, am face mai bine să stăm liniștiți și să ne ținem gura asta afurisită.*” Ceea ce s-ar putea numi progres în condițiile lumii existente, nu poate fi o sursă de fericire. Fără să-și dea prea bine seama și fără s-o spună explicit, Bojer simte că progresul întemeiat pe exploatare intensă nu poate mulțumi foamea de fericire. Valorile sale supreme: dragostea și munca; ele constituie un principiu de viață superior care, dacă nu asigură în mod automat fericirea, cel puțin îngăduie speranța posibilității ei. Totul e să rămâi om. În sensul acesta imaginează scriitorul și gestul final al lui Per: deși câinele vecinului i-a sfâșiat copilul și dușmănia desparte ogoarele ca un zid de piatră, Per știind că omul, cumplit de sărac, nu are sămânță să semene și că dacă nu seamănă îl așteaptă foamea cea mai cruntă împreună cu toată familia – se scoală în puterea nopții și din puținul său însămânțează ogorul dușmanului. Gestul e sublim. „*Omul – spune Boier – trebuie să se înalțe și să fie superior puterilor oarbe care îi cârmuiesc viața; chiar în nenorocire trebuie să vegheze ca ceea ce este divin în el să nu moară.*”

Lucru mai surprinzător: toată filozofia revoltei împotriva divinității e întemeiată nu pe elogiul inteligenței, ci pe un sentiment religios foarte profund. De aici și terminologia lui de biserică. Bojer neagă existența lui Dumnezeu, predică revolta și independența omului, dar are senzația unui gol, are simțământul de a fi pierdut ceva care trebuie înlocuit: totuși nu un alt Dumnezeu vrea, ci o altă biserică. Dar ca și în cazul lui Brand, în clipa în care aspirațiile trebuie să se definească în spațiul neîndurător al concretului, filozofia sa devine o retorică, limbajul se încifrează, revolta rămâne o aspirație și, atât timp cât cearcă a afla o expresie, e o revoltă în deșert.

Dar patruzeci de ani după Brand, lumea nu mai este aceeași și Bojer va fi simțit poate mai acut decât Ibsen dificultățile filozofiei sale, căci îl vedem încercând în 1926 să dea o urmare romanului: *Noul Templu*. Cu unele izbânzi parțiale, căci romanul nu e cu totul lipsit de unele calități proprii scrisului lui Bojer, acest al doilea volum rămâne în întregul lui un eșec. Deși ambele romane au comun unele personaje, ele se pot citi fără nicio pagubă ca două romane de sine stătătoare; cel puțin sub raport artistic *Foamea cea mare* se poate foarte bine lipsi de *Noul Templu*. Dar unitatea lor o fac ideile și pentru cine e interesat de istoria ideilor lui Bojer – istorie semnificativă în multe privințe pentru o pătură foarte largă de intelectuali – lectura *Noului Templu* e foarte profitabilă.

Noul Templu ar trebui să fie romanul edificării unui templu fără Dumnezeu. Personajele principale sunt aici copiii lui Per, acei copii pe care, pentru ca să-i salveze de mizeria propriei sale decăderi, Per acceptase să-i fie luați și înfiați de ruda bogată a nevestei. Lorentz, băiatul, atras de idei socialiste, dă multe griji mamei sale vitrege, femeie aprigă, care nu se împacă deloc cu ideea unei risipiri a averii. Lovise, sora lui, ființă fermecătoare, e un spirit mai pozitiv. Când văduva moare, averea revine, spre surpriza tuturor, Lovisei și nu lui Lorentz cum ar fi fost normal. Tânărul, care a cochetat cu socialismul doar atât timp cât era numai un moștenitor fără răspunderi, descoperă acum că pierderea moștenirii îl afectează foarte mult. Pe terenul acestei surpări intime, se instalează, pe încetul, convingerea că vocația sa e aiurea. Reîntâlnirea cu părinții adevărați pregătește definirea acestei vocații. Sub influența tatălui său, Lorentz va studia teologia, iluzionându-se a putea sluji o nouă religie, un templu fără Dumnezeu.

Socialismul e o tentație pe care o cunosc mulți dintre eroii lui Bojer; niciunul nu rămâne aici. Nu va rămâne nici Lorentz. De altfel și în cazul lui Per, ceea ce fundamentează revolta lui, nu e atât inechitatea socială, cât mai ales existența răului în lume și supremul rău care este moartea. Per nu se revoltă pur și simplu împotriva societății, ci împotriva lui Dumnezeu. Dumnezeu este o abstracție, omul este unica realitate inteligentă în univers, ceea ce mână omul este voința infinită de a exista, foamea de eternitate, care este însăși foamea întregii lumi. Ateismul lui Per e așadar un fel de schopenhauerism *sui generis* trecut pe la școala protestantismului. E în același timp în *Foamea cea mare* un elogiu al rațiunii și al omului, cam așa cum îl înțelegeau revoluționarii francezi de la 1789. Per concepe într-adevăr un cult al omului, o religie a omeniei, un templu în care s-ar

celebra frumusețea umanității și setea ei de infinit, pe scurt: un fel de cult al rațiunii supreme.

Prea bătrân și neputincios ca să-și asume rolul unui profet și al unui întemeietor de religii, Per vede în fiul lui, în Lorentz, pe omul care ar putea da realitate visului său. Sub raportul ideilor, romanul acesta e important fiindcă consemnează, ceea ce se putea întrevădea încă din *Foamea cea mare*, eșecul definitiv al unei ideologii de fantezie, întemeiată mai degrabă pe un sentiment acut de deșertăciune decât pe solide idei filozofice. Într-adevăr, Lorentz acceptă bucuros ideile tatălui său, dar primul lucru serios pe care îl face e să studieze teologia. După o discuție cu episcopul, Lorentz va intra în rândurile bisericii oficiale. Per, bătrânul, consideră poziția fiului său cu suspiciune; în concepția lui, „noul templu” nu poate fi clădit decât în afara Bisericii oficiale și împotriva ei. Dar Lorentz, intrat în câmpul realităților, își dă seama că vechea biserică nu poate fi pur și simplu distrusă imediat și dintr-odată, că a lupta dinlăuntrul ei, împotriva ei, este o etapă necesară și o strategie mai bună. Bătrânul, care de altfel nu a meditat niciodată la căile concrete de realizare ale Noului Templu, trebuie să accepte că și aceasta poate fi o cale ca oricare alta. E o acceptare care seamănă cu o cedare și nu va fi ultima. Semnificativ este că și episcopul îl acceptă pe Lorentz, deși acesta mărturisește deschis: pentru el, Dumnezeu nu-i decât sentimentul totului; Crist, universul moral sub înfățișare umană; păcatul, conflict între aspirații și limite; rugăciunea, o concentrare a spiritului în fața eternității; sfintele taine, un simbol al capacității omului de a se uni în aspirație cu divinitatea. Limbajul lui Lorentz este, evident, spiritualist, seamănă foarte bine cu limbajul bisericii și reflectă, neîndoios, ca și în cazul tatălui său, un sentiment religios viu și puternic. Lorentz este de fapt un popă fără credință, în orice caz un popă mai modern, sensibilizat odată de idei socialiste; oameni ca el fac doar foarte evidentă nevoia de schimbare și de adaptare a Bisericii la împrejurările unei lumi originale, caracterizate prin formidabil progres științific și prin prezența insistentă a unor mase de oameni cărora progresul ideilor și generalizarea tiparului le-a trezit apetitul dezbaterilor. Că Lorentz însuși se poate iluziona asupra rostului său, asta nu înseamnă mare lucru. Popă fără credință, chemat să boteze copilul surorii sale, Lorentz îl va boteza după canoanele sacrosancte ale bisericii; însuși Per, ateul, va veni la botez în calitate de naș și va îngenunchea finalmente în fața fiului ca să obțină din mâinile lui iertarea păcatelor. Ideile lui Per, puse în practică, văduse doar forța așadar în ultimele lor consecințe, vădesc doar forța sentimentului religios, inconsistența filozofică a ideilor. „Noul

Templu” seamănă ca două picături de apă cu „vechiul templu”. Ceea ce în *Foamea cea mare* mai era încă revoltă, nu lipsită de măreție, în *Noul Templu* sfârșește mediocru, într-o apoteoză de hagiografie cuminte. E în înfrângerea finală a lui Per ceva care ne amintește de înfrângerea lui Jean Barois. Dar e o înfrângere fără noblețe.

Foamea cea mare are cel puțin o frumusețe care nu e numaidecât a ideilor; acestea sunt vagi, întemeiate în genere pe reminiscențe filozofice neasimilate; frumusețea cărții e în drama revoltei; frumoasă aici e revolta. În *Noul Templu*, ideile neîncorporate artisticește rămân ceea ce sunt: niște stafii bâjbâind după haina care să le dea relief și semnificații. La drept vorbind, *Noul Templu* e unul dintre acele romane apărute parazit pe gloria unui prim volum; face parte, așadar, din familia adeseori dezolantă a „volumului al doilea”.

Lucrul cel mai tulburător, după ce l-ai văzut pe Bojer demonstrând, fără iluzii, mecanismul minciunii, făcând critica politicianismului și a religiei, este să-l vezi pe el însuși prizonierul câtorva iluzii tenace. Un templu fără Dumnezeu! Drama lui Bojer e în acest moment aceea a omului ajuns pe cale strict intelectuală la negarea lui Dumnezeu, dar incapabil să se desprindă din puterea sentimentului religios. Dumnezeu și-a pierdut chipul, dar nu puterea. Bojer este un credincios care se ignoră.

Nu e singura lui iluzie. Într-o piesă ca *Sigurd Braa* vom vedea un inginer de geniu încercând să intervină în disputele dintre patroni și muncitori ca să împace antagonisme care, așa cum o dovedește toată experiența istoriei, sunt inconciliabile. Principiul întregii activități a lui Sigurd Braa este bunătatea, adică un sentiment întemeiat foarte șubred pe ideea vagă de echitate. Dar echitatea nu este un instrument politic, politica lui Bojer e curat sentimentală. Piesa e uimitor de falsă.

La fel de fals e romanul *Ziua și noaptea*. Leif Sund, absolvent al unei școli de subofițeri, inventează, norocos, o mitralieră care va face din el un magnat al armamentelor. După Primul Război Mondial, omul contractează obsesia vinovăției, încearcă să se vindece cu ajutorul bisericii catolice, al medicinei și al petrecerilor; religia e neputincioasă, medicina toată nu-i poate afla leac pentru insomnii, șampania are gustul sângelui. Încearcă să muncească; dar blestemul său e să nu poată face nimic alta decât să inventeze arme de foc. Abia după ce-și pierde averea, familia și reputația, omul e pe cale să-și afle pacea și somnul. S-ar zice, așadar, că autorul reia, în felul său, vechea problematică a crimei și pedepsei: crima lui Leif are nevoie de ispășire. Falsă aici nu e atât ideea, cât psihologia personajului. Pentru că e foarte greu să faci dintr-un

absolvent al unei școli de subofițeri un om cu adânci probleme de conștiință, autorul face din el un autodidact setos de învățătură, audiind cursuri la Sorbona ca „*să umple lacune în instrucția sa*”, „*să soarbă o mulțime de cunoștințe de literatură și istorie*” și „*să asculte lecțiile de filozofie ale lui Bergson*”. Sensibilizat prin cultură, industriașul devine apt pentru probleme de conștiință. Naivitatea romancierului e mișcătoare. Naiv e și felul în care își închipuie că se poate pierde o mare avere: Leif își ignoră, pur și simplu, afacerile; la drept vorbind nici nu e un magnat pentru că uzinele, minele și acțiunile sale nu există decât pe hârtie. Avera sa e iluzorie. Și lucrul acesta îl descoperă un biet avocat provincial intrat cu totul întâmplător în imensa mașinărie a lumii financiare! Singurul lucru interesant: orașul provincial, care trăiește iluzia teribilă de a se ridica prin construirea unei uzine de armament; dezamăgit, târgul se va răzbuna aruncând asupra lui Leif acuzații stupide. După cum se vede, nu ideile îi lipsesc lui Bojer, ci puterea de a le încorpora. Pentru a fi realizate, ar fi fost nevoie aici de cunoașterea profundă a mediilor financiare, dar scriitorul, care a rămas în cea mai mare măsură un țăran, cunoaște la fel de rău marea burghezie ca și marea intelectualitate.

Interesant e că omul acesta, care disprețuiește politicienii și partidele, nu ignoră deloc forța de atracție a socialismului. E adevărat că socialiștii epocii sale nu i se par cu nimic superiori politicienilor de toată mână; cu toate acestea, când e vorba să fixeze în existența vreunuia dintre personajele sale o oază de generozitate, ni-l înfățișează sub farmecul ideilor socialiste: și Wangen, și Erik, și Lorentz au cunoscut ideile socialiste. Niciunul nu rămâne aici; într-un climat de instabilitate a sentimentelor și de oportunism general, abjurările sunt un fenomen comun, fără lacrimi și fără remușcări.

Ceea ce foarte bine înfățișează Bojer este dezorientarea totală a spiritelor și impostura. Oamenii știu foarte greu ceea ce vor. Tinerii, îndeosebi, bâjbâie multă vreme. Erik ar vrea să studieze teologia și studiază un timp medicina; Lorentz, care nu prea știe ce vrea să studieze, studiază în cele din urmă teologia și nici atunci ca un credincios, ci ca un rebel intrat în câmpul dușmanilor ca să le „spioneze” slăbiciunile, dinlăuntru. Bojer nu are nici cea mai mică simpatie pentru socialiștii de ocazie. Fiii angroșiștilor care la demonstrațiile muncitorești strigă „Noi, proletarii”; Wangen, proprietarul falit, cel care mănâncă economiile nevoiașilor și organizează demonstrații muncitorești; Erik, ajuns dintr-un lider al muncitorilor, un moșier cu ideea năstrușnică a unui soi de comunitate; Lorentz, gata să renunțe la socialism în favoarea unei moșteniri bogate

și optând pentru preoție din clipa când descoperă că e sărac – toți aceștia sunt, firește, până la un punct, niște impostori. Și nu sunt singurii: alături de politicienii sterili și tinerii fără vocație, aflăm adesea preoții fără har. Pastorul Barrington din *Puterea minciunii* este, ca și Lorentz din *Noul Templu*, un preot fără Dumnezeu, un funcționar fără credință. Poate că cel care simte cel mai acut distanța dintre idee și faptă este Einar, fiul lui Norby, care începe prin a se revolta împotriva tatălui său și sfârșește cuminte, prin a ceda minciunii.

Mai dificil se apropie Bojer de alte sectoare ale vieții. Muncitorul industrial e întotdeauna un personaj secundar, masa muncitorească e de obicei un fundal mort. Nu-i izbutesc lui Bojer nici tipurile de intelectuali. Frământările tinerilor săi studenți sau ale preoților săi nu sfârșesc mai niciodată în dramă, tocmai pentru că intelectualitatea lor e banală și n-au conștiința violentă a contradicțiilor. De aceea dramele lor de conștiință nu sunt autentice, n-au durată și, cu excepția poate a lui Erik, sunt drame fără consecințe. Nici Per, nici Sigurd Braa, amândoi ingineri și oameni de geniu, nu sunt cu adevărat niște intelectuali. În cazul lui Sigurd, lucrurile sunt foarte evidente. Sigurd e un sfânt căruia neputându-i-se acorda aureola, i se acordă virtutea supremă a geniului, dar atributul este, firește, cu totul exterior; ca să fabrici o idilă nu e nevoie de geniu ingineresc. În cazul lui Per, lucrurile stau nițel altfel; drama ar fi fost foarte dificilă fără calitatea intelectului, totuși paginile cele mai izbutite în *Foamea cea mare* nu sunt acelea care privesc dezbaterile în conștiință, ci acelea care privesc copilăria la țară, ucenicia tânărului la oraș – pe care Bojer însuși a cunoscut-o foarte bine – traiul fostului inginer decăzut la condiția țaranului. Uimitoare sunt intuițiile scriitorului asupra spiritului feminin și infantil. Lucrul nu e lipsit de interes pentru aptitudinea lui Bojer de a se apropia de lumea instinctelor și sentimentului. Neîndoielnic, tipurile cele mai reușite ale lui Bojer rămân acelea de țărani și de pescari. Puține personaje în opera lui pot sta alături de pescarii din *Ultimul Viking* sau de țărani din *Emigranții*. *Fascinația minciunii* este, în definitiv, un roman în cadru rural, Norby însuși este un țaran. Țărani sunt și pescarii lui Bojer: niște țărani trecuți circumstanțial din zodia pământului în aceea a mării. Chiar Per, inginerul, rămâne structural un țaran: el se întoarce la condiția țaranului fără fior și fără efort; mediul îi este familiar, nimic ostil aici; dimpotrivă, ruina averii, creditorii, hoții invenției sale, durerea – toate acestea îi vin din oraș. Până și politicienii de extracție țărănească sunt, în opera lui Bojer, mai vii și mai autentici decât surtucarii de la oraș. E cazul a spune că Bojer însuși a rămas, în bună măsură, un

țăran. Gustul naturii, elogiul vieții la țară, disprețul tehnicii, critica politicianismului steril, înclinarea pentru studiul țăranimii, acestea ne reamintesc partea țăranului din personalitatea agitată a scriitorului. Și încă ceva: cine privește tabloul operei, va băga repede de seamă că romanele epice, romanele pescarilor și țăranilor săi sunt, în ordine cronologică, tocmai acelea scrise într-o epocă de maturitate; s-ar zice că, obosit, după o călătorie atât de lungă și de bogată în peripeții artistice, scriitorul a venit să-și sporească puterile și să-și îmborsățească arta, în lumea lui cea mai familiară: în lumea pescarilor și țăranilor Norvegiei.

Valoarea operei lui Bojer a fost și este încă în bună măsură contestată. Compatrioții săi au văzut multă vreme în el un gazetar convertit oportunist la canoanele romanului. Gloria i-a făcut-o străinătatea: Franța, Danemarca, Germania, America. La apariție, *Foamea cea mare* stârnește aprecieri din cele mai elogioase. Ciudat, mulți critici au căutat rădăcinile operei aiurea, îndeosebi francezii, foarte binevoitori de altfel, dar foarte adesea înclinați, lucru deloc agreabil, de a afla termenii de comparație în propria lor literatură, l-au aflat pe Bojer îndatorat lui Hugo și Zola. E adevărat că două din cele patru *Evanghelii* ale lui Zola, *Munca* și *Fecunditatea*, constituie în opera norvegianului temele de bază; dar e greu de văzut pentru ce Bojer ar datora altora mai mult decât lui însuși. Iar dacă e să stabilim filiații literare, apropierea de Dickens e în multe privințe cel puțin tot atât de justificată ca aceea de Hugo. În *Foamea cea mare*, prima parte a romanului, copilăria orfanului, întâlnirea cu tatăl care îl abandonase, nevoia de afecțiune a lui Per care, după moartea părinților, îl va îndemna s-o caute pe Lovise, sora sa; traiul idilic al fraților săraci în aceeași mansardă mizerabilă; episodul în care Lovise, delicată și dulce, cântă din vioară pentru bolnavii din spital, moartea fetei, întâlnirea cu Fred, fratele vitreg – toate au, în mod cert, o culoare dickensiană.

Distinctive pentru întreaga sa operă rămân preocupările etice. Nota aceea de fantastic, caracteristică aproape tuturor nordicilor, nu-i lipsește nici lui Bojer și o aflăm nu acolo unde s-ar părea că e la locul ei cel mai potrivit, în culegerile sale de basme, ci în studiul bogat al iluziilor.

A scris mult, în toate direcțiile; temele sale, am văzut – sunt totuși două sau trei, iar personajele sunt reductibile la câteva tipuri; dar așa se întâmplă și cu cei mai mari: cu câteva teme și cu câteva tipuri se constituie o operă; Bojer nu face excepție. Preocupările sale nu cunosc frontiere între genuri; nu arareori vom afla, disputate în teatru, basm și roman, idei, personaje, situații. Dar dacă basmul e neglijabil și teatrul, prăfuit, de o

importanță circumscrișă la limitele literaturii naționale, romanul e viu și de o eficacitate artistică superioară.

ALEXANDRU SEVER

Johan bojer

«Foamea cea mare e foamea de absolut. Per cunoaște ambiția de a învăța, dorința de a acumula știință, orgoliul de a construi, tentația de a crea. Eșecul și ruina, durerea și moartea însoțesc toate încercările sale.

Nu e greu de văzut: Foamea cea mare e un roman al condiției umane. Acum mai bine de cincizeci de ani, Bojer scria o dramă a absurdului și nimic mai tulburător și mai plin de învățăminte pentru cititorul de azi atent la istoria ideilor, decât faptul de a regăsi aci, cu treizeci de ani înaintea lui Camus, și în chipul cel mai explicit, mitul lui Sisif și motivul revoltei.»

ALEXANDRU SEVER

-
- [1] Cu multe dintre datele acestui tabel suntem îndatorați studiului laborios și atent, plin de amănunte biografice, care e *Johan Boyer, sa vie et ses oeuvres* de La Chesnais, eminent cunoscător al literaturilor nordice, prieten al lui Bojer.
- [2] Lac mare în Norvegia.
- [3] Om politic, naționalist, foarte popular în Norvegia.
- [4] *Troll* – în basmele populare nordice un fel de spiriduș cu puteri supranaturale.
- [5] *Toddy* — băutură alcoolică foarte obișnuită în țările nordice, preparată din rom, coniac sau rachiu, diluate cu apă fierbinte îndulcită.
- [6] *Lidarend*: cetate întărită din Islanda, despre care vorbește Svan Stenbson în *Kongesaga (Saga regilor)*.
- [7] Numele vulpii în povestirile populare nordice.
- [8] Canal făurit de mare.
- [9] Limba națională formată exclusiv din dialecte norvegiene, cu care se urmărea înlocuirea limbii curente, un amestec danezo-norvegian.
- [10] Piesă într-un act de Ivar Osen, foarte populară în Norvegia.
- [11] Adunarea legislativă a Norvegiei.
- [12] În secolul al XVI-lea în timpul regelui Håkon, Norvegia era împărțită în două partide adverse, hirkerblenjeji și baglerieni. Ibsen s-a inspirat din aceste lupte în *Pretendenții la coroană*.
- [13] În țările scandinave, e obiceiul, la banchete, ca mesenii să toasteze între ei fără să-și părăsească locul sau să se ridice. Se înalță paharul către persoana cu care se toastează, aflată uneori tocmai la celălalt capăt al mesei, amândoi bând în același timp și, înainte de a pune paharul gol pe masă, zăbovind o clipă cu el în mână și înclinându-se ușor. Stăpânul casei e îndatorat astfel să închine cu fiecare din oaspeții săi.
- [14] Drapelul, înălțat cu ocazia unei sărbători, a unei aniversări, a unei vizite care va fi cinstită în chip deosebit, trebuie întotdeauna să fie coborât înainte de apusul soarelui.

Table of Contents

<u>Fascinația minciunii</u>	
<u>TABEL CRONOLOGIC</u>	
<u>Partea întâi</u>	
<u>I</u>	
<u>II</u>	
<u>III</u>	
<u>IV</u>	
<u>V</u>	
<u>VI</u>	
<u>VII</u>	
<u>VIII</u>	
<u>IX</u>	
<u>Partea a doua</u>	
<u>I</u>	
<u>II</u>	
<u>III</u>	
<u>IV</u>	
<u>V</u>	
<u>VI</u>	
<u>VII</u>	
<u>Partea a treia</u>	
<u>I</u>	
<u>II</u>	
<u>III</u>	
<u>IV</u>	
<u>V</u>	
<u>VI</u>	
<u>VII</u>	
<u>VIII</u>	
<u>IX</u>	
<u>X</u>	
<u>XI</u>	
<u>POSTFAȚĂ</u>	

Table of Contents

Fascinația minciunii	1
TABEL CRONOLOGIC	5
Partea întâi	12
I	13
II	17
III	24
IV	29
V	32
VI	41
VII	49
VIII	52
IX	55
Partea a doua	63
I	64
II	68
III	74
IV	76
V	85
VI	91
VII	96
Partea a treia	100
I	101
II	110
III	115
IV	121
V	126
VI	130

VII	133
VIII	138
IX	142
X	148
XI	151
POSTFAȚĂ	154